

“Maar de meesten zijn wel zo”

Een verkennend onderzoek naar framing van joodse en islamitische jongeren in verschillende situaties van contact

Rivkeh Ruitenburg

Begeleider: Prof. dr. Hedwig te Molder

Studentnummer:

880825325120

Thesiscode:

COM-80433

Masterprogramma:

International Developmentstudies

Inleverdatum:

14 mei 2012

Specialisatie:

Communication Science

Leerstoelgroep:

Communication and Innovation Studies

Abstract

This thesis is about how Jewish and Muslim youth frame themselves, the other and their relationship with each other in different situations of interethnic contact. Recently, the relationship between Jews and Muslims has become tensed in the Netherlands, int. al. because of the developments in the Middle East conflict. The contact theory of Allport (1954) shows that when certain conditions are met, relations between groups of people can improve by bringing them in contact with each other. Recent literature shows that there is still no clarity about which conditions are truly relevant. This study aims to give insight in the underlying mechanisms of contact between Jewish and Muslim youth. The first main point of this research is that Jewish and Muslim youngsters have a different way of dealing with their identity. Muslim youngsters choose to bring forward their Muslim identity, while Jewish youngsters often switch between their Dutch identity and their Jewish identity, and they mention that they don't want to flaunt with their Jewish identity. The second main point of this research is that informal contact is almost always positive, but that in most cases this does not result in a more positive image of the whole group. The youngsters unconsciously maintain opposing frames; their frames of the whole group tend to be negative, while their personal experiences show otherwise. These opposing frames can be maintained by the creation of sub-categories and by the personalization of their friends, which results in a lack of generalization of this positive image to the whole group. It is advised to initiate conversation practices between Jewish and Muslims youth in which they can be analysts of their own conversations. By confronting them with their own way of talking, the youngsters can create an reflective consciousness, which can create opportunities to turn into a new path of change.

Keywords: Muslims, Jews, framing, identity, characterization, relationship, contact theory, Allport

Dankwoord

Met deze masterscriptie heeft mijn studie International Development haar hoogtepunt bereikt. Het jarenlang volgen van colleges, het 'leren spelen' met concepten en het houden van interviews, komen samen in dit ene werk. Met een koffer vol ervaringen kijk ik terug op deze soms leuke, soms moeilijke, maar altijd leerzame tijd. Zo heb ik leuke momenten ervaren door met joodse kinderen smartlappen te zingen op de grachten van Amsterdam, door rijstwafels met humus (Israëlish lekkernij) te proberen, en door een kijkje te mogen nemen op de universiteiten van de jongeren of bij de jongeren thuis. Bij deze wil ik alle respondenten die wilden meewerken aan dit onderzoek hartelijk bedanken. Ik heb genoten van de interessante gesprekken en ik zal de vriendelijkheid waarmee jullie bereid waren tot een interview niet snel vergeten.

Daarnaast waren er ook lange dagen achter de computer die zich vulden met het zoeken van waardevolle literatuur, het uittypen van interviews, analyseren van resultaten en het vormgeven van hoofdstukken. Ik wil mijn lotgenoten van Ichthus bedanken, met wie ik vele uren in de kelder van de Leeuwenborch heb doorgebracht. Dankzij jullie werd deze periode niet eenzaam, maar juist heel gezellig, door de pauzes die we samen door konden brengen. Hierbij wil ik in het bijzonder mijn man Richard bedanken, met wie ik elke ochtend samen naar de Leeuwenborch kon fietsen en die de tijd heeft genomen feedback te geven op mijn scriptie. Dank je wel dat je mijn wanhopige momenten kon verdragen en zo vaak hebt laten merken dat je trots op me was.

Ook wil ik mijn familie en schoonfamilie bedanken voor de interesse in mijn werk en de mentale support. Mijn ouders in het bijzonder, aangezien zij mijn opleiding mogelijk maken en ik straks vol trots het felbegeerde papiertje in handen kan hebben.

Tot slot verdient mijn begeleider Prof. dr. Te Molder hier zeker een vermelding. Bedankt voor het lezen van mijn stukken, voor het geven van waardevol commentaar en de aanmoedigingen om door te gaan. Ook al was het niet altijd makkelijk kritiek te ontvangen, het is de kwaliteit van deze scriptie zeker ten goede gekomen.

Het resultaat van negen maanden van inspanning ligt nu in uw handen. Ik wens u veel leesplezier en ik hoop dat de joodse in islamitische jongeren in Amsterdam een gezicht mogen krijgen door deze scriptie.

Wageningen, 2 mei 2012

Rivkeh Ruitenburg

Inhoudsopgave

1. Inleiding

1.1 Antisemitisme in relatie tot moslims	9
1.2 Islamofobie in relatie tot joden	10
1.3 De rol van het Israël-Palestinaconflict in de relatie tussen joden en moslims in Nederland	11
1.3.1. islamitische jongeren en hun band met de Palestijnen	12
1.3.2. joodse jongeren en hun band met Israël	12
1.4 Het verbeteren van de relatie tussen joden en moslims	13
1.5 Introductie van de hoofdvraag	14
1.6 Doelstelling	14
1.7 Leeswijzer	15

2. Theoretisch kader

2.1 Groepsvorming	17
2.1.1. Het ontstaan van wij-zijgroepen	17
2.1.2 Factoren die een rol zouden kunnen spelen bij groepsvorming	18
2.1.3. Scape-goating van joden en moslims	19
2.2 Hoe kan onderling contact groepsrelaties verbeteren?	22
2.2.1. Causaliteitsvraag	23
2.3 Discussie over de aard van het contact	23
2.3.1. Toegevoegde voorwaarden voor contact	23
2.3.2. Positief versus negatief contact	24
2.3.3. Allport's condities als voorwaarde of als stimulans?	24
2.3.4. Diepgang van het contact	24
2.3.5. Het belang van generalisering van het positieve contact naar de grote groep	26
2.4. Hoe gaan jongeren om met verschillende identiteiten?	27
2.5. Het nieuwe wij-gevoel	27
2.6 Framing	28
2.6.1. Waarom framing?	28

2.6.2. Definitie	28
2.6.3. Reframing	29
2.6.4. Issue frames	29
2.6.5. Identity frames	30
2.6.6. Characterization frames	30
2.7 Introductie van de deelvragen.....	31

3. Methodische verantwoording

3.1 Kwalitatief onderzoek.....	33
3.2 Selectie van de respondenten.....	33
3.3 Onderzoekslocatie	34
3.4 Dataverzameling	34
3.5 Analyse.....	35
3.6 Verslaglegging.....	35

4. Resultaten Joodse respondenten

4.1 Beschrijving van de joodse onderzoekspopulatie	37
4.2 Hoe framen joodse jongeren zichzelf in verschillende situaties van interetnisch contact?	38
4.2.1. Contradictie over de invloed van de media.....	38
4.2.2. Joodse jongeren voelen zich anders, maar ‘anders anders’ dan islamitische jongeren..	39
4.2.3. Stereotype beelden over joden kloppen niet	42
4.2.4. Frictie tussen orthodoxe joden en liberale joden.....	43
4.3. Hoe framen joodse jongeren de ander in verschillende situaties van interetnisch contact?	45
4.3.1. moslims worden sterk beïnvloed door de media.....	45
4.3.2. Beeld van straatjochies versus studenten	45
4.3.3. Moslims hebben een agressieve manier van communiceren	48
4.4. Hoe framen joodse jongeren de onderlinge relatie in verschillende situaties van interetnisch contact?	50
4.4.1. Het belang van onderling informeel contact	50
4.4.2. Midden-Oostenconflict vormt een belemmering in onderling contact	52

5. Resultaten Islamitische respondenten

5.1. Beschrijving van de islamitische onderzoekspopulatie	55
5.2. Hoe framen islamitische jongeren zichzelf in verschillende situaties van interetnisch contact?	56
5.2.1. Islamitische jongeren worden niet graag gecategoriseerd door anderen	56
5.2.2. Wij hebben een genuanceerder beeld over het conflict dankzij Arabische zenders	59
5.3. Hoe framen islamitische jongeren de ander in verschillende situaties van interetnisch contact?	61
5.3.1. Er is weinig kennis over joden, omdat ze hun identiteit niet voldoende laten zien	61
5.3.2. Verschillend beeld over liberale en orthodoxe joden	63
5.3.3. Informeel contact helpt de ander te zien als persoon	63
5.4. Hoe framen islamitische jongeren de onderlinge relatie in verschillende situaties van interetnisch contact?	66
5.4.1. Media hebben een te grote invloed op het beeld van joden over moslims	66
5.4.2. De invloed van het conflict op vriendschappen en informeel contact	69

6. Conclusie en Discussie

6.1 Conclusie	73
6.1.1. Hoe framen joodse en islamitische jongeren zichzelf en de ander in verschillende situaties van interetnisch contact?	73
6.1.2. Hoe framen joodse en islamitische jongeren de onderlinge relatie in verschillende situaties van interetnisch contact?	74
6.1.3. Aanbevelingen	75
6.2. Discussie	77
6.2.1. Positief of negatief contact	77
6.2.2. Diepgaand of oppervlakkig contact	78
6.2.3. Beperkingen van het onderzoek	79
6.2.4. Vervolgonderzoek	79

Referenties	81
-------------------	----

Appendix	86
----------------	----

1. Introductie

In Nederland wonen ongeveer 45.000 joden (met minstens één joodse ouder) waarvan 45% woonachtig is in Amsterdam (CIDI, 2011c). Het aantal moslims in Nederland wordt op 907.000 personen geschat, waarvan 73% afkomstig is uit Marokko en Turkije (Forum, 2010). De afgelopen jaren vonden verschillende voorvallen plaats die duiden op een gespannen relatie tussen joodse en islamitische Nederlanders. Enerzijds is het antisemitisme toegenomen, waarbij islamitische jongeren een rol zouden spelen. De media heeft veel aandacht besteed aan dergelijke antisemitische incidenten en ook aan het boek van Manfred Gerstenfeld, dat in sectie 1.1 besproken zal worden. Anderzijds is ook de Islamofobie in Nederland toegenomen en ziet Wilders, partijleider van de PVV, kans steeds directer te zijn in zijn anti-Islam uitingen. Hierbij spelen joodse Nederlanders een rol, aangezien Wilders zich beroept op Nederlands joods-christelijke wortels, en ‘flirt’ met de joodse gemeenschap in zijn strijd tegen de Islam.

In beide gevallen zal waarschijnlijk het merendeel van de islamitische dan wel joodse gemeenschap zich niet bezighouden met respectievelijk anti-Joodse uitingen of anti-Islam uitingen. Toch beïnvloeden deze incidenten de beeldvorming van de andere groep en veroorzaken ze een gespannen relatie. In sectie 1.1 en 1.2 zal besproken worden hoe moslims in verband staan met antisemitisme en hoe joden in verband staan met islamofobie.

In 1.3 zal de betrokkenheid van joden en moslims bij het Israël-Palestina conflict besproken worden. Vervolgens komt in 1.4 aan bod hoe verschillende organisaties de relatie tussen joden en moslims proberen te verbeteren. Dit heeft de aanleiding gevormd om onderzoek te doen naar framing van joodse en islamitische jongeren in verschillende situaties van interetnisch contact. In 1.5 zal de hoofdvraag geïntroduceerd worden die aansluit bij dit onderwerp. In 1.6 worden de doelstellingen gepresenteerd en tot slot is in 1.7 de leeswijzer te vinden.

1.1 Antisemitisme in relatie tot moslims

In november 2010 werd het boek “Het verval; joden in een stuurloos Nederland” uitgegeven. In dit boek geeft de joodse Manfred Gerstenfeld (2010), die opgroeide in Amsterdam, een analyse van het groeiend antisemitisme in Nederland. Volgens Gerstenfeld spelen islamitische jongeren een belangrijke rol in het groeiend antisemitisme. Een persoonlijk ervaring in een Amsterdamse tramlijn vormt de aanleiding voor het schrijven van dit boek.

“Joden moet je doden, maar dat is verboden.” In April 2004 zat ik in een Amsterdamse tram, lijn 24, toen achterin vier jongeren van een jaar of vijftien instapten. Ze hadden een mediterraan uiterlijk en namen enkele meters achter mij plaats. Een van hen begon al gauw te zingen, waaronder de vermelde zin. Daarna ging hij verder met een ander gedeelte van zijn repertoire.” (Gerstenfeld, 2010a, p. 21)

Daarnaast verschenen er meerdere krantenartikelen over islamitische jongeren die zich negatief uitten tegenover joden. Onderstaand citaat komt uit een krantenartikel waarin een begrafenisondernemer vertelt dat joodse rouwstoeten meerdere keren per jaar verstoord worden door Islamitische jongeren:

“En eerder vroeg iemand uit een groep jongens aan ons: Is het een islamiet? We schudden ons hoofd, waarna ze met hun vuist op het dak sloegen en zeiden: mooi, weer een hond minder. In de rouwauto lag een 17-jarig meisje en de familieleden hadden alles gezien. Ze konden daarna niet meer normaal afscheid nemen. Verschrikkelijk.” (Schalkwijk & de Vries, 2011, p. 7)

Dit maakte veel discussie los in Nederland. Een belangrijke basis van het boek van Gerstenfeld wordt gevormd door interviews met bekende Nederlanders onder wie Wim Kok, Frits Bolkestein, Ayaan Hirsi Ali, Bloeme Evers-Emden en Wim Kortenoeven (Gerstenfeld, 2010b). In december 2010 bevestigt VVD-prominent Frits Bolkestein zijn uitspraken in Het verval tegenover De Pers: “Bewuste joden moeten zich realiseren dat er voor hen geen toekomst is in Nederland” (Wierenga, 2010). Met bewuste joden doelt Bolkestein op joden die als zodanig herkenbaar zijn, zoals orthodoxe joden. Hij ziet voor hen geen toekomst in Nederland vanwege het antisemitisme “onder vooral Marokkaanse Nederlanders die in aantal blijven toenemen.” Volgens hem kunnen joden hun kinderen beter aanraden om naar Amerika of Israël te emigreren (Wierenga, 2010).

In de Tweede Kamer werd vervolgens veel kritiek geuit op deze uitspraken van Frits Bolkestein. GroenLinks-leider Femke Halsema vroeg zich af of Bolkestein ‘kierewiet’ was geworden. “Bedreigde mensen behoren beschermd te worden in eigen land.” Ook vele PvdA-ers, waaronder Job Cohen, reageerden afkeurend op de opvattingen van Bolkestein, daar het lijkt op weglopen voor problemen, in plaats van problemen oplossen. “Wij zijn een fiere natie die iedereen beschermt tegen inbreuken op zijn of haar identiteit”, aldus Job Cohen (Pers, 2010).

Geen van de partijen ontkent echter dat antisemitisme een groeiend probleem is. Uit cijfers van het CIDI (Centrum Informatie en Documentatie Israël) blijkt dat het aantal gemelde antisemitische incidenten in 2009 (167) 55% hoger lag dan in 2008 (108). De stijging geldt ook voor het aantal ernstige voorvallen (geweld, bedreiging met geweld, vernielingen). Vergeleken met 2007 is de stijging zelfs 106%. Het CIDI noemt deze cijfers nog maar het topje van de ijsberg, omdat lang niet alle incidenten gemeld worden. Het CIDI richt zich daarom meer op de trends in antisemitisme dan op absolute getallen. In 2010 is het aantal antisemitische incidenten in Nederland substantieel gedaald (25,7%) ten opzichte van 2009. Dit aantal is met 124 incidenten echter nog steeds 15% hoger dan in het jaar 2008, met slecht 108 incidenten (CIDI, 2011b), dus het lijkt gerechtvaardigd om van een stijging te spreken ten opzichte van 2008.

1.2 Islamofobie in relatie tot joden

Het toegenomen anti-Islam sentiment lijkt eveneens de relatie tussen joden en moslims in Nederland niet ten goede te komen. Geert Wilders die bekend staat als criticus van de islam beroept zich meerdere malen op Nederlands joodse wortels wanneer het gaat om de strijd tegen de Islam. In 2008 bracht de partijleider de film Fitna uit, waar opnieuw het jodendom tegenover de Islam geplaatst wordt. Hierin worden joden als slachtoffers neergezet van het islamitische geweld naar aanleiding van hatelijke Koranteksten (NRC-archief, 2008).

In de Nederlandse kranten verschijnen sindsdien vele artikelen per jaar waarin de joods-christelijke traditie wordt aangehaald. De term die vroeger enkel in theologische context werd gebruikt, krijgt nu vooral een politieke lading. Wilders gebruikt deze term om moslims mee uit te sluiten, aangezien zij niet behoren tot de joods-christelijke traditie (Hijmans, 2010).

Op 20 maart 2012 publiceerde de Volkskrant een cartoon van Jos Colligon waarin een Wilders te zien is die in het Hebreeuws een anonieme hand bedankt die hem door een schutting een berg geld toesteekt. In een hoekje wordt uitgelegd wat er staat in het Hebreeuws: 'Dank u beleefd en maakt u zich

geen zorgen.' De cartoon doelt waarschijnlijk op pro-Israëlische campagne-voerders uit Amerika die Wilders (financieel) zouden steunen in zijn strijd tegen de Islam (Niemoller, 2012).

Wilders' politieke voorkeur blijkt ook uit zijn vriendschap met Avigdor Lieberman, de Israëlische minister van Buitenlandse Zaken die hij opbelde om hem te feliciteren toen zijn Israël Beiteinoepartij vorig jaar een verkiezingsoverwinning behaalde. Ook gingen ze samen lunchen toen Lieberman werd ontvangen in Den Haag (Hijmans, 2010).

Wilders lijkt zich te identificeren met de Joodse gemeenschap, maar de vraag is of de Joodse gemeenschap zich ook identificeert met Wilders. De meningen hierover zijn verdeeld. Zo laaide de ophef rond het PVV-kandidatuur van de joodse Gidi Marcuszower zodanig op dat hij eind april besloot om uit de partij te stappen (JoodsActueel, 2010). Een beslissing die door andere joden dan weer betreurd werd, aangezien de PVV door hen geroemd wordt om haar pro-Israëlische standpunten (JoodsActueel, 2010). Rabbijn van de Kamp roept joden echter op zich verre te houden van de denkbepelden van Wilders. Volgens hem is het niet goed een bevolkingsgroep zodanig te stigmatiseren en daarnaast uit hij de angst dat dit later ook naar joden toe getransporteerd zou kunnen worden (van de Kamp, 2010).

Onlangs is Wilders' boek verschenen: "Marked for Death, Islam's War Against the West and Me". De Organisatie van Islamitische Samenwerking (OIC) reageerde verbijsterd op het nieuwe boek van Geert Wilders. Volgens hen is het boek een herhaling van de haatcampagne van Wilders tegen de Islam, waarbij hij volgens de OIC zijn vrijheid van meningsuiting misbruikt. Tijdens de promotie van zijn boek, riep Wilders moslims in hele wereld op om de Islam te verlaten (Redactie Volkskrant, 2012).

1.3 De rol van het Israël-Palestinaconflict in de relatie tussen joden en moslims in Nederland

Het CIDI relateert de toenemende en afnemende gespannenheid tussen joden en moslims aan de ontwikkelingen in het Israël-Palestinaconflict. In 2009 zou de Israëlische operatie Cast Lead¹ voor een piek gezorgd hebben, terwijl 2008 en 2010 relatief rustige jaren zijn geweest in het Israël-Palestinaconflict (CIDI, 2011b). Esther van Pomeroy (2011) bevestigt in haar masterscriptie dat het Israël-Palestinaconflict een grote invloed heeft op joodse en islamitische jongeren in Nederland (Zie ook: Verkuyten, 2007).

Bangstad en Bunzl (2010) noemen een dergelijke situatie een 'displaced movement of conflict' en Smit (2008) noemt het zelfs een 'globalized conflict'. Beiden geven aan dat het conflict niet beperkt

¹ Drie weken durend militair conflict tussen Israël en Hamas, dat werd bevochten in de Gaza-strook.

blijft tot een lokale aangelegenheid, maar dat er internationale bemoeienis is ontstaan vanwege verschillende belangen en loyaliteiten in het conflict. Media en overkoepelende organen als de VN spelen hier een versterkende rol in. Dat een lokaal conflict mondiale invloed heeft is niet zo verassend, maar deze aandacht voor het Israël-Palestina conflict lijkt buitenproportioneel te zijn. Zowel joden als moslims in Nederland voelen zich vaak sterk verbonden met respectievelijk Israël en de Palestijnen en komen op voor die kant van het conflict (van Pomeran, 2011).

1.3.1. islamitische jongeren en hun band met de Palestijnen

De Koning (2008) heeft onderzoek gedaan naar Islamitische jongeren in Nederland. Hij wijst er op dat het door president Bush geïnitieerde gevecht tegen terrorisme ertoe heeft geleid dat het voor islamitische jongeren belangrijker is geworden om voor de kant van de Palestijnen te kiezen. Velen van hen zouden de strijd tegen het (islamitische) terrorisme zien als een verholde strijd tegen de islam (de Koning, 2008).

De jongeren verwijzen naar de Palestijnen als hun broeders en zusters, waardoor onderlinge etnische verschillen vervagen. Door te verwijzen naar dit broederschap wordt er één religieuze gemeenschap gecreëerd – ook wel de ‘oemma’ genoemd – en voelen zich op deze manier met elkaar verbonden. Voornamelijk islamitische jongeren in het Westen voelen zich aangetrokken tot dit idee van de oemma (Verkuyten, 2010). Wanneer jongeren de oemma zien als een islamitische familie, beschouwen ze een aanval op andere moslims elders in de wereld sneller als een aanval op henzelf. Een moslim die op het nieuws beelden ziet over het leed van de Palestijnen, voelt deze pijn mee met zijn of haar broeders en zusters daar (Verkuyten, 2010). Buiten beschouwing gelaten of deze band daadwerkelijk bestaat, ervaren de jongeren deze band en baseren zij daarop hun opvattingen en handelingen. Zoals Thomas & Thomas hebben uitgedrukt: *“if men define situations as real, they are real in their consequences”* (Thomas & Thomas, 1928, p. 572).

De jongeren uit het onderzoek van van Pomeran (2011) bevestigen deze verbondenheid: *“We zijn broeders van elkaar en we moeten er voor elkaar zijn en voor elkaar klaarstaan met de hulp die je kan bieden”* (p. 31). Omdat alle moslims verbonden zijn met de Koran, is er volgens de jongeren geen verschil tussen moslims. Wel speelt hierin de term ‘zuivere islam’ een belangrijke rol. Als andere moslims iets doen wat in de ogen van de respondenten fout is hebben ze het ‘niet begrepen’ en is het ‘niet hun islam’. Zo benadrukken ze bijvoorbeeld dat zelfmoordaanslagen niet te verdedigen zijn vanuit het ‘ware geloof’ en deze moslims worden dan ook ‘de rotte appels van het geloof’ genoemd (van Pomeran, 2011).

1.3.2. joodse jongeren en hun band met Israël

Op hun beurt blijken joodse jongeren zich ook verbonden te voelen met Israël. In het onderzoek van Solinge & de Vries (2001) komt naar voren dat ondanks de afgenomen steun vanuit Nederland voor Israël, Israël een identificatiepunt blijft voor de joodse gemeenschap. Voornamelijk religieuze joden (79%) voelen zich betrokken bij Israël.

Solingen & de Vries (2001) geven wel aan dat er onder joodse jongeren (vanaf 1974) een ‘verlauwing’ optreedt van het gevoel tegenover Israël. Zij verwachten dat deze trend zal voortzetten, omdat jongeren zich minder bewust zouden zijn van de geschiedenis en de Tweede Wereldoorlog.

Voor de joodse jongeren uit het onderzoek van van Pomeran (2011) bleek Israël zeker nog wel een belangrijke rol te spelen in hun levens. Hoewel er vaak aan wordt toegevoegd dat ze het niet eens zijn

met de Israëlische politiek, voelen ze zich verbonden met het Israëlische volk en vinden ze het een mooi land. Voor hen bestaat altijd de mogelijkheid om naar Israël te emigreren en daarom denken ze er wel eens over na. Andere mensen vragen er ook wel eens naar of ze over emigratie hebben nagedacht, dus daardoor worden ze ook gedwongen erover na te denken.

De meeste jongeren gaan regelmatig naar Israël en vinden het leuk om er te komen. De gewoonten en rituelen die ze in Nederland als één van de weinigen praktiseren, worden in Israël door iedereen gepraktiseerd, soms zelf op straat (van Pomeran, 2011).

“Dat is gewoon iets, dat geeft je gewoon een gevoel, dat is gewoon leuk. En dat ik in een restaurant niet hoeft te vragen wat voor vlees er op mijn pizza zit, dat soort kleine dingen” (van Pomeran, 2011, p. 25)

Daarnaast is het voor veel joden belangrijk om een soort toevluchtsoord te hebben (Van Solinge & de Vries, 2001). Antisemitisme heeft altijd bestaan, dus voor hen bestaat altijd de mogelijkheid dat de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog zich zullen herhalen. Daarom is het een rustgevend gedachte dat er een land is waar je naartoe kan vluchten. Men is bang voor de optie dat Israël opgeheven wordt en dat er voor joden geen veilige haven meer is. Voor hen is Israël een ‘garantie’ dat joden niet uitgemoord kunnen worden (Van Solinge & de Vries, 2001).

1.4 Het verbeteren van de relatie tussen joden en moslims

Een oplossing vinden voor de gespannen relatie tussen joden en moslims is geen gemakkelijke opgave. Het CIDI heeft enkele initiatieven opgezet om het begrip tussen bevolkingsgroepen te vergroten. Een voorbeeld hiervan is het boekje ‘Dialoog in 60 minuten’ dat een handleiding vormt voor jongerenwerkers om de dialoog tussen verschillende groepen jongeren te stimuleren. De brochure laat zien dat door het organiseren van activiteiten voor jongeren, moslim, jood, homo of Turk in contact met elkaar kunnen komen en er daardoor meer begrip voor elkaar kan ontstaan (CIDI, 2011a).

Een ander initiatief, dat is ontstaan uit de samenwerking tussen het CIDI en de Unie van Lahore Ahmadiyya moslimorganisaties (ULAMON), zijn de cursussen ‘Islam voor joden’ en ‘jodendom voor moslims’ in Amsterdam. Kennisnemen van elkaars religie, cultuur en traditie vormt een belangrijk element om de dialoog tussen moslims en joden te vergroten. Interetnisch contact tussen joden en moslims zou volgens het CIDI een bijdrage kunnen leveren aan een positievere beeldvorming over elkaar (CIDI, 2011a).

In februari 2006 is het joods Marokkaans Netwerk Amsterdam officieel van start gegaan. Het netwerk heeft als belangrijkste doel het ombuigen van intolerantie in Nederland naar een klimaat van respect. Gezamenlijk verzetten de leden zich tegen uitingen van antisemitisme, islamofobie en andere vormen van discriminatie. Het joods-Marokkaans Netwerk Amsterdam heeft zich daarnaast ook ingezet om samen met veel organisaties uit de joodse en Marokkaanse gemeenschap een verbod op rituele slacht te voorkomen (Centraal Joods overleg, 2006).

Ook op kleine schaal vinden er tal van initiatieven plaats om joodse en islamitische groepen bij elkaar te brengen. Zo organiseerden een Marokkaanse jongerenwerker en de voorzitter van een joodse sportvereniging een voetbalwedstrijd voor joodse en islamitische jongeren. Ze hoopten dat de jongeren elkaar op deze manier konden leren kennen en respect en waardering voor elkaar zouden krijgen (Redactie Trouw, 2012).

Ondanks dat er veel initiatieven zijn die de relatie tussen joden en moslims willen verbeteren, is er weinig onderzoek gedaan naar het effect van dergelijke initiatieven. Verkuyten (2010) noemt daarnaast dat er veel studies zijn die alleen gebruik maken van vragen als: 'hoeveel keer heeft u de afgelopen maand contact gehad met Marokkanen?' Hier wordt dan een kwantitatieve analyse van gemaakt, zonder aandacht te schenken aan het waar, wanneer en waarom van het contact. Hierdoor is er weinig zicht op de achterliggende mechanismen die er voor zorgen dat contact wel of niet positief uitpakt (Verkuyten, 2010). Verkuyten heeft hiermee duidelijk verwoord waar dit onderzoek zich op richt: de achterliggende mechanismen van interetnisch contact.

1.5 Introductie van de hoofdvraag

Het is duidelijk dat er verschillende initiatieven zijn die ervan uitgaan dat meer contact tussen de beide groepen de relatie zou kunnen verbeteren, een hypothese die ook in de sociaalpsychologische literatuur veel aan de orde komt. In deze masterscriptie zal onderzoek gedaan worden naar verschillende situaties van interetnisch contact en de daarmee samenhangende beeldvorming tussen joodse en islamitische jongeren. Het concept beeldvorming zal onderzocht worden aan de hand van het concept framing. Hieruit is onderstaande onderzoeksvraag voortgevloeid:

Hoe framen joodse en islamitische jongeren zichzelf, de ander en hun onderlinge relatie in verschillende situaties van interetnisch contact?

De theoretische onderbouwing voor de geformuleerde onderzoeksvraag volgt in het theoretisch kader in hoofdstuk 2.

Het is het belangrijk 'verschillende situaties van interetnisch contact' eerst te definiëren zoals het gebruikt is in dit onderzoek. In dit onderzoek wordt interetnisch contact gedefinieerd als: *"Alle vormen van interactie waarbij er een ontmoeting plaatsvindt tussen een individu en (de cultuur, acties, en ontmoetingen van) een individu van een andere etniciteit."* Hierbij wordt een brede definitie van interetnisch contact gehanteerd, waarbinnen ook ontmoetingen via media vallen. In dit onderzoek is gekeken naar hoe de respondenten zélf onderscheid maken tussen verschillende vormen van interetnisch contact. Wanneer de jongeren bijvoorbeeld geen onderscheid maken tussen contact met studiegenoten en contact met collega's, wordt dit onderscheid ook niet gehanteerd in de resultaten en conclusies.

1.6 Doelstelling

Zoals is gebleken uit bovenstaande introductie is er sprake van een gespannen relatie tussen Joden en Moslims in Nederland. Dit onderzoek heeft als doel een betere verstandhouding tussen beide groepen te bevorderen, door inzichtelijk te maken hoe verschillende frames een rol kunnen spelen in het onderling contact tussen de groepen jongeren. Dit onderzoek richt zich hierbij met name op organisaties en overheidsinitiatieven die proberen de relatie tussen joodse en islamitische jongeren te verbeteren. De jongeren confronteren met de verschillende frames die ze in stand houden zou hieraan kunnen bijdragen, aangezien bewustwording vaak de eerste stap naar een verbeterde situatie (zie sectie 6.4). Wellicht zou de manier waarop er over elkaar gesproken is hierdoor kunnen verbeteren en kunnen leiden tot een positievere beeldvorming.

1.7 Leeswijzer

Deze scriptie is opgedeeld in verschillende hoofdstukken. In hoofdstuk 2 wordt het theoretisch kader besproken waarin onderwerpen als identiteitsvorming, groepsvorming, en de invloed van contact op de beeldvorming aan de orde komen. Vervolgens zal in hoofdstuk 3 een methodische verantwoording gegeven worden over de aanpak van het onderzoek. In hoofdstuk 4 zullen aan de hand van verschillende thema's de resultaten van de interviews met joodse respondenten gepresenteerd worden en in hoofdstuk 5 zullen de resultaten van de interviews met islamitische respondenten gepresenteerd worden. In hoofdstuk 6 zullen aan de hand van de resultaten conclusies worden getrokken. Vervolgens zijn ook in dit hoofdstuk de aanbevelingen en discussie te vinden.

2. Theoretisch kader

De onderzoeksvraag bestaat uit drie aspecten, namelijk frames die de jongeren hebben over zichzelf, over de ander en over de onderlinge relatie. Deze aspecten vormen de basis voor de literaire verkenning in dit hoofdstuk. In sectie 2.1 zal aan de orde komen hoe onderlinge relaties tussen/binnen groepen ontstaan. Er zal besproken worden hoe groepsvorming werkt en hoe er een scheiding kan ontstaan tussen 'wij' en 'zij'. Ook zal in deze sectie besproken worden hoe de ander tot zondebok kan dienen en hoe dit in zijn werk gaat bij antisemitisme en islamofobie. In sectie 2.2 aan de orde komen hoe onderling contact onderlinge relaties zou kunnen verbeteren. De contacthypothese van Allport² veronderstelt een positief verband tussen onderling contact en de beeldvorming over elkaar, met inachtneming van bepaalde voorwaarden. Vervolgens zal in sectie 2.3. deze theorie bediscussieerd worden aan de hand van enkele kritische noten van verschillende wetenschappers. Sectie 2.4. zal meer verdieping brengen door inzicht in hoe jongeren omgaan met verschillende identiteiten en de daarbij behorende lidmaatschappen van groepen. In 2.5. zal Verkuyten (2010) aan het woord komen. Hij pleit voor een meervoudig wij-gevoel, waarin er plaats is voor verschillende groepsidentiteiten binnen één overkoepelende identiteit.

Tenslotte zal in sectie 2.6.aandacht besteed worden aan het perspectief van framing, waarmee de onderlinge beeldvorming onderzocht zal worden. Framing heeft te maken met het betekenis geven aan de wereld om ons heen aan de hand van verschillende normen en waarden die mensen hebben. Framing is een geschikt perspectief om beeldvorming te onderzoeken, aangezien het de flexibiliteit biedt om niet alleen frames te onderzoeken die verschillen tussen personen, maar ook verschillende frames binnen één persoon. In sectie 2.7. worden uiteindelijk de deelvragen geïntroduceerd.

2.1 Groepsvorming

Groepsvorming speelt een belangrijke rol wanneer er sprake is van gespannen verhoudingen tussen verschillende etnische gemeenschappen. In deze sectie zal besproken worden hoe groepen ontstaan (2.1.1), welke factoren hierbij een rol zouden kunnen spelen (2.1.2.) en hoe een groepsvorming kan leiden tot discriminatie van de andere partij (2.1.3)

2.1.1. Het ontstaan van wij-zijgroepen

Mensen zijn geneigd om een sociale grens te trekken tussen henzelf en vergelijkbare groepen, om zo zichzelf te onderscheiden (Tajfel & Turner, 1979). Identificatie met een bepaalde etnische groep geeft een individu psychologische veiligheid en het gevoel er bij te horen; een eigen identiteit (Tajfel & Turner, 1979). Natuurlijk behoort ieder individu tot verschillende sociale groepen: de mensheid, een continent, en natie, een etnische groep, een religieuze groep, een familie, etc. Dit betekent echter niet dat alle groepen voor een individu even belangrijk zijn; sommige groepen zijn belangrijker dan anderen, waardoor men zich meer met deze groepen identificeert (Tajfel & Turner, 1979). Je zou kunnen spreken van een hiërarchie van identiteiten. Een man of vrouw kan zichzelf in de eerste plaats zien als een vader of moeder, vervolgens als een jood en daarna als een Nederlander. Deze hiërarchie is niet statisch, maar kan veranderen door de tijd heen. Of het kan zo zijn dat één

² Allport is een zeer invloedrijke wetenschapper geweest op het gebied van intergroep-relaties en zal daarom in dit hoofdstuk meerdere malen worden aangehaald.

identiteit simpelweg belangrijker is in een bepaalde context dan andere. Afhankelijk van de identiteit die wordt aangenomen, zal men zich hetzelfde voelen als de mensen die behoren tot de eigen groep en anders dan mensen die behoren tot een andere groep. Op deze manier wordt er een 'in-group' en een 'out-group' gecreëerd. Hierin is differentiatie een bron voor identificatie, oftewel, in de verschillen met anderen wordt de eigen identiteit bepaald. (Snauwaert, Vanbeselaere, Duriez, Boen, & Hutsebaut, 1999)

Kinderen van 5 jaar zijn al in staat te begrijpen dat ze behoren tot verschillende groepen. Ze hebben bijvoorbeeld al een gevoel voor etnische identiteit. Totdat kinderen een jaar of tien zijn zullen ze niet kunnen begrijpen wat deelname aan deze groep betekent, bijvoorbeeld wat dorpelingen van stadsmensen onderscheidt, of negers van blanken, maar ze zullen wel een sterke loyaliteit ontwikkelen voor hun eigen groep (Allport, 1954).

Het is niet gemakkelijk om te definiëren wat een 'in-group' precies is. Belangrijk is dat leden van een 'in-group' allemaal de term 'wij' gebruiken (Allport, 1954). Vaak denken leden van de in-group dat ze beter zijn dan andere groepen, waarbij de out-group in sommige gevallen zelfs neergezet wordt als onmenselijk. Uitsluiting en stigmatisering van de out-group worden wapens om de eigen identiteit te behouden (Elias & Scotson, 1994). Hieronder zal aan bod komen welke factoren de vorming van in- en out-groups zou kunnen versterken.

2.1.2 Factoren die een rol zouden kunnen spelen bij groepsvorming

Bij de vorming van 'wij' en 'zij' zijn er verschillende aspecten die een rol zouden kunnen spelen. In deze sectie wordt het belang van verschillen tussen groepen besproken (2.2.2.1), de rol van zichtbaarheid van groepen (2.2.2.2.) en de invloed van concurrentie op de groepsvorming (2.2.2.3.).

2.1.2.1. Gebrek aan verschillen

De sociaal-antropoloog Bourdieu (1984) benadrukt het belang van verschillen voor het vormen van een identiteit. Alles wat te dichtbij komt kan een bedreiging vormen: *"social identity lies in difference, and difference is asserted against what is closest, which represents the greatest threat"* (Bourdieu, 1984, p. 479). Oftewel, wanneer groepen op elkaar lijken, vormen ze een bedreiging voor elkaar, aangezien de eigen groepsidentiteit wordt gevormd aan de hand van verschillen met andere groepen. Groepen die totaal anders zijn vormen geen bedreiging, omdat deze groepen niet in de buurt komen van de eigen groepsidentiteit. Girard (1995) en Blok (2001) stellen daarom dat wanneer verschillen tussen groepen langzaam verdwijnen, dit een reden kan zijn voor conflict en geweld.

2.1.2.2. De rol van zichtbaarheid

In zijn boek 'the nature of prejudice' schenkt Allport (1954) aandacht aan de zichtbaarheid van groepen. Hij beschrijft dat onze ervaring leert dat wanneer bepaalde dingen er anders uit zien, ze meestal ook anders zijn. Een donkere wolk is bijvoorbeeld significant anders dan een witte wolk.

Alle mensen vertonen verschillen in hun uiterlijk. Men verwacht bepaald gedrag van een kind, en juist niet van een volwassene, van een vrouw, maar niet van een man, van een buitenlander, maar niet van een autochtoon. Slechts de verwachting dat zwarte mensen anders zijn dan blanke mensen is geen vooroordeel, maar is een heel normaal proces (Allport, 1954).

Sommige verschillen zijn fysiek en/of aangeboren, andere zijn aangeleerd als tekens van lidmaatschap van een groep. Zo zijn niet alleen huidskleur, gezichtskenmerken en haarstructuur

vormen van zichtbaarheid, maar voor joden bijvoorbeeld ook het bezoeken van de synagoge, inachtneming van feesten en voedselwetten, besnijdenis en familienamen (Allport, 1954).

Sommige leden van een bepaalde groep proberen hun zichtbaarheid te verminderen (zoals Chinezen die hun huid witter maken) en anderen proberen juist hun zichtbaarheid te versterken (bijvoorbeeld door het dragen van bepaalde kleding). Groepen die er anders uitzien, lijken voor buitenstaanders ook anders te zijn, vaak meer dan ze *daadwerkelijk* zijn (Allport, 1954).

Zichtbare verschillen zijn dus erg belangrijk voor het onderscheid maken tussen leden van de 'out-group' en de 'in-group'. Een categorie heeft een zichtbaar teken nodig, zij vormen de sleutel tot een bepaalde status.

2.1.2.3. Concurrentie om hulpbronnen

Wanneer er weinig verschillen zijn tussen verschillende groepen zal er binnen de groepen eerder de perceptie ontstaan dat ze moeten concurreren voor dezelfde hulpbronnen. Voorbeelden hiervan kunnen banen en huizen zijn, maar ook meer abstracte bronnen als maatschappelijke status. Esses et al. (1998) presenteren een 'instrumental model for group conflict' waarin concurrentie voor hulpbronnen en pogingen om deze concurrentie op te heffen voor een groot deel de beeldvorming en het gedrag tegenover andere groepen bepaalt.

Hierbij is het belangrijk voor ogen te houden dat de perceptie van concurrentie en niet daadwerkelijke concurrentie leidt tot conflict en vijandigheid tussen groepen. Het gaat er dus om hoe de groepen de situatie zien en niet zozeer om wat er daadwerkelijk aan de hand is. Daarnaast is het belangrijk dat de competitie op een groepsniveau plaatsvindt en niet op individueel niveau (Esses, et al., 1998).

De *social identity theory* (Tajfel, 2010) oppert dat het bij competitie vooral gaat om de positieve groepsidentiteit en eigenwaarde, en minder om hulpbronnen als geld en macht. In een experiment verdeelde sociaal psycholoog Tajfel een groep mensen in twee groepen. Hierbij werd er op gelet dat de groepsleden niet meer overeenkomsten met elkaar zouden hebben dan met de leden van de andere groep. Toch voelden de leden van een groep zich verbonden met elkaar en gingen ze ervan uit dat ze bepaalde overeenkomsten hadden. Bij het verdelen van geld en materiële zaken waren de groepsleden geneigd hun eigen groep te bevoordelen, ook al wisten ze niet wat ze met elkaar gemeen hadden en of ze elkaar na het experiment ooit nog zouden zien. Tajfel beschrijft dat het hierbij gaat om het bevestigen van de groepsidentiteit, door zich in de competitie te onderscheiden van de andere groep (Tajfel, 2010).

2.1.3. Scape-goating van joden en moslims

De 'scapegoat theory' (Zawadzki, 1948) suggereert dat een schaarste van hulpbronnen vijandigheid kan veroorzaken (sectie 2.2.2.), maar dat deze vijandigheid niet altijd gericht is op de bron van bedreiging. Vaak richt de vijandigheid zich op een out-group in een zwakkere positie die als zondebok de schuld op zich krijgt geladen. In deze sectie zullen we bespreken hoe joden en moslims ook tot deze scapegoat-groep kunnen behoren.

2.1.3.1. Antisemitisme

Antisemitisme is een fenomeen dat voortdurend in de geschiedenis terug te vinden is. Er zijn twee aspecten die dit mogelijk zouden kunnen verklaren. Ten eerste speelt het een rol dat de joden zich in Europa altijd in een minderheidspositie hebben bevonden en te lijden hadden onder het dominante christendom dat in vele landen tot staatsgodsdienst werd gemaakt. Ook in niet-christelijke landen

had de joodse gemeenschap altijd een minderheidspositie, en onderdrukking, restricties en vervolgingen waren het gevolg (Smith, 2008).

Ten tweede is antisemitisme vaak gebaseerd op het idee dat joden machtig en rijk zijn en daarom de touwtjes wereldwijd in handen hebben. Steeds weer ontstaan er verhalen over joden die zouden samenzweren tegen de rest van de samenleving (Smith, 2008). *"Jews as overly traditional, Jews as too cosmopolitan, Jews as greedy, Jews as wasteful. Basically, whenever you wanted to protest a certain trait, you ascribed it to Jews, and that was a very effective way of levelling your protest"* (Bangstad & Bunzl, 2010, p. 219).

Allport (1954) geeft nog een andere verklaring voor antisemitisme, al is deze verklaring speculatief. Hij denkt namelijk dat mensen zich aan joden irriteren, omdat ze hun geweten vertolken. Toen de joden werden verdeeld over verschillende landen namen ze hun traditionele gebruiken met zich mee. Ze staan erop monotheïstisch te blijven, ze staan op ethische standaarden, ze streven voor meer verantwoordelijkheid, voor geleerdheid, en een nauw verweven familieleven. Aan de ene kant bewonderen mensen deze standaarden, aan de andere kant irriteert het hen. Joden zijn hun symbolisch superego, en niemand vindt het fijn om terechtgewezen te worden door zijn eigen superego. Dit leidt tot een negatieve houding ten opzichte van joden.

Bangstad & Bunzl (2010) maken onderscheid tussen verschillende vormen van antisemitisme: anti-judaïsme, modern/traditioneel antisemitisme en nieuw antisemitisme. Het eerste komt voort uit het (vroeger) christendom dat zich afzette tegen het jodendom en is dus gebaseerd op een religieus onderscheid tussen christenen en joden. Deze antipathie tegen joden was voornamelijk gebaseerd op het feit dat joden niet de zoon van God erkenden, zoals de christenen deden. Daarnaast werden ze er vaak van beschuldigd de 'moordenaars' van Christus te zijn (Allport, 1954). Deze vorm van discriminatie kon erg gewelddadig zijn. Er was in theorie echter wel een mogelijkheid om van het probleem af te komen, door zich te bekeren tot het christendom (Bangstad & Bunzl, 2010).

Modern/traditioneel antisemitisme zoals wij dat kennen is volgens Bangstad & Bunzl (2010) gestoeld op de rassentheorie die ten grondslag lag aan het opbouwen en versterken van de 'zuivere Germaanse natie'. Het werd bedacht door een groep Duitse intellectuelen en schrijvers die probeerden de Duitse natie opnieuw uit te vinden. Duitsland was op dat moment een land met veel verschillende provincies en dialecten, wat het moeilijk maakte om te beargumenteren dat ze 'één grote natie' waren. Het was daarom makkelijker om te definiëren wat Duitsland níet was, namelijk joden. Joden waren op dat moment volledig geassimileerd in de Duitse samenleving en bekleedden hoogstaande posities. Daarom werd de verklaring dat joden anders waren gebaseerd op de rassentheorie; joden waren genetisch anders en werden op basis daarvan afgewezen (Bangstad & Bunzl, 2010; van Pomeroy, 2011).

Het verschil met het anti-Judaïsme is volgens Bangstad & Bunzl (2010) dat er nu geen mogelijkheid tot ontsnappen meer was voor de joden. Je was jood of je was het niet, en daar viel niks aan te veranderen. Hij noemt het modern, omdat het aan het begin van de 19^e eeuw is uitgevonden, en traditioneel omdat het in contrast staat met het nieuw-antisemitisme.

Het nieuw-antisemitisme is volgens Bangstad & Bunzl (2010) ontstaan vanaf het jaar 2000. Van 2000 tot 2005 vond de Tweede Intifada plaats, een hernieuwing van het Israël-Palestinaconflict, in Nederland ook wel geassocieerd met Palestijnse opstanden tegen wat zij noemen de 'Israëlsche

bezetting'. Deze Tweede Intifada ging gepaard met een golf van geweld en vijandigheid tegen joden in Europa, waarbij voor het eerst een direct statistisch verband zichtbaar werd tussen de gebeurtenissen in Israël en de positie van joden in Europa (Smith, 2008).

Het nieuw-antisemitisme onderscheidt zich van het oude door het 'moslimcomponent' (Bangstad & Bunzl, 2010). Hiermee bedoelt hij niet dat antisemitische incidenten alleen door moslims gepleegd worden, maar wel dat vooral islamitische jongeren specifiek betrokken zijn bij incidenten die dienen als kritiek op Israël (van Pomeroy, 2011).

2.1.3.2. Islamofobie

We've all heard again and again the tired old clichés which stigmatise the whole of Islam as fundamentalists, ideological, monolithic, static, unidimensional, implacably opposed to modernity, incapable of integration or assimilation, impervious to new ideas, retrogressive, retrograde, backward, archaic, primeval, medieval, uncivilised, hostile, violent, terrorist, alien, fanatical, barbaric, militant, oppressive, harsh, threatening, confrontational, extremist, authoritarian, totalitarian, patriarchal, misogynist, negatively exotic and bent on imposing on the whole world a rigid theocratic system of government which would radically overturn very principle of freedom and liberal democracy cherished by the western world (Henzell-Thomas, 2001, p. 1).

Het woord Islamofobie werd voor het eerst gebruikt in 1991 en werd in 1997 voor het eerst gedefinieerd in het rapport "Islamophobia: a challenge for us all". Het werd gedefinieerd als ongegronde haat en angst tegenover de Islam en moslims. Het woord Islamofobie is dus recent ontwikkeld, maar het fenomeen dat het woord wil omvatten is al veel ouder. Al in de achttiende eeuw zijn angst en haat tegen de islam zichtbaar (Vercauteren, 2005).

In de tweede helft van de jaren negentig was er een sterke stijging van het aantal geregistreerde racistische incidenten. Deze trend heeft zich doorgezet in de 21ste eeuw en nationale en internationale ontwikkelingen, zoals 11 september, schiepen een context waarin interreligieuze spanningen, conflicten en incidenten toenamen (Witte, 2010).

Vooraf moskeeën waren in 2001 doelwit van racistisch geweld. In veel gemeenten werden deze beklad, vernield of was er sprake van brandstichting – onder andere in Den Haag, Alkmaar, en Apeldoorn. Ook islamitische scholen werden het doelwit van racistisch geweld, waaronder scholen in Nijmegen, Uden, Maastricht, Ede, Almere en Alphen aan den Rijn. Het geweld richtte zich echter niet alleen op gebouwen. Zo werd in Heerlen een Afghaanse jongen mishandeld en werden in Den Haag moslimmeisjes bedreigd en lastiggevallen (Witte, 2010).

Racistisch geweld is één van de meest serieuze vormen van racisme en komt tegenwoordig regelmatig voor in Nederland. Er zijn zowel losse incidenten als reeksen van incidenten, zoals na 11 september en na de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004. De laatste paar jaar zijn er niet meer van die reeksen voorgekomen, maar ondanks dat weet Donselaar wel enkele voorbeelden uit 2006 en 2007 op te noemen:

1. *Bij een moskee in Maastricht wordt een ruit ingeslagen en benzine naar binnen gegooid, waarmee geprobeerd wordt de moskee in brand te steken. Door snel ingrijpen van de brandweer wordt dit voorkomen.*
2. *In Rotterdam worden hakenkruisen geschilderd op een islamitische slagerij.*
3. *In Haarlem worden twee moskeeën beklad met racistische leuzen en hakenkruisen.*
4. *Een islamitische basisschool in Eindhoven ontvangt een bommelding.*

5. *De Marokkaanse moskee in Edam wordt door enkele extreemrechtse jongeren met een molotovcocktail in brand gestoken*(van Donselaar, 2008, p. 20)

Graveland (2005) laat in haar masterscriptie zien dat de angst voor terroristische aanslagen door moslimextremisten ten grondslag ligt aan islamofobie in Nederland. Sommige Nederlanders denken dat het aantal aanslagen met het jaar toenemen, het geweld toeneemt en dat moslimextremisme steeds meer groeit. Uit statische gegevens blijkt echter dat het aantal aanslagen de laatste jaren is afgenomen. Bovendien wordt maar een klein deel van alle terroristische aanslagen gepleegd door religieuze groepen (Graveland, 2005).

Vanuit deze angst worden de opvattingen van Nederlanders over moslims steeds negatiever. Van Donselaar (2008) beschrijft deze beeldvorming tussen 1998 en 2006 in zijn onderzoek. Het statement: 'moslims kunnen veel bijdragen aan de Nederlandse cultuur' werd in 1998 door 45% van de bevolking bevestigd en in 2006 nog maar door 36%. De aanhang voor het statement: 'de meeste moslims in Nederland hebben respect voor de cultuur en leefwijze van anderen' daalde tussen 1998 en 2006 van 51% naar 35% (van Donselaar, 2008). Ook de rol van Geert Wilders neemt hier een belangrijke plek in, zoals eerder besproken is in sectie 1.2. De angst voor moslims wordt door hem zowel vertolkt als aangewakkerd.

2.2 Hoe kan onderling contact groepsrelaties verbeteren?

Beeldvorming is een dynamisch proces en kan daardoor veranderen. Initiatieven als van het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI) proberen negatieve beeldvorming te verminderen door verschillende etnische groepen met elkaar in contact te brengen. Ook in de wetenschappelijke literatuur wordt er verwezen naar de relatie tussen interetnisch contact en beeldvorming. De contacthypothese van de sociaal psycholoog Allport (1954) speelt hier een belangrijke rol in. Volgens Allport heeft interetnisch contact een positief effect op de beeldvorming, maar wel onder bepaalde voorwaarden.

"It has sometimes been held that merely by assembling people without regard for race, colour, religion, or national origin, we can thereby destroy stereotypes and develop friendly attitudes. The case is not so simple" (Allport, 1954, p. 261)

Er zijn vele factoren die invloed hebben op de relatie tussen contact en beeldvorming. Allport toont ons de complexiteit hiervan. De condities die onderdeel uitmaken van de contacthypothese zoals die de laatste vijftig jaar is ontwikkeld en getoetst staan algemeen bekend als 'Allports condities'. In Allports boek kunnen deze echter alleen impliciet worden onderscheiden uit een summiere slotlinea van het hoofdstuk 'the effect of contact'.

Toch zijn het deze condities die door veel wetenschappers (bijv: Gaertner, Dovidio, & Bachman, 1996) expliciet worden gebruikt als leidraad voor wetenschappelijk onderzoek over de contacthypothese. Hieronder staan ze geformuleerd:

1. Het contact moet plaatsvinden tussen mensen met een gelijke status. Arbeiders van verschillende etniciteit, maar met dezelfde werkstatus zouden elkaar positiever beoordelen dan wanneer deze positie ongelijk is.

2. Het contact moet diepgaand zijn. Oppervlakkige contacten zouden het beeld dat men 'anders' versterken en enkel leiden tot negatieve beeldvorming. Voor een positieve beeldvorming zou er een minimale emotionele band moeten ontstaan.
3. De groepen moeten streven naar gelijke of verenigbare doelen. Wanneer groepen van elkaar afhankelijk zijn om bepaalde doelen te bereiken, kan er een samenwerking ontstaan en daardoor een positieve beoordeling van elkaar
4. Het groepscontact moet positief gesteund worden vanuit de omgeving. Het klimaat waarin de contacten plaatsvinden heeft in hoge mate invloed op de beeldvorming. In dit klimaat vormen leidinggevendenden een belangrijke rol.

Na Allport's boek in 1954 is er erg veel onderzoek gedaan naar deze voorwaarden van contact. Ook de laatste jaren is de contacthypothese nog een zeer populair onderwerp voor onderzoek. In 2.3 zal besproken worden welke discussiepunten naar voren komen in de literatuur van de laatste jaren over de aard van het contact, maar eerst zullen we kort ingaan op de causaliteitsvraag die aan de basis ligt van Allport's theorie.

2.2.1. Causaliteitsvraag

In veel onderzoeken wordt de causaliteitsvraag gesteld met betrekking tot de theorie van Allport. Is het zo dat meer contact leidt tot minder vooroordeel, of staan minder bevooroordeelde mensen meer open voor contact? Verkuyten (2010) noemt dit een onvruchtbare óf-óf-tegenstelling, omdat contact en beeldvorming simpelweg met elkaar verweven zijn. *"Natuurlijk kan het zo zijn dat één richting van de relatie belangrijker is dan de andere, maar dat wil niet zeggen dat de andere richting niet voorkomt of er niet toe doet"* (Verkuyten, 2010, p. 174). Volgens hem ligt een wederkerige relatie voor de hand; meer contact leidt tot een positievere beeldvorming, een positievere beeldvorming leidt tot meer contact, etcetera. Daarnaast laat longitudinaal onderzoek zien dat contact wel degelijk een positief effect kan hebben op beeldvorming (Verkuyten, 2010).

2.3 Discussie over de aard van het contact

Naar aanleiding van contacthypothese van Allport is er veel onderzoek gedaan naar de relatie tussen contact en beeldvorming. De meeste wetenschappers zijn het met Allport eens dat contact een positief effect zou kunnen hebben op beeldvorming. Aan welke voorwaarde dit contact moet voldoen en of Allport's 4 condities hier volledig in zijn is nog altijd onderwerp van discussie. In deze sectie zullen we enkele aspecten van deze discussie behandelen.

2.3.1. Toegevoegde voorwaarden voor contact

Eén van de kritieken op de voorwaarden van Allport richt zich op de onvolledigheid van deze voorwaarden. Zo benadrukken bijvoorbeeld Dovidio et. al. (2003) wél het belang van de voorwaarden die Allport heeft opgesteld, maar daarnaast komen er nog twee voorwaarden uit hun onderzoek naar voren, namelijk 'personal interaction' and 'friendship opportunity'. Personal interaction houdt in dat er niet alleen een interactie is tussen groepen, maar juist ook op individueel niveau, hetgeen stereotypen over de groep als homogeen geheel kan doorbreken. Friendship opportunity betekent dat er de mogelijkheid moet zijn om vriendschappen te ontwikkelen, doormiddel van voldoende vrijheid en contact voor een langere tijd. Uit hun onderzoek in verschillende landen blijkt dat mensen die een vriendschap hebben met een lid van de out-group, een minder negatief beeld over de out-group gevormd hebben. Deze condities staan volgens de

auteurs op gelijke voet met Allports condities en vormen mede een voorwaarde voor een positieve beeldvorming. Het is de vraag of deze voorwaarden daadwerkelijk iets toevoegen aan de condities van Allport. Dat er sprake moet zijn van 'personal interaction' wordt door Allport aangestipt doordat hij spreekt van contact tussen *mensen*, en dus niet tussen groepen. 'Friendship opportunity' lijkt eveneens veel op één van Allport's condities, namelijk dat hij benadrukt dat het contact diepgaand moet zijn.

2.3.2. Positief versus negatief contact

Een ander kritiekpunt is afkomstig van de sociaal psychologen Pettigrew en Tropp (2006). Zij laten in hun studie zien dat de vier condities niet altijd noodzakelijk zijn voor positief interetnisch contact. Zij stellen dat positieve contactervaringen 'an sich' leiden tot een positievere beeldvorming over de andere groep, ook al is er niet voldaan aan de vier condities. Het gaat er dus om of de ervaring met de andere groep een positieve ervaring was of een negatieve, wat leidt tot een daarop aansluitende positieve of negatieve beeldvorming. De vier condities voor positieve beeldvorming versterken het effect volgens Pettigrew en Tropp (2006) echter wel. Dit laatste punt komt ook naar voren in volgende paragraaf waar in de studie van Lindo (2008) besproken wordt.

2.3.3. Allport's condities als voorwaarde of als stimulans?

Op basis van een overzichtsstudie van 515 studies spreekt Lindo (2008) zelfs van een breuk met de in vijftig jaar opgebouwde traditie van de contacttheorie. Allports constatering dat, zonder de aanwezigheid van zijn condities, meer contact leidt tot meer problemen wordt door Lindo verworpen. Allports condities faciliteren het proces richting positief contact en wederzijds begrip, maar zijn hiervoor geen voorwaarde. Er zijn meerdere auteurs die een positieve relatie tussen interetnisch contact en beeldvorming constateren zonder dat Allports condities in aanmerking worden genomen (Amir, Sharan, Rivner, Ben-ari, & Bizman, 1979; Glock, 1975, volgens Lindo (2008)).

2.3.4. Diepgang van het contact

Allport benadrukt in zijn voorwaarden voor contact het belang van diepgaand contact. Oppervlakkig contact zou stereotype beelden enkel versterken. De laatste jaren is er veel onderzoek gedaan naar de invloed van oppervlakkige contacten. Warmenbol (2008) heeft sociologisch onderzoek gedaan naar interetnisch contact en beeldvorming in gemengde stadsbuurten in Antwerpen. Zij kwam tot de conclusie dat gesprekken niet diep hoeven te gaan voor een positieve beeldvorming. Wederzijdse erkenning en korte babbeltjes blijken van grote waarde voor de bewoners, evenals het elkaar helpen met kleine dingen. Zij concludeert dat er geen diepgaand contact nodig is om toch een goede verstandhouding te creëren en ontkent hiermee de tweede voorwaarde van Allport voor positieve beeldvorming (zie ook Lofland, 1973; Soenen, 2006; van der Zwaard, 2010)

Het belang van oppervlakkig contact wordt in de literatuur vaak in verband gebracht met het concept 'mistrust' van de socioloog Sztopmka (1999) die onderscheid maakt tussen 'trust' (vertrouwen), 'distrust' (wantrouwen) en 'mistrust'.

"Mistrust beschrijft het probleem dat we niet meer weten of we onze buurman moeten vertrouwen of wantrouwen. We leven in een onzekere situatie, waarin we bij gebrek aan kennis over de ander niet weten wat voor inschatting we over de ander moeten maken: we weten niet of we ons sociaal moeten identificeren of distantiëren van de ander" (Gruijter et al., 2010, p. 14).

Als we de mensen in onze buurt niet meer kennen, hebben we meer moeite met beoordelen wie we kunnen vertrouwen en wie niet. Het vriendelijk groeten van de mensen in de buurt kan al het gevoel geven dat er een goede verstandhouding is en daardoor vertrouwen creëren. Wanneer oppervlakkig contact ontbreekt kan er dus een situatie van wantrouwen ontstaan.

Ook de VROM-raad geeft op basis van een aantal studies aan dat de alledaagse en terloopse sociale interacties tussen buurtbewoners van groot belang zijn. Zo hebben mensen voldoende informatie om andere bewoners te herkennen en sociaal te plaatsen (Gruijter, et al., 2010). Wanneer er geen contact is tussen verschillende etnische groepen kan dit leiden tot verminderd vertrouwen en een gevoel van bedreiging. Ook kunnen er vage oordelen ontstaan door geringe waarnemingen. Juist oppervlakkige contacten kunnen dit algemeen vertrouwen verbeteren (Ambrosius, 2011).

In de sociologische wetenschap worden diepgaande en oppervlakkige contacten op velerlei manieren bestudeerd. Granovetter heeft zich in zijn onderzoek gericht op het bestuderen van 'strong ties' en 'weak ties' in sociale netwerken. De kracht van een verbinding tussen twee individuen is volgens Granovetter "a (probably linear) combination of the amount of time, emotional intensity, the intimacy (mutual confiding), and the reciprocal services which characterize the tie" (Granovetter, 1973, p1361). Dergelijke verbindingen kunnen sterk, zwak of totaal niet aanwezig zijn. De hypothese is dat hoe sterker de band tussen A en B is, des te groter het aantal individuen is waarmee ze *beide* een band hebben, dus hoe groter de overlap in vriendschapskringen. Granovetter geeft drie argumenten voor deze hypothese. Ten eerste geldt dat hoe sterker de verbinding, hoe meer tijd deze verbinding kost. Daarnaast is de kans voor individuen met wie A een sterke band heeft – laten we hen B en C noemen - groter om elkaar te ontmoeten en zelf vrienden te worden. Ten tweede is er empirisch aangetoond dat hoe sterker de band is tussen twee individuen, hoe meer ze op elkaar lijken, en des te groter de kans is dat ze dezelfde vrienden hebben. Ten derde voorspelt de theorie van cognitieve balans ('cognitive dissonance' in het Engels) dat als A en B, en A en C een sterke onderlinge verbinding hebben, maar B en C (nog) niet, dit resulteert in psychologische spanning voor B en C, omdat hun gevoelens niet in lijn zijn met die van hun vriend A. Hoe sterker de band tussen de individuen, des te sterker deze spanning. Het is dus zeer waarschijnlijk dat als A een sterke band heeft met B en met C, dat B en C ook een onderlinge band ontwikkelen. Dit wordt door Granovetter 'transitivity' genoemd: "*the tendency of one's friends' friends to be one's friend as well*" (Granovetter, 1983, p. 218).

Verder is het concept 'brug' geïntroduceerd door Granovetter: "*this is a line in a network which provides the only path between two points*" (cited in: Granovetter, 1973, p. 1364; Harary, Norman, & Cartwright, 1965), dus als er een brug is tussen A en B, is de enige manier voor mensen om indirect verbonden te zijn met A of B via deze brug. Dit concept gecombineerd met voorgaande hypothese resulteert in de conclusie dat bruggen zwakke verbindingen zijn, omdat sterke verbindingen ook andere verbindingen creëren. In grote netwerken gebeurt dit natuurlijk zelden dat er slechts één specifieke verbinding is die twee punten verbindt. Lokale bruggen komen echter meer voor. Een lokale brug is een verbinding die een aanzienlijk kortere connectie oplevert dan de op één na kortste connectie. Zwakke verbindingen die functioneren als lokale bruggen leveren meer en kortere verbindingen op, en het verwijderen van een dergelijke zwakke band berokkent meer schade dan het verwijderen van een sterke band.

Zwakke verbindingen zijn volgens Granovetter belangrijk om microniveau en het macroniveau van het sociale leven aan elkaar te verbinden, omdat de kans groter is dat zij verschillende groepen aan elkaar verbinden, zoals belangrijk is bij 'klikjes'. In dit onderzoek over de onderlinge contacten van joodse en islamitische jongeren zou het model van Granovetter een belangrijke rol kunnen spelen. De kans dat zowel de joodse jongeren als de islamitische jongeren in gescheiden netwerken leven op basis van transitivity is groot. Het belang van zwakke verbindingen zou hiermee kunnen toenemen, omdat bij juist deze verbindingen de kans groot is dat verschillende groepen met elkaar in contact komen.

2.3.5. Het belang van generalisering van het positieve contact naar de grote groep

In het recent verschenen boek 'identiteit en diversiteit; de tegenstelling voorbij' besteedt Verkuyten (2010) aandacht aan de contacthypothese van Allport. Hij plaatst de hypothese binnen hedendaagse ontwikkelingen en binnen de onderzoeken die er gedaan zijn aan de hand van Allports boek. Verkuyten staat in zijn boek positief tegenover de gedachte dat contact de beeldvorming zou kunnen beïnvloeden. Hij plaatst hier echter wel een belangrijke kanttekening bij. *"Wil intergroep-contact de belofte van meer harmonische groepsrelaties waarmaken, dan moeten de positieve effecten generaliseren naar andere groepsleden en groepen"* (Verkuyten, 2010, p. 176). Hij geeft hierbij het voorbeeld dat veertig jaar geleden heel veel blanken in het zuiden van de Verenigde Staten een zwarte huishoudster of tuinman hadden. Dit zorgde er echter niet voor dat het racisme minder werd. Daarnaast is er ook een onderzoek bekend van Minard (1952) in een kolenmijn in West-Virginia. De blanke en de zwarte arbeiders van de mijn moesten samenwerken en waren op elkaar aangewezen. De onderlinge relaties waren daar dan ook goed, maar buiten de fabriekspoorten was er een strikte raciale scheiding (Verkuyten, 2010).

Het is niet vanzelfsprekend dat positieve contactervaringen met individuen ook leiden tot een generalisatie van het ontstane positieve(re) beeld naar een totale groepering, onafhankelijk van tijd en plaats. Wanneer een Nederlander goed contact heeft met zijn Surinaamse collega op het werk, wil dat nog niet zeggen dat hij ook met hem omgaat buiten het werk. Daarnaast wil het ook niet zeggen dat deze Nederlander positiever gaat denken over Surinamers als groep. Iedereen kent wel uitspraken in de trant van 'Ibrahim is mij beste collega, maar Turken mag ik niet'. Positief en persoonlijk contact hoeft blijkbaar niet te leiden tot een gunstig oordeel over de groepering. En waarom zou het ook, want Ibrahim is immers de uitzondering op de regel. Daarnaast is het nog onwaarschijnlijker dat het contact ertoe leidt dat iemand positiever gaat denken over andere etnische groepen, zoals Chinezen en Molukkers (Verkuyten, 2010).

De positieve effecten van contact hoeven zich dus niet te generaliseren over situaties heen naar de betrokken groep toe, maar dit wil niet zeggen dat dit niet mogelijk is. Er zijn twee manieren waarop deze generalisatie wel op kan treden. Ten eerste kan generalisatie optreden als er binnen het contact sprake is van identificatie met de leefwereld van de ander. Volgens Verkuyten (2010) zou vriendschap hierdoor een sterke voorspeller zijn van verminderd vooroordeel en ook het meest gepaard gaan met generalisering.

Ten tweede kan generalisatie optreden wanneer iemand Ibrahim niet enkel ziet als een goede collega, maar ook als een Turkse collega. Wanneer in het persoonlijke contact de etnische achtergrond een rol speelt kunnen positieve ervaringen overgaan op het beeld van Turkse Nederlanders in het algemeen. Verkuyten onderbouwt dit met enkele onderzoeken, bijvoorbeeld het onderzoek van van

Oudenhoven, Groenewoud & Hewstone (1996). In dit onderzoek werken in één experimentele conditie een autochtone en een Turkse leerling aan een gezamenlijke opdracht zonder dat de Turkse achtergrond van de ene leerling werd benadrukt. In de andere conditie was de opdracht hetzelfde, maar werd in het begin of tijdens het werk de Turkse achtergrond van de leerling wél benadrukt. Tussen de verschillende situaties was er geen verschil in het oordeel van de autochtone leerling over de Turkse leerling, maar in de tweede situatie waren de autochtone leerlingen wel positiever over Turkse Nederlanders in het algemeen.

2.4. Hoe gaan jongeren om met verschillende identiteiten?

In deze sectie zal kort worden ingegaan op de verschillende manieren waarop jongeren met een dubbele achtergrond een eigen identiteit kunnen vormen. De meeste joodse jongeren zijn in Nederland geboren en getogen en hebben vaak ook Nederlandse ouders. Toch is het voor hen ook een zoektocht hoe ze hun joodse identiteit een plek kunnen geven. Ook de islamitische jongeren hebben te maken met een dubbele identiteit. Ze moeten leren omgaan met hun etnische achtergrond en tegelijkertijd hun Nederlandse identiteit. Daarnaast hebben ze ook nog een identiteit als moslim. De strategieën die de jongeren kunnen gebruiken om een eigen identiteit te vormen komen in deze sectie aan bod.

“Crisis, conflict, verwarring, onzekerheid, fragmentatie, verlies en gebrek. Dit zijn gangbare kwalificaties van identiteit” (Verkuyten, 2010, p. 7).

Het vormen van een identiteit is een dynamisch proces. Dit geldt niet in het minst voor jongeren in Nederland die te maken hebben met een dubbele etnische achtergrond. Er blijken ten minste vier manieren te zijn waarop zij omgaan met deze identiteitsvorming. Eén manier is om een *enkelvoudige identiteit aan te nemen* waarbij een keuze wordt gemaakt voor één van de beide achtergronden. Verkuyten geeft hier het voorbeeld van Zuid-Molukse jongeren uit zijn onderzoek, waarbij verschillende ‘halfbloedjes’³ benadrukten dat ze ‘gewoon’ Moluks zijn, omdat ze bijvoorbeeld geheel gevormd zijn door de Molukse cultuur. Een tweede manier is om een *gemengde identiteit te ontwikkelen*, als een soort tussencategorie. Verkuyten geeft hier het voorbeeld van de golfer Tiger Woods, die zichzelf omschrijft als ‘Cablinasian’, een mengvorm van ‘Caucasian, black, Indian, en Asian. Een derde manier om om te gaan met een dubbele etnische achtergrond is het *situationeel switchen van identiteiten*. Afhankelijk van de omstandigheden framen de jongeren zichzelf soms meer als Moluks en soms meer als Nederlands. Deze jongeren ontwikkelen de vaardigheid om zich aan te passen aan de situatie en vereisten, zonder dat ze één van beide identiteiten ontkennen. Ten vierde komt het voor dat jongeren *etnische indelingen afwijzen*, zowel in een sociale context als voor zichzelf. Hierbij kan de nadruk gelegd worden op andere sociale identiteiten of op het feit dat ieder individu uniek is. Toch blijkt dit niet een makkelijke manier te zijn, omdat vanuit de omgeving de jongeren vaak wel in een etnisch kader worden geplaatst (Verkuyten, 2010).

2.5. Het nieuwe wij-gevoel

“De belangrijkste taak voor moderne diverser wordende samenlevingen is om een nieuw, breder “wij-gevoel” te scheppen.”

(Putnam, 2007, p. 139, vertaald uit het engels)

³ Jongeren met één Molukse ouder

Verkuyten (2010) pleit in lijn met Robert Putnam voor het creëren van een nieuw wij-gevoel. Desalniettemin denkt hij niet dat dit zondermeer tot een beter intergroepscontact of –beeldvorming zal leiden. Hij waarschuwt dat in sommige gevallen het creëren van een nieuw wij-gevoel goed kan uitwerken, maar in andere gevallen niet. De weerstand tegen een gedeelde identiteit kan sterk zijn en tot verslechtering leiden van de onderlinge relaties, met name wanneer dit gepaard gaat met het verlies van etnische of religieuze eigenheid. In de praktijk komt een dergelijk model al snel neer op assimilatie en het ontkent daarmee dat waar je vandaan komt een belangrijke invloed kan hebben op wie je nu bent (Verkuyten, 2010).

Verkuyten (2010) biedt voor dit enkelvoudige wij-model een alternatief, namelijk een meervoudige wij, waarin de afzonderlijke groepsidentiteiten zichtbaar blijven binnen de context van het grotere geheel. Hierbij wordt niet de nadruk gelegd op eenheid en gemeenschappelijkheid, maar ook niet op diversiteit en verschil, het gaat hier juist op een combinatie van beide. Bijvoorbeeld culturele diversiteit binnen de context van nationale eenheid. Groepsrelaties zouden kunnen verbeteren als mensen zich zowel rekenen tot hun eigen etnische of religieuze groeperen, als tot de overkoepelende gemeenschap. Zo kunnen waardevolle groepsidentiteiten worden erkend, terwijl men tegelijkertijd openstaat voor contact met anderen die tot de overkoepelende categorie behoren. *“Het is dus van belang dat het nieuwe wij voldoende complex en open is zodat één bepaalde groepering het zich niet kan toe-eigenen en anderen zich er ook in kunnen vinden* (Verkuyten, 2010, p. 180) .

2.6 Framing

De beeldvorming van de jongeren wordt onderzocht aan de hand van het concept framing. In deze sectie zal worden uitgelegd waarom er voor framing is gekozen (2.5.1.), voor welke definitie van framing is gekozen (2.5.2.), en wat reframing betekent (2.5.3.). Vervolgens zullen verschillende soorten frames behandeld worden, namelijk issue frames (2.5.4), identity frames (2.5.5.) en characterization frames (2.5.6.) .

2.6.1. Waarom framing?

Framing biedt de mogelijkheid onderzoek te doen naar de verschillende frames tussen personen, maar ook naar de verschillende frames binnen één persoon. Een persoon die op verschillende manieren contact heeft met een andere groep kan in deze contactsituaties verschillende beelden vormen van de andere groep. Framing maakt het mogelijk deze verschillende beelden van één persoon te onderzoeken aan de hand van verschillende vormen van interetnisch contact.

2.6.2. Definitie

Framing heeft te maken met het begrijpen, interpreteren en betekenis geven aan de wereld om ons heen. Het proces van framing is verbonden met de specifieke normen, waarden, doelen, interesses, overtuigingen en kennis van mensen op een bepaald moment (Aarts & Woerkum, 2006).

Gray (2003) definieert framing als ‘herschepende focussen en organiseren’ van de wereld om ons heen. Entman (1993, p. 52) hanteert nog een specifiekere definitie. Framing is volgens hem: *“to select some aspects of a perceived reality and make them more salient in a communicating text, in such a way as to promote a particular problem definition, causal interpretation, moral evaluation and/or treatment recommendation for the item described.”* Volgens deze definitie geven frames een probleemdefinitie, een diagnose van de oorzaken, een moreel oordeel en suggereert het een

oplossing voor het probleem. In dit onderzoek is echter gekozen voor een meer algemene definitie van framing geformuleerd door Hanke et al. (2002). Zij maakt definieerd het belangrijke verband tussen framing en actie:

“Generally speaking, frames are interpretations we make of the world that motivates action.”

Binnen het perspectief van framing wordt nadruk gelegd op het feit dat verschillende groepen verschillende frames kunnen hebben van éénzelfde situatie. Wanneer bijvoorbeeld twee kinderen met dezelfde pop willen spelen, kunnen ze allebei denken dat ze recht hebben op de pop. Het eerste kind kan denken dat ze met de pop mag spelen, omdat ze hem het eerste had. Het andere kind kan denken dat ze met de pop mag spelen, omdat de pop eigenlijk van haar is. Hierbij maken de kinderen alle twee een verschillende constructie van de realiteit. Deze verschillende frames hebben invloed op hun actie, waardoor ze in alle waarschijnlijkheid ruzie zullen maken over de pop.

2.6.3. Reframing

Frames zijn niet statisch, maar dynamisch. Confrontatie met andere denkpatronen kan leiden tot een verandering van oude denkpatronen, het ontstaan van nieuwe perspectieven en een flexibeler omgang met geconstateerde verschillen. Dit proces heet reframing, waarbij oude frames worden omgeruild voor nieuwe frames (Aarts & van Woerkum, 2008).

Gray (2003) gebruikt in haar artikel een voorbeeld van twee broertjes dat het concept van reframing duidelijk maakt. De jongetjes zijn aan het stoeien en doen elkaar geen pijn. Totdat één van de jongetjes de ander een pijnlijke klap geeft. De ander stopt meteen met spelen en ineens is het geen spel meer. Ze slaan elkaar en doen elkaar pijn, omdat ze het ontstane gevecht proberen te winnen. Eerst hadden de broertjes het leuk met elkaar, totdat één van de twee pijn voelde. Het frame ‘spelen’ klopte toen niet meer met de ervaring, omdat pijn niet hoort bij spelen. Als reactie op de pijn veranderde het jongetje zijn frame van ‘spelen’ naar ‘gevecht’, met als reactie het slaan van zijn broertje. Zijn broertje zal als gevolg hiervan de interactie ook ‘reframen’ als gevecht en terug slaan.

Reframing kan moeilijk zijn, omdat het gepaard gaat met onzekerheid. Frames die je altijd al hebt gehad zijn vertrouwd en sluiten aan bij eigen belangen. Door reframing neem je een nieuw (onbekend) frame aan wat kan leiden tot gezichtsverlies (Aarts & van Woerkum, 2008).

In onderhandeling neigen we ertoe steeds dezelfde frames naar voren te brengen, die op één of ander manier veilig aanvoelen, omdat ze onze belangen onderstrepen of onze argumenten kracht bijzetten. Wanneer frames niet veranderen in interactie spreken we van ‘frozen frames’ (Aarts & van Woerkum, 2008).

2.6.4. Issue frames

Entman verklaarde in zijn definitie van framing al dat mensen verschillende frames kunnen hebben over de definitie van een probleem. Dit wordt ook wel een issue frame genoemd, waarbij het issue ook geframed kan worden in termen van het ontbreken van een probleem. Lewicki et al. (2003) zeggen het als volgt:

“People use different frames to define whether a problem exists and, if so, what the problem is.”
(Vaughan en Seifert 1992, volgens Lewicki, et al., 2003, p. 15)

Vaughan en Seifert (1992) hebben onderzoek gedaan naar framing in relatie tot hoe mensen milieu risico's zien en of dit gezondheidsrisico's met zich meebrengt voor de gemeenschap. Partijen die verweekt zijn in een geschil over milieurisico's of mensen die met milieurisico's geconfronteerd worden ontwikkelen totaal verschillende frames over wat het probleem is en door wie het opgelost moet worden.

Frames zijn meer dan simpele posities en argumenten over een issue. Frames zijn constructies van het probleem (Nelson & Kinder, 1996). Hoe mensen denken over het probleem heeft grote invloed op hoe zij handelen. Daarnaast zal het issue frame in verband staan met hoe zij denken dat het probleem opgelost zal kunnen worden.

In dit onderzoek wordt aandacht besteed aan de onderlinge relatie tussen joodse en islamitische jongeren. Door de jongeren te laten praten over deze onderlinge relatie zal hun persoonlijk issueframe duidelijk worden.

2.6.5. Identity frames

Iedereen construeert identiteitsframes. Deze frames zijn gebaseerd op hoe mensen zichzelf zien in relatie tot anderen (van Bommel, Aarts, & Turnhout, 2006). Oftewel, een identity frame geeft antwoord op de vraag: wie ben ik (Lewicki, et al., 2003)? Individuen geven op heel veel verschillende manieren antwoord op deze vraag. In algemene zin zien mensen zichzelf als leden van bepaalde categorieën, die bepaalde kenmerken hebben. In verschillende situaties kunnen mensen een andere identiteit aannemen. Een vrouw kan zich bijvoorbeeld identificeren als moeder, echtgenoot, collega, vriendin en Nederlands staatsburger (Lewicki, et al., 2003).

Zoals eerder besproken proberen leden van een groep hun eigen groep te bevoordelen en daarmee een groepsidentiteit te creëren (Tajfel, 2010). Mensen zijn daarbij ook geneigd hun eigen identiteitsframe te beschermen en verzetten zich tegen situaties waarin hun identiteitsframe betwist wordt. Dit kan resulteren in het negeren van informatie, het opzoeken van mensen met gelijke ideeën en het karakteriseren van anderen (Shmueli, Elliott, & Kaufman, 2006). Dit laatste leidt tot characterization frames, waarbij de eigen identiteit vaak positiever wordt afgeschilderd dan de identiteit van de ander.

2.6.6. Characterization frames

Karakterisering is de beschrijving van anderen. Karakteriseringsframes worden vaak beïnvloed door identiteitsframes; ze dienen ervoor om de eigen identiteit te versterken en de eigen acties ten opzichte van andere te legitimeren (Gray, 2003). Deze karakterisering is meestal een generalisering die mensen maken ten aanzien van alle leden van een bepaalde groep (van Bommel, et al., 2006). Deze groep krijgt een label opgeplakt waarbij een identiteit gereduceerd wordt tot enkelen positieve of negatieve kenmerken (Shmueli, et al., 2006). Door anderen een label op te plakken kunnen we laten zien dat we ons onderscheiden van anderen. In veel gevallen is het niet meer dan een manier om effectief met elkaar om te gaan. We moeten een idee hebben van wie anderen mensen zijn en wat ze doen, om te weten wie we zelf zijn (van Bommel, et al., 2006). Identity frames en characterization frames hebben veel te maken met concepten als in-group en out-group die eerder zijn besproken. Het ontbreken van verschillen tussen groepen kan een erg negatief characterization frame opleveren, wat zelfs kan leiden tot conflict en geweld.

Shmueli et al. (2006) denken dat in conflict het niet perse nodig is om identiteitsframes te veranderen, aangezien deze meestal wel positief zijn, maar dat het veranderen van negatieve karakteriseringsframes wel een vereiste is om het conflict op te lossen.

2.7 Introductie van de deelvragen

In de sectie over framing zijn drie verschillende soorten frames naar voren gekomen: het identity frame, het characterization frame en het issue frame. Deze frames komen overeen met de verschillende aspecten van de hoofdvraag. Hoe framen joodse en islamitische jongeren zichzelf (identity frame), de ander (characterization frame) en hun onderlinge relatie (issue frame) in verschillende situaties van interetnisch contact? Deze aspecten van de hoofdvraag zijn geformuleerd tot drie deelvragen:

- *Hoe framen joodse en islamitische jongeren zichzelf in verschillende situaties van interetnisch contact?*
- *Hoe framen joodse en islamitische jongeren de ander in verschillende situaties van interetnisch contact?*
- *Hoe framen joodse en islamitische jongeren de onderlinge relatie in verschillende situaties van interetnisch contact?*

3. Methodische verantwoording

In dit hoofdstuk wordt de gebruikte onderzoeksstrategie besproken en worden een aantal belangrijke methodische keuzen uiteengezet. Er wordt beargumenteerd waarom er gekozen is voor kwalitatief onderzoek (4.1). Vervolgens zal besproken worden hoe de respondenten zijn geselecteerd (4.2), waarom er gekozen is voor de desbetreffende onderzoekslocatie (4.3) en hoe de data verzameling heeft plaatsgevonden (4.4). Tot slot zal aan bod komen hoe de verzamelde data geanalyseerd zijn via Atlas ti. (4.5) en uiteindelijk geresulteerd hebben in een verslaglegging (4.6).

3.1 Kwalitatief onderzoek

Dit onderzoek zal gebruik maken van een kwalitatieve onderzoeksmethode. Kwalitatief onderzoek is van toepassing wanneer het gaat om gebeurtenissen en verschijnselen waar we nog niet veel vanaf weten; het heeft dus een verkennend karakter.

Kwalitatief onderzoek geeft inzicht in gebeurtenissen en verschijnselen die lokaal geconstrueerd worden (Silverman, 2006), waardoor een dieper inzicht wordt verkregen in ideeën, achtergronden, motieven en beweegredenen (Ambrosius, 2011). In dit onderzoek zijn we op zoek naar hoe joodse en islamitische jongeren zichzelf, de ander en hun onderlinge relatie framen. Frames laten zich goed onderzoeken wanneer mensen de gelegenheid krijgen om hun eigen verhaal te vertellen (Muijres & Aarts, 2011). Daarom is er in dit onderzoek gekozen voor semigestructureerde interviews, om zo veel mogelijk ruimte te geven aan het verhaal van iedere respondent.

Bij kwalitatief onderzoek gaat het niet om aantallen of om een statistisch representatief onderzoeksresultaat, maar om zoveel mogelijk informatie, ideeën en argumenten over een bepaald onderzoek boven tafel te krijgen. Hierbij zijn vragen die informeren naar het 'hoe en waarom' relevanter dan vragen die informeren naar aantallen. De analyse van het onderzoek zal dan ook gebaseerd zijn op interpretatie en categorisering, waarbij getracht zal worden deze zo expliciet mogelijk te maken door het weergeven van citaten van respondenten.

3.2 Selectie van de respondenten

De onderzoekspopulatie betreft in dit onderzoek joodse en islamitische jongeren. Deze jongeren bevinden zich in de leeftijdscategorie van 16 tot 30 jaar en zijn woonachtig in Amsterdam. Er is gekozen voor de ondergrens van 16 jaar omdat jongeren zich vanaf die leeftijd makkelijker kunnen uitdrukken en hun beweegredenen kunnen verwoorden. Er is gekozen voor een bovengrens van 30 jaar, omdat dit onderzoek met name de jonge generatie wil bereiken. Deze groep is interessant omdat zij de generatie van de toekomst zijn. Daarnaast zijn zij vaak geboren en getogen in Nederland, waardoor de Nederlandse identiteit zich mengt met de identiteit die ze meekrijgen vanuit hun culturele achtergrond.

De actualiteiten waarin spanning tussen joden en moslims naar voren komt, richt zich over het algemeen op een jongere groep tussen 12 en 16 jaar. Deze groep is echter moeilijker bereikbaar en zoals eerder genoemd zouden zij meer moeite kunnen hebben hun mening onder woorden te

brengen. Daarnaast is deze periode tussen 12 en 16 jaar en tijd van fluctuaties en de zoektocht naar een eigen identiteit. De jongeren in dit onderzoek hebben deze tijd ook meegemaakt en kunnen hierop terugkijken met het oog op wat hen gevormd heeft, welke keuzes ze hebben gemaakt, en wat op dit moment belangrijk is voor ze.

Er is getracht zo veel mogelijk variatie aan te brengen in de beide onderzoekspopulaties. Omdat in een kleine onderzoekspopulatie niet op alle factoren gevarieerd kan worden, is er voor gekozen zo veel mogelijk te variëren in de mate en aard van het contact met de andere bevolkingsgroep. Dus bijvoorbeeld, islamitische jongeren die veel/goede vrienden hebben onder joodse jongeren en islamitische jongeren die weinig/oppervlakkig contact hebben met joodse jongeren. Dit is praktisch gemaakt op basis van een aanname, namelijk dat joodse en islamitische jongeren die orthodox zijn, waarschijnlijk meer met hun eigen groep omgaan (en dus minder met de andere bevolkingsgroep), dan liberale jongeren. Daarnaast zou religie een verschil kunnen maken in opvattingen over zichzelf, de ander en de onderlinge relatie. Er is dus gevarieerd in mate van religiositeit onder de jongeren, om zo een gevarieerde groep te creëren.

De onderzoekspopulatie is benaderd via een convenience sample, ook wel bekend als de sneeuwbalmethode. Dit betekent er gebruik wordt gemaakt van het sociaal netwerk van de respondenten die mee doen aan het onderzoek, om in contact te komen met nieuwe respondenten. Het nadeel is dat hierbij een grote afhankelijkheid ontstaat van de respondenten voor het afnemen van nieuwe interviews, maar desalniettemin bleek het een effectieve methode te zijn.

Om te voorkomen dat alle respondenten uit een vergelijkbaar milieu komen, is er ook contact gelegd met synagogen, moskeeën, Mbo- en Hbo-instellingen in Amsterdam. Dit bleek echter een tijdsintensieve en weinig effectieve methode te zijn. De respondenten zijn daarom voornamelijk bereikt via al dan niet religieuze jongerenorganisaties of interculturele organisaties in Amsterdam.

3.3 Onderzoekslocatie

Voor dit onderzoek is Amsterdam gekozen als onderzoekslocatie. Uit nieuwsitems blijkt dat in deze stad de meeste incidenten plaatsvinden die duiden op een gespannen relatie tussen joden en moslims. Daarnaast is deze locatie zeer geschikt voor dit onderzoek, aangezien beide bevolkingsgroepen goed vertegenwoordigd zijn in Amsterdam. In Amsterdam zijn er meerdere moskeeën en synagogen te vinden die een aanknopingspunt zouden kunnen vormen voor het ontwikkelen van een respondentennetwerk.

3.4 Dataverzameling

Interviewen is de aangewezen methode om data te verzamelen als je iets te weten wilt komen over attitudes, opinies en beweegredenen (Muijres & Aarts, 2011). In dit onderzoek is gekozen voor semigestructureerde interviews, waarbij gebruik wordt gemaakt van een lijst met gespreksonderwerpen die fungeert als leidraad voor het gesprek, welke te vinden zijn in Appendix I en II. Deze lijsten zijn mede gebaseerd op wetenschappelijke literatuur over het onderwerp. Zoals te zien is in Appendix I en II begonnen de gesprekken met het vragen van achtergrondgegevens, vervolgens werd er gevraagd naar de respondenten zichzelf zien en daarna werden de respondenten bevraagd over hun contact met de andere groep. Hierbij lag de nadruk op de verschillende situaties van interetnisch contact, door vragen te stellen als 'wat zie je over joden in de media?' of 'ken je moslims op school?'.

Er zijn voor dit onderzoek 16 persoonlijke interviews gehouden, waarvan 8 met joodse jongeren en 8 met islamitische jongeren. Deze interviews werden over het algemeen gehouden in Amsterdam, bijvoorbeeld op de onderwijsinstelling van de respondent, in een café of bij hem of haar thuis.

Er is voor gekozen om de interviews op te nemen, aangezien dit een vollediger aanpak is dan het maken van aantekeningen. Door het interview op te nemen had de interviewer de volle aandacht om het gesprek leiden en aan te haken op onderwerpen die de respondenten aandroegen. Naderhand konden de interviews afgeluisterd en getranscribeerd worden, zodat alle belangrijk gespreksonderwerpen meegenomen konden worden in de analyse.

3.5 Analyse

In de analyse-fase zijn de interviews herhaaldelijk gelezen, met elkaar vergeleken en uiteindelijk gecodeerd (Silverman, 2006) met de ondersteunende software van Atlas ti. Er is gebruik gemaakt van bottom-up codering, waarbij codes voortkomen uit de interviews en niet vanuit een vooraf vastgesteld coderingsschema (Silverman, 2006). Naderhand zijn de codes bekeken en geherstructureerd, zodat zich thematische antwoorden op de deelvragen vormden. Bijvoorbeeld: “er is weinig kennis over joden, omdat ze hun identiteit niet voldoende laten zien”. Met name codes die meerdere male gebruikt zijn, zijn meegenomen in de analyse. Hierdoor zijn niet alle onderwerpen die de respondenten aansnijden verwerkt in de resultaten, maar alleen de onderwerpen die belangrijk en opvallend waren.

3.6 Verslaglegging

De verslaglegging heeft plaats gevonden in de vorm van een masterscriptie. Door het samenbrengen van de wetenschappelijke literatuur over het onderwerp en de resultaten van dit onderzoek hebben ideeën zich verder uitgekristalliseerd, zodat ze gepresenteerd konden worden in deze scriptie. In de verslaglegging worden eerst de resultaten van de joodse respondenten weergegeven en daarna de resultaten van de islamitische respondenten. Dit is niet gedaan uit voorkeur, maar vanuit een arbitraire keuze. Omwille van de privacy van de gesprekspartners is er gekozen om de respondenten te nummeren per groep, om niet hun daadwerkelijke namen te hoeven gebruiken. Wanneer de respondenten namen noemen in de citaten die gebruikt worden is gekozen om deze te vervangen door fictieve namen.

4. Resultaten joodse jongeren

4.1 Beschrijving van de joodse onderzoekspopulatie

De joodse onderzoekspopulatie bevat acht respondenten, waarvan vijf mannen en drie vrouwen. In de tabel hieronder staan enkele 'eigenschappen' van de respondenten beschreven, nader genoemd geboortjaar, geslacht, opleidingsniveau, zichtbaarheid van het joods-zijn, en de religieuze subgroep. Er is gekozen om deze eigenschappen weer te geven, omdat ze helpen de respondenten te plaatsen in hun persoonlijke context. De eerste drie eigenschappen vormen de basis van achtergrondgegevens van de respondenten en de laatste twee eigenschappen bleken relevant te zijn in de analyse.

De geboortejaren variëren 1992 tot 1984, waarbij het gemiddelde ligt op 1989. De helft van de respondenten doet een universitaire opleiding, 3 respondenten doen een Hbo-opleiding (of hebben gedaan), en één doet een Mbo-opleiding, weliswaar met enkele Hbo-certificaten.

De religieuze subgroep waaronder de respondenten zich scharen is voor 2 liberaal-joods, voor 3 orthodox-joods, voor 2 traditioneel-joods (geen geloof in God, maar wel belang hechten aan de gebruiken) en één respondent blijkt moeilijk te categoriseren, wat is aangegeven met 'diffuus' in de tabel.

Twee respondenten zijn zichtbaar joods door het dragen van een keppel, één draagt soms een keppel en 5 respondenten dragen geen keppel. Dit kleine aantal zichtbare joden wordt veroorzaakt doordat in de onderzoekspopulatie variatie is aangebracht in religiositeit. Liberale joden en traditionele joden worden meestal niet met een keppel op aangetroffen. Daarnaast zijn vrouwen binnen de orthodoxe stroming ook niet zichtbaar als jood, omdat zij geen keppel dragen.

Tabel 1

Respondenten	Geboortjaar ¹	Geslacht ²	Opleidingsniveau ³	Zichtbaar joods (keppel) ⁴	Religieuze sub-groep ⁵
Resp. 1	1991	Vrouw	WO	Nee	Liberaal
Resp. 2	1992	Man	MBO	Soms	Traditioneel
Resp. 3	1990	Man	HBO	Nee	Liberaal
Resp. 4	1991	Man	HBO	Ja	Orthodox
Resp. 5	1987	Man	Afgestudeerd HBO	Nee	Traditioneel
Resp. 6	1985	Man	WO	Ja	Orthodox
Resp. 7	1989	Vrouw	WO	Nee	Orthodox
Resp. 8	1984	Vrouw	WO	Nee	Diffuus

1. Door de respondenten gerapporteerd

2. Door de interviewer gerapporteerd

3. Door de respondenten gerapporteerd

4. Door de interviewer gerapporteerd

5. Door respondenten beschreven, door interviewer gecategoriseerd

4.2 Hoe framen joodse jongeren zichzelf in verschillende situaties van interetnisch contact?

4.2.1. Contradictie over de invloed van de media

In de manier waarop de jongeren de media beschrijven, blijkt dat er een contradictie bestaat over de invloed van de media. Aan de ene kant geven de jongeren aan uit eigen ervaring te weten dat het beeld dat de media schetsen niet klopt en zeggen ze ook niet ontvankelijk te zijn voor dat beeld. Aan de andere kant vertellen de jongeren dat ze het beeld dat de media schetsen bevestigd zien worden in hun omgeving. Hieruit valt op te maken dat de jongeren het beeld dat de media schetsen toch een rol laten spelen.

4.2.1.1. Ik weet wel beter dan het beeld dat de media schetsen

De respondenten zeggen zich bewust te zijn van het negatieve beeld dat de media schetsen. Alle respondenten geven aan dat ze het idee hebben dat de media in veel opzichten niet objectief zijn, maar nieuws op allerlei manieren verdraait. moslims worden via de media geassocieerd met terrorisme, de dood op Theo van Gogh en Geert Wilders. De respondenten geven echter aan dit beeld niet volledig serieus te nemen, omdat het maar voor een kleine groep moslims geldt.

I: "En welk bericht over moslims kan je je bijvoorbeeld nog herinneren? R: [...] en de moord op Theo van Gogh, dat zijn wel dingen die blijven hangen. En dat is jammer, want ik weet wel, daar ben ik me heel erg bewust van dat niet alles voor iedereen is en dat niet alle moslims kwaad in de zin hebben, ofzo. Maar het is wel een negatief beeld dan." [joodse respondent 1]

"I: En heb je dan het idee dat het plaatje wat de media schetst totaal niet klopt? R: Nou, of het totaal niet klopt dat weet ik niet, maar ik denk dat de media in alle opzichten de dingen vaak opblaast. Heel vaak van hele kleine dingetjes iets heel groots maken. Dus eh, nee, ik ben het sowieso niet altijd eens met het beeld dat de media schetst. Dat is voor mij ook geen uitgangspositie." [joodse respondent 4]

De respondenten geven aan meer (of 'beter') te weten, omdat hun eigen ervaringen met moslims het tegendeel bewijzen. De persoonlijke ervaringen van de respondenten brengen nuance aan in het beeld dat de media scheppen. Ze framen zichzelf als individuen die als het ware boven de media staan.

"Pff, media, ja zoveel gezien. Maar ik heb inmiddels al zoiets van, ik zie het en de helft is waar, en het wordt veel meer mooi gemaakt, opgekleefd, zwaarder gemaakt, bepaald licht. Dus ja, media heb ik niet zo veel meer mee. [...]. Maar goed, ik wéét wat er gebeurt, ongeveer, echt, redelijk, nou goed, geef het een woord. [joodse respondent 3]

"Nouja, op het moment dat er weer iemand begint over dat alle moslims achterlijk zijn, dan denk ik ook van, nouja. Dan weet ik niet waar die persoon heeft gezeten, dan denk ik meestal dat diegene nog nooit een moslim van dichtbij heeft gezien. [joodse respondent 8]

4.2.1.2. Media zorgen ervoor dat je op je hoede bent voor moslims

Ondanks dat veel respondenten aangeven dat ze weten dat de media een verdraaid beeld oproepen, zeggen verschillende respondenten toch wel beïnvloed te worden door de media. Met name bij oppervlakkige ontmoetingen op straat geven de respondenten aan het beeld dat in de media wordt

geschetst te herkennen; een beeld van islamitische hangjongeren die overlast veroorzaken. Dit resulteert in 'oplekken' en 'op je hoede zijn' in oppervlakkig contact met islamitische jongeren. Interessant is dat het tweede citaat van dezelfde respondent afkomstig is als het citaat waarin gezegd wordt dat de media geen uitgangspositie vormt. Hieruit blijkt dat de jongeren verstandelijk wel weten dat het beeld niet klopt en zich niet ontvankelijk proberen op te stellen, maar het onbewust toch met zich meedragen.

Ja, maar weet je, het is hard om zo te zeggen, maar de meesten zijn wel zo. De goeie lijden onder de slechte. I: Ja, jij ervaart het dus ook wel echt zo dat de meesten zo zijn? R: Ja, nouja, als ik 's avonds op straat loop en er komen vier van die jongens op me af, dan let je wel even op. Het zit toch bij iedereen in z'n hoofd. Ik bedoel, je kijkt maar naar de verhalen in de media. Het gebeurt helaas gewoon." [joodse respondent 5]

"Eh, nou, ik moet toch wel mezelf bekennen, dat als ik, dat heb ik meer bij islamitisch of Marokkaanse jongeren dan bij Nederlandse jongeren, als ik op straat iemand zie of een groepje zie en ik loop langs, dan heb ik wel gevoelens van misschien oplekken. Dat is ook niet helemaal juist, want waarschijnlijk heeft iemand helemaal niet iets tegen mij, maar ik heb soms, aangezien er zo'n beeld is in Nederland, of überhaupt is er geschept, dat Marokkaanse jongeren antisemitisch zijn, dat het ook bij mij, onbewust eigenlijk, voel ik me soms ook daardoor, ja, dat ik wel opleet als ik langsliep of als mensen kijken." [joodse respondent 4]

Niet alleen het beeld in de media over islamitische hangjongeren blijkt een rol te spelen voor de respondenten, maar ook het beeld van extreem-islamitisch terrorisme wordt gekoppeld aan persoonlijke ontmoetingen. Omdat terrorisme niet veel voorkomt is dit beeld zeer waarschijnlijk niet gebaseerd op eigen ervaringen maar op het beeld dat in de media wordt geschetst.

"het is echt heel erg, en ik wil ook wel benadrukken dat dat gewoon past bij mijn angstige persoonlijkheid, dat ik gewoon bang ben voor dingen. Maar ik link gewoon wel heel vaak moslims aan aanslagen en terrorisme, dat is gewoon een associatie die ik dan heb. Terwijl het in de praktijk, het gewoon heel erg zal meevallen." [joodse respondent 7]

4.2.2. Joodse jongeren voelen zich anders, maar 'anders anders' dan islamitische jongeren

De joodse jongeren eigenen zich zowel de joodse identiteit toe als de Nederlandse identiteit. Afhankelijk van de situatie komt de joodse identiteit of de Nederlandse identiteit meer naar voren. In de volgende sectie wordt duidelijk dat de jongeren hun joodse identiteit – en daarmee hun anders-zijn – meer naar voren brengen in vergelijking met de Nederlandse samenleving. Ze benadrukken daarentegen hun Nederlandse identiteit meer, wanneer ze zichzelf in relatie zien tot islamitische jongeren.

4.2.2.1. Joodse jongeren benadrukken hun anders-zijn in relatie tot andere Nederlanders

Alle joodse respondenten geven aan dat ze soms een botsing ervaren tussen hun joods-zijn en de Nederlandse samenleving. Aan de ene kant willen ze graag gewone Nederlanders zijn, maar ze zijn toch anders omdat hun joodse religie invloed heeft op hoe ze in het leven staan. De respondenten typeren hun zoektocht als het vinden van de balans tussen 'religie' en 'de gewone samenleving'. Hiermee wordt geïmpliceerd dat joden niet gewoon maar anders zijn.

"Ik doe wel eh, ik ben altijd een beetje een combinatie aan het zoeken tussen medelijden, mens, maatschappij, gewoon zoals iedereen, en daarin ook wel een beetje mijn jodendom..." [respondent 1]

"Ehm, nou wel als praktiserend, maar ook heel erg **zoekend** eigenlijk, naar wat ik er nou eigenlijk van vind, want ik merk gewoon heel erg dat gedurende m'n studie en doordat ik zelf heel veel nadenk over dingen dat ik zelf af en toe merk **dat er een soort van clash, zoals ik dat zelf noem, een soort van botsing ontstaat**, misschien is botsing een te negatief woord, maar dat er af en toe een soort tegenstellingen zijn in **religie en de gewone samenleving**." [joodse respondent 7]

Wanneer de respondenten gevraagd wordt of ze een botsing ervaren tussen hun joods-zijn en de Nederlandse samenleving, gaan de meeste respondenten eerder in op de praktische verschillen dan op de innerlijke verschillen, aangezien ze hier in het dagelijks leven meer mee worden geconfronteerd. Het betreft vooral verschillen in voedingsgebruiken en het houden van de shabbat. Ook hier in wordt door de meeste respondenten gezocht naar een balans tussen 'gewoon' en 'anders'.

"I: En heb je vaak het gevoel dat het een beetje conflicteert?" R: Nou, **het is soms lastig om het samen te kunnen laten gaan. Bijvoorbeeld met eten**, om maar een heel simpel ding te noemen, als je ergens bent er wordt eten geserveerd of je doet mee aan een weekend, of een programma, dan is het altijd heel lastig, dan moet alles zelf gaan regelen, dan moet ik zorgen dat alles koosjer is wat ik meeneem. En nou noemde ik al een weekend, voor mij is de zaterdag de shabbat, **dan kan ik heel vaak dingen die in het weekend vallen ook niet aan meedoen...**" [joodse respondent 4]

Het anders zijn, ondanks dat het soms lastig is, geeft een trots gevoel bij alle respondenten. Ze zijn niet alleen anders, maar het is ook bijzonder om joods te zijn; het is een bevoorrechte positie. Toch blijkt het ook weer niet iets te zijn waar je erg mee te koop loopt. Ondanks dat er wel trots bestaat over joodse identiteit, blijft dit iets wat van binnen zit en waar je niet mee naar buiten treedt. Respondent 1 brengt deze voorzichtigheid in verband met de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.

"I: En waarom doe je dan wel die gebruiken?" R: Nou, **ik weet dat ik joods ben en ik vind het ook fijn**. En ik vind de dingen die ik doe daarmee ook heel prettig, want daarmee herinner ik mezelf eraan dat ik anders, nou ja, **je bent wel anders**." [joodse respondent 1]

"I: En is jouw joods zijn iets waar je trots op bent?" R: Ja, eh, het is, ik ben het gewoon. Enne... *I: Daar denk je niet zo zeer over na?* R: Nee, **dat is niet iets waar ik mee te koop loop**, of eh, wat geweldig dat ik joods ben. [...] Ehm, maar ja, **ik vind het mooi dat ik joods ben**. Of ja, dat is ook weer zo raar om te zeggen dat je joods bent, maar iets speciaals, en zeker niet als een last." [joodse respondent 3]

"Want ik ben wel heel erg opgevoed van nou, je hoeft dat niet te zeggen tegen iedereen dat je joods bent en eh, **je hoeft er niet mee te koop te lopen**. Want eh, ja **die trauma's uit de Tweede Wereldoorlog**, je hoeft dat niet te zeggen tegen iedereen." [joodse respondent 1]

Het dragen van een keppel is een uiting van de joodse identiteit. Hierbij wordt het voor anderen ook duidelijk dat je 'anders' bent. Zoals blijkt uit het volgende citaat is het echter niet altijd prettig om als zodanig herkend te worden en hebben joodse jongeren soms ook de behoefte om op te gaan in de massa. Eén van de respondenten vertelt over haar vriend:

"Eerst had ie dat als hij op Amstel stond te wachten dat ie ook het idee had dat iedereen keek, en nu doet ie dat ook niet meer en draagt ie gewoon z'n keppel overal. Maar als ie studeert zet hij hem wel meestal af, en dat

heeft er ook mee te maken dat je, ja, anders ga je niet meer op in de massa, dan is het altijd van oh ja, dat is hij daar, die jood op rij drie." [joodse respondent 8]

4.2.2.2. Eigen Nederlandse identiteit wordt benadrukt in relatie tot moslimjongeren

In relatie tot andere Nederlanders blijken de joodse jongeren de nadruk te leggen op hun anders-zijn. In relatie tot moslims is dit echter niet zo, dan benadrukken ze juist hun Nederlandse identiteit. In onderstaand citaat spreekt de respondent over het samen organiseren van activiteiten met joodse en islamitische jongeren. De jongere maakt hier onderscheid tussen de islamitische waarden en hun eigen waarden die meer overeenkomen met de Nederlandse standaard. Ook in het tweede citaat wordt de nadruk gelegd op Nederlandse waarden (tolerantie) ten opzichte van islamitische.

"Ja, en we hebben wel eens vaker gedacht, van we moeten wat organiseren, maar het komt er dan vaak niet van, weet je wel. Ik weet niet waar het aan ligt, maar het is dan, eh... Want zij willen dan mannen en vrouwen gescheiden, en dat willen wij dan absoluut niet, wij doen alles heel erg samen, **we zijn heel erg, heel erg gelijk** in [naam van joodse jongerenorganisatie]. **Ook de vrouwen. En zij zijn dan wat strenger, en zij willen dat dan apart.**" [joodse respondent 1]

"En als je dan in Nederland komt, en dan kijk je misschien ook wel El Jazira, of weet ik veel van die zenders, ik bedoel, kinderen in Iran krijgen gewoon Sesamstraat waar joden worden vermoord. Ja, je krijgt een heel sterk beeld over de wereld, weet je wel, en dat is heel zorgwekkend, **maar ik ben juist altijd heel erg tolerant opgevoed.** En ik mocht echt niet iemand uitschelden voor z'n geloof of voor z'n kleur of wat dan ook." [joodse respondent 1]

Ook in relatie tot antisemitisme op straat grijpen de joodse jongeren terug op hun Nederlandse identiteit. Hierbij richten ze met name op de vrijheid die ze als Nederlandse burgers hebben; vrijheid van meningsuiting, vrijheid van religie. Hun Nederlandse identiteit is hierbij de basis om hun joodse identiteit te uiten.

"Marokkaanse jongetjes. Daar voel je je niet al te veilig bij altijd. Ik ben geen kleine jongen, maar ja, als je een wijk inloopt met alleen maar Marokkanen, en je hebt een keppel op... Slim is anders, **maar ik wil gewoon m'n vrijheid uiten.** Ik bedoel, ik ben het zat." [joodse respondent 2]

"Maar aan de andere kant denk ik ook van, ik laat niet door andere bepalen of ik wel of niet met een keppel loop. **Iedereen spreekt over een vrij land, dan vind ik dat ik ook gewoon met een keppel op kan lopen.**" [joodse respondent 4]

Met hun Nederlandse identiteit laten de joodse jongeren zien dat ze anders zijn, maar niet bij de moslims in één categorie te willen belanden. Vergeleken met moslims zijn ze duidelijk Nederlandse burgers. De joodse identiteit raakt dan meer op de achtergrond als een verborgen identiteit die er wel degelijk is, maar zich meer van binnen afspeelt. In het eerste citaat komt naar voren dat respondent joden anders ziet dan moslims, omdat zij wél 'écht Nederlanders' zijn. In het tweede citaat komt naar voren dat de joodse identiteit er altijd (van binnen) is, maar dat in sommige gevallen de Nederlandse identiteit meer naar voren wordt gebracht.

"Nou kijk, het verschil met andere subculturen is, **de meeste van ons zijn gewoon écht Nederlanders** en geen buitenlanders zoals andere subgroepen. En we spreken allemaal de taal, de meesten zijn hoog opgeleid, we maken gewoon onderdeel uit van de samenleving. Dus in het dagelijks leven zie je niet het verschil. Als wij op straat lopen zie je niet het verschil tussen mij en de andere mensen hier op straat. **Maar van binnen is het wel anders. Dan zijn wel wel bewust joods allemaal.**" [joodse respondent 5]

"Maar ik bedoel, ik ben een **Nederlander wanneer het me uitkomt**, maar ik zal **altijd een jood zijn**. Dat, dat, ja dat is heel moeilijk om van elkaar af te scheiden." [joodse respondent 2]

4.2.3. Stereotype beelden over joden kloppen niet

Alle joodse respondenten noemen dat er een gebrek aan kennis is over joden in de Nederlandse samenleving. Dit wordt als een probleem ervaren, omdat mensen hierdoor onjuiste opvattingen hebben over joden. Hierbij komen de stereotypen over joden naar voren, bijvoorbeeld dat joden een grote neus hebben en gierig zijn. Daarnaast ervaren ze vaak dat ze als joden verward worden met Israëliërs. Hierdoor voelen veel van de joodse jongeren zich verantwoordelijk om de beeldvorming over joden te beïnvloeden bij de mensen om hen heen.

4.2.3.1. Wij zijn gewoon normale mensen

In volgende citaten komt het gebrek aan kennis dat de joodse jongeren ervaren naar voren, waarbij het eerste citaat gaat over kinderen op de basisschool en het tweede over jongeren op het ROC. Hierin komt naar voren dat de jongeren het gebrek aan kennis als een schrijnend gebrek ervaren, waarbij kinderen geen enkel idee hebben over joden en jongeren zich enkel baseren op stereotypen. Beide respondenten benadrukken dat joden 'gewoon normale mensen' zijn.

"I: Ze hebben dan misschien dat beeld van orthodoxe joden? R: Ik weet het niet wat voor beeld ze hebben. Ze hebben **geen beeld** denk ik eigenlijk. Ik denk niet dat ze weten hoe een jood er zou moeten uitzien, weet je wel. **Dat het gewoon mensen zijn als jij en ik...**[...]. Dat is heel grappig, en **dat is kennis** denk ik, echt heel veel kennis. Ook onder moslims. En ik denk, niet om ons over een paard te tillen en te zeggen dat wij beter zijn, maar ik denk dat we bij [joodse organisatie] heel veel weten over moslims en over hun geloof, en hun achtergrond, **maar andersom** denk ik dat ze **heel weinig weten over ons**." [joodse respondent 1]

"Dus die [mensen van de synagoge] hebben daar jongeren uitgenodigd om te komen en kijken, en vertel is, wat denk je eigenlijk, wat voor mensen komen hier, en dan krijg je echt de **standaard riedeltjes met allemaal een grote neus en een baard en heel rijk en gierig** enzo. Maar als je dat dan een beetje laat zien, van er komen eigenlijk hele **normale** mensen. Het is ook maar gewoon een beetje ons ding en daarna krijg je eigenlijk gewoon een heel normaal beeld, van oh leuk, interessant, wist ik eigenlijk niet." [joodse respondent 8]

4.2.3.2. Wij zijn joden, geen Israëliërs

Ondanks dat de respondenten aangeven zich verbonden te voelen met Israël, benadrukken ze dat ze joden zijn en geen Israëliërs. Ze zeggen zich verbonden te voelen met Israël door hun religie, of door een onbestemd gevoel, maar ze zeggen geen politieke band te ervaren. Het gebrek aan kennis dat volgens de respondenten in Nederland heerst, richt zich volgens hen op het onderscheid tussen joden en Israëliërs. Voor veel mensen is dit onderscheid niet altijd duidelijk, waardoor de joodse jongeren vaak worden geassocieerd met het Israël-Palestinaconflict.

"Maar aan de ene kant voel ik me als joods iemand wel verbonden met Israël als een joodse staat of als een joods land, maar aan de andere kant **als je over Israël als staat spreekt is het wel iets politieks, en niet iets religieus**. Dus dan vind ik dat je het jodendom en Israël ook wel van elkaar moet scheiden. Ik woon er niet, ook nooit gewoond, dus het is niet dat ik meteen Israëliësch ben ofzo. Want dat ben ik ook niet. Dus als daar iets gebeurd vind ik het een beetje raar dat mensen automatisch naar mij toekomen omdat ik joods ben weet je wel." [joodse respondent 4]

"I: En wordt jij wel eens aangesproken op wat Israël doet? R: Jawel, ja natuurlijk. De meeste mensen uit dit land zijn gewoon dom, en denken dat alle joden uit Israël komen. Dus eh, ja natuurlijk wordt je daar op aangesproken en aangekeken." [joodse respondent 5]

De meeste jongeren vinden het belangrijk meer uit te leggen over het jodendom. Ze vinden het belangrijk dat er een goed beeld is over joden en daarom ervaren de meesten het als hun impliciete of expliciete taak om misverstanden op te lossen en te laten zien wat het jood-zijn betekent. Het wordt gewaardeerd als mensen vragen stellen uit oprechte interesse en zonder te provoceren.

"I: En wat betekent het joods zijn voor jou? R: Ja veel, het is een dagelijks onderdeel van m'n leven, het is m'n identiteit. Het vormt wie ik ben. Dat is ook de reden dat ik met dit soort dingen altijd wel meedoe, dat ik gewoon een goed beeld naar buiten wil geven van het jodendom en dat ik wil zien hoe het daadwerkelijk is. Alles wat je hier hoort is toch wel negatief, in de media, of waar dan ook." [joodse respondent 5]

"Nee, ik vind dat niet zo erg. Ik vind het ook wel leuk om uit te leggen en op die manier haal je ook weer misvattingen weg bij mensen. Ze hebben naar mijn idee juist bepaalde ideeën al, en door het uit te leggen kan je op die manier wel bepaalde misverstanden oplossen. Je merkt toch wel bij mensen, en op de hogeschool valt dat wel mee, daar zijn mensen toch wat intellectueel onderlegd, maar ik denk bij mensen in het algemeen is er toch wel weinig kennis over het jodendom en hoe dingen nou precies zitten. Dus dan vind ik het altijd wel leuk als mensen het toch durven te vragen en eh, omdat ze graag willen weten hoe dat nou zit." [joodse respondent 4]

Ondanks dat de jongeren zich meestal niet politiek verbonden voelen met Israël, hebben ze wel vaak het gevoel Israël te moeten verdedigen. Ook hier hebben de jongeren het idee dat er een gebrek aan kennis heerst en mensen hun mening baseren op informatie uit de media, waardoor de jongeren ook in deze situatie zich verantwoordelijk voelen om de beeldvorming te beïnvloeden. Wat precies de misvattingen zijn over Israël wordt niet expliciet genoemd.

"Ja, ik heb wel het gevoel dat ik Israël moet verdedigen, ook omdat mensen vaak met simplistische krantenkoppen in hun hoofd rondlopen en ze gewoon accepteren als klakkeloze waarheid, maar dat is heel herkenbaar hoor, want als ik niets weet over een onderwerp, dan accepteer ik ook wat de krantenkop is." [joodse respondent 6]

"Er is ooit eens tegen mij gezegd, [...] we hebben altijd jongens nodig voor het vechten gedeelte, maar we hebben ook mensen nodig die de beeldvorming in Europa aan kunnen passen. Want wij voeren een heel andere oorlog dan een soldaat met een wapen. Wij voeren een even belangrijke oorlog. I: En dat is voor jou dan een soort missie? R: Het is geen missie maar het is een oorlog tegen de onwetendheid. Ik bedoel het is een missie dat je in die zin, je wil mensen laten zien dat het niet helemaal zo is zoals het... Je wil dat mensen verder kijken dan hun neus lang is en dat er meerdere perspectieven zijn." [joodse respondent 2]

4.2.4. Frictie tussen orthodoxe joden en liberale joden

Ondanks dat de meeste joodse jongeren zowel met orthodoxe als met liberale joden zeggen om te gaan, lijkt er een onderhuidse frictie te bestaan tussen deze groepen. Vaak zijn de jongeren expliciet over de groep waartoe zij zichzelf rekenen en zijn de oordelen over de andere partij niet altijd positief. Zo blijkt uit de onderstaande drie citaten van verschillende liberale respondenten dat ze het idee hebben dat orthodoxe joden hen niet zien als 'echte' joden en dan ze een onsympathieke houding hebben ten opzichte van liberale joden.

En voor hun, voor hun, hebben wij helemaal niet, zijn wij **helemaal niet joods**, zijn wij maar een beetje **nepjoden** weet je wel. [joodse respondent 1]

In die zin als hij mijn geloof respecteert. Dat is heel belangrijk. Er is wel eens een orthodoxe jood naar mij toegekomen, van '**jij bent niet joods genoeg**'. Dat moet je niet tegen mij zeggen. Ik bedoel, mijn moeder is joods, dus ik ben ook joods. [joodse respondent 2]

De opvattingen van de **orthodoxen over de liberalen zijn vaak eh, ehm, ja, wat anders. Ja, minder sympathiek**, maar dat is vaak omdat ze niet weten precies wat er gebeurt, en omdat ze het er vaak niet mee eens zijn, over de rol van de vrouw bijvoorbeeld. [joodse respondent 3]

De orthodox joodse jongeren lijken op hun beurt weer bepaalde oordelen te hebben over liberale joden. Zo denken zij dat liberale joden het niet zo nauw nemen met de regels vanuit een houding van gemakzucht en simplisme.

[...] er zijn bepaalde principes in het jodendom, **bepaalde basisprincipes die je gewoon strikt moet hanteren**. En **dat gebeurt bij de liberale gemeente niet altijd zo strikt**. [joodse respondent 4]

Bij liberale joden heb ik al heel snel het gevoel van **jij vind alles goed en alles oké** en alles, ja weet je, ik vind alles zo **ongenuanceerd** altijd. [joodse respondent 8]

Dan is er nog verschil tussen orthodox en niet-orthodox, **mensen die orthodox zijn die proberen zich denk ik strikter aan de regels te houden dan mensen die minder orthodox zijn**, daarmee heb ik het zo netjes mogelijk gezegd zonder mensen voor de voeten te lopen. *Maar als je onderling met orthodoxe joden bent, wat zeg je dan?* [...] Ja, ik vind het een wat... Ik zou, ja, mmm, het is denk ik een soort **combinatie van simplisme, gemakzucht**, ja, nu maak ik het heel erg negatief hoor. [joodse respondent 6]

4.3. Hoe framen joodse jongeren de ander in verschillende situaties van interetnisch contact?

4.3.1. moslims worden sterk beïnvloed door de media

In vorige paragraaf kwam naar voren dat enkele jongeren zich onafhankelijk zeggen op te stellen ten opzichte van de media. Zij hebben het idee niet door de media beïnvloed te worden. Daar tegenover staat dat deze zelfde joodse jongeren wel het idee hebben de islamitische jongeren sterk beïnvloed worden door de media. Ze framen islamitische jongeren als afhankelijk van de media; jongeren die geen keus hebben anders dan te geloven wat de media zeggen.

"Ja, en dat zijn ook wel mensen die op zichzelf opgegroeid zijn en misschien niet in Nederland, maar in andere moslimlanden, waar dat ook gewoon wordt gezegd. En als je daar mee bent opgegroeid, **als je dat ook echt hoort op televisie en in de krant en van je ouders, dan kan ik mij indenken dat je dat gaat geloven**, want wie heeft er anders nog gelijk, weet je wel. En als je dan in Nederland komt, en dan kijk je misschien ook wel Al Jazeera, of weet ik veel van die zenders, ik bedoel, kinderen in Iran krijgen gewoon Sesamstraat waar joden worden vermoord. Ja, je krijgt een heel sterk beeld over de wereld, weet je wel, en dat is heel zorgwekkend...." [joodse respondent 1]

"En dan hoor je wel eens van jood zus, of jood zo, en dan zeg je wel eens van eh, hé jongens, ik ben ook jood. "Ja, maar het is niet op jou persoonlijk gericht!" En dat is dan inderdaad **gewoon wat ze uit de media meekrijgen** en hoe ze van huis uit worden opgevoed." [joodse respondent 3]

Doordat de joodse jongeren denken dat islamitische jongeren erg beïnvloed worden door de media, hebben ze ook het idee dat de jongeren een sterke eenzijdige mening hebben. Menigmaal wordt Al Jazeera genoemd, een Arabische zender die volgens de joodse respondenten zich negatief over joden uitlaat en een pro-Palestijnse opvatting heeft. De islamitische jongeren zouden hierdoor sterk bevooroordeeld zijn.

"I: En dat is dan vooral de onwetendheid die volgens jullie het probleem is? R: Nou dat weet ik niet. Het is meer het Al Jazeera probleem, zo noem ik het altijd. **moslimjongeren die alleen maar Al Jazeera kijken**. [...] er is CNN en er is Al Jazeera, snap je, dus je hebt twee beeldvormingen." [joodse respondent 2]

Wanneer het door henzelf benoemde verschil in vooroordelen ter sprake komt, schenken sommige respondenten ook aandacht aan het verschil in contact. De joodse gemeenschap in Nederland is veel kleiner dan de islamitische gemeenschap en daarom hebben moslims minder kans een jood tegen het lijf te lopen dan andersom. De anonimiteit van joden zou volgens deze respondent de beeldvorming via de media versterken.

"I: En jij denkt dat ze binnen de islamitische gemeenschap ook niet negatief zijn tegenover joden? R: Nou het makkelijke is voor joden dat er gewoon **heel veel moslims zijn, die zie je altijd wel**, terwijl het andersom veel minder herkenbaar is. En ik denk dat je een beetje met elkaar in aanraking moet komen om echt iets van elkaar te kunnen vinden, anders ga je alleen maar af op de plaatjes.

4.3.2. Beeld van straatjochies versus studenten

In de meeste interviews komt (vaak impliciet) naar voren dat de jongeren islamitische jongeren anders framen wanneer het jongeren op straat betreft, dan wanneer het om islamitische jongeren gaat op hun opleiding. De eerste groep wordt in veel interviews benoemd als jochies, een benaming

die geassocieerd wordt met ongewenst gedrag, terwijl de tweede groep niet zo zeer gezien wordt als moslims, maar gewoon als klasgenoten of vrienden. In deze sectie zullen we aandacht besteden aan het verschil tussen deze twee frames en hoe deze frames in sommige situaties dichterbij elkaar komen te liggen.

4.3.2.1. Beeld over islamitische straatjochies

Wanneer joodse jongeren wordt gevraagd naar hun beeld van islamitische jongeren, komt vaak het beeld van 'hangende straatjochies' naar voren. Dit beeld komt overeen met de indrukken die de joodse jongeren krijgen vanuit de media.

In het eerste citaat wordt respondent 5 gevraagd naar zijn beeld van moslims in het algemeen. Het is interessant om te zien dat het beeld van dé moslims het beeld is van de hangende straatjeugd die overlast veroorzaakt. Persoonlijke ervaringen kunnen dit beeld bevestigen, zoals blijkt in het tweede citaat. De respondent spreekt hier over een ervaring met een groepje islamitische jongeren op straat, waarbij de jongeren voorwerpen gooien naar voorbijgangers. Ook hier worden de islamitische jongeren geframed in het kader van overlast.

*"I: En wat is jouw beeld van islamitische jongeren? R: [...] Ja, toch het beeld dat in Nederland heerst, de jongens zonder opleiding, zonder werk, die op de straat hangt en mensen lastig valt weet je wel, die **overlast voor de maatschappij vormt**."* [joodse respondent 5]

*"I: En wat denk je dan van zulke jochies? R: Nou, ik sprak iemand aan en ik zei: wat is dat nou voor **straatbende**? Toen zei die mevrouw, 'nou, nou, nou, straatbende?' Prima, **straattuig**, uw zin, nee, ik vind dat je dat soort dingen moet **aangeven bij de politie**."* [joodse respondent 6]

In de interviews lopen de termen Marokkaanse jongeren en islamitische jongeren vaak door elkaar. Het is opvallend dat dit vooral gebeurt wanneer het gaat over jongeren op straat, waarbij het vaak gaat over Marokkanen, terwijl Turken nauwelijks genoemd worden. Uit onderstaand citaat blijkt dat de link tussen Marokkaanse jongeren en islamitische jongeren ook snel gemaakt wordt. Wanneer het gaat over Marokkaanse jongeren, zeggen de jongeren er vanzelf vanuit te gaan dat ze ook islamitisch zullen zijn.

*"Ja, maar ik denk dat het ook wel gevormd wordt door dat je hoort van mensen, bijvoorbeeld van joodse jongens die met een keppel rondlopen dat ze wel zijn lastiggevallen gewoon, **door mensen van Marokkaanse afkomst**. En die koppel je dan gelijk aan **moslims** vaak."* [joodse respondent 7]

4.3.2.2. Antisemitisme is voor minder succesvolle jongeren een manier om met hun frustraties te uiten

De joodse jongeren gaan er vanuit dat er een reden moet zijn voor het ongewenste gedrag van straatjongeren. Vaak wordt er door de joodse jongeren vanuit gegaan dat de jongeren die op straat hangen niet succesvol zijn in het leven, en daardoor zich ongelukkig voelen. Ze voelen zich buitengesloten van de Nederlandse samenleving en proberen met hun problemen om te gaan door anderen buiten te sluiten, hetgeen kan leiden tot racisme tegen joden. Uit onderstaand citaat komt naar voren dat allochtone mensen 'beter zouden moeten weten'. Dit 'beter moeten weten' komt ook naar voren in de resultaten van islamitische respondenten, alleen dan gericht op joden. Dit is te vinden in sectie 6.4.2.2.

"Het kan ook zijn dat mensen zichzelf onderdrukt voelen, dat ze proberen **een manier te zoeken om door andere te kleineren, zichzelf beter gaan voelen**, dat kan. Als mensen racistisch zijn is er meestal een reden. Wat ik juist heel raar vind, want als je zelf weet... In Nederland worden de allochtone mensen ook vaak gediscrimineerd en daar kan je weinig dingen tegen doen, maar dan denk ik, juist als **je zelf weet hoe vervelend dat is** dan vind ik het raar dat mensen dat dan nog steeds zelf ook doen." [joodse respondent 4]

De respondenten uit onderstaande citaten leggen niet alleen de relatie tussen racisme en eigen problemen, maar denken ook dat deze relatie via de Palestijnen loopt. De jongeren zouden zich goed met de Palestijnen kunnen identificeren, omdat beide zich in een underdog-positie bevinden. Hierbij zouden de islamitische jongeren ook een gezamenlijk slachtofferschap ervaren, waarbij de joden de schuld krijgen van hun misère. De joodse jongeren zien dit als een vorm van rebellie tegen de Nederlandse samenleving.

"En zeker **als je zelf ook underdog bent, kies je heel snel underdog hè?** Voor de Islamieten hier, ze zijn zelf een soort onder, nou, tweederangs burgers zijn het niet, maar ze hebben in ieder geval veel meer moeite met een heleboel dingen dan wij, ze zien ook dat in zo'n 3 minuten filmpje, nieuwsflits, dat Palestijnen het heel moeilijk hebben met dingen. Nou, **dat identificeert veel makkelijker dan zo'n rijke Arabische oliesjeik.**" [joodse respondent 6]

"Nou ja, ik denk **dat als je al een beetje ongelukkig bent** en het niet zo goed gaat, en nouja, de standaard hangjongeren, ik kan me voorstellen dat als alles mis gaat en iedereen hier ook al tegen je is, nou **dan is het wel lekker om ook tegen iets, de grote macht te zijn die ook tegen jouw broeders is.** Ik heb het idee dat het meer rebellie is, dan dat het nou echt jodenhaat is." [joodse respondent 8]

4.3.2.3. Beeld over studerende islamitische jongeren

Het beeld van de joodse jongeren over studerende islamitische jongeren is duidelijk positiever dan dat van jongeren op straat. Studerende islamitische jongeren vallen dan ook niet binnen het standaardframe van dé moslim. De respondenten kunnen het regelmatig prima vinden met studerende moslims en hebben het beeld dat zij het goed integreren in de Nederlandse samenleving. In plaats van bedreigend, zijn deze islamitische jongeren juist heel menselijk, doordat ze zijn zoals iedereen en iets van hun leven proberen te maken. Zij worden dan ook vaak niet als islamitisch getypeerd, maar gewoon als vrienden of klasgenoten. Vriendschappelijk contact kan dan een verrijking zijn, in plaats van overlast veroorzaken.

"Als je kijkt naar bijvoorbeeld studeren, **de meeste islamitische jongeren die bijvoorbeeld studeren, daar heb ik wel een goed beeld over.** Ik merk dat die ook proberen, zeker omdat er in Nederland toch een bepaald beeld heerst, dan zie ik dat zij zeker proberen goed te ontwikkelen, en eh, zich te kunnen plaatsen in de Nederlandse samenleving. Ik zie ook zelf bij meisjes dat ze wel of geen hoofddoeken mogen dragen, daar is een hele discussie over, maar ik zie juist dat **meisjes met hoofddoeken zich proberen te integreren** in de Nederlandse samenleving. En dat vind ik heel goed." [joodse respondent 4]

"Maar dat neemt niet weg dat ik met andere moslims prima contact heb. Er zijn ook bijvoorbeeld één van de jongens waarmee ik bijvoorbeeld ga ontwerpen, we doen de battle of concepts samen, dat we nieuwe dingen, nieuwe producten moeten ontwerpen. Nou, en dat gaat helemaal tof, helemaal prima. Ja, **dat is juist verrijking, in plaats van een oe, pas op.**" [joodse respondent 6]

4.3.2.4. Ze zijn schattig als ze normaal doen

Hét beeld van islamitische jongeren is dat ze op straat hangen en bedreigend zijn voor mensen die langs lopen. Dit frame komt niet overeen met het frame dat de jongeren hebben over hun islamitische collega's of klasgenoten. Dan zijn ze niet meer bedreigend, maar juist heel menselijk, zoals ieder ander. Deze verschillende frames komen dicht bij elkaar wanneer ze islamitische hangjongeren 'gewoon normaal' zien doen. Ook hierdoor wordt de afstand tussen henzelf en de islamitische jongeren kleiner, en krijgen ze meer menselijke eigenschappen. Door twee vrouwelijke respondenten worden ze in zo'n situatie zelfs als schattig gezien. Het eerste citaat gaat over een groep islamitische jongeren op straat. Het tweede citaat gaat over islamitische jongeren die hebben meegewerkt aan het opknappen van de joodse begraafplaats. Doordat de respondent de jongeren frame't als hele 'tolerante jochies' lijkt hier ook sprake te zijn van vertedering.

"Ja, ehm, dat ik wel zoiets heb van die gaan iets zeggen of die gaan me nafluiten ofzo. En ik ben altijd een beetje verbaasd als dat niet gebeurt. En als ze gewoon over ander dingen aan het praten zijn, dan denk ik 'ach, eigenlijk zijn ze ook best schattig'. Maar eigenlijk ben ik dan best wel verbaasd, als ze zich niet bemoeien met passanten dan ben ik een beetje verbaasd erover. Maar het wekt in eerste instantie wel een beetje angst op. Vooral als er heel luidruchtig wordt gesproken enzo." [joodse respondent 7]

"Heel erg leuk en het zijn ook **hele tolerante jochies**. Sommige moesten dat doen en een paar gewoon voor de lol, omdat ze dat leuk vonden en belangrijk." [joodse respondent 1]

4.3.3. Moslims hebben een agressieve manier van communiceren

Vier van de acht respondenten hebben gemerkt dat islamitische jongeren anders zijn, doordat ze een agressieve manier van communiceren hebben. Dit zorgt voor afstand tussen de beide groepen jongeren, omdat de joodse jongeren aangeven deze manier van omgaan niet goed te begrijpen. De jongeren die hieronder aan het woord komen hebben deze constatering gedaan in verschillende situaties van interetnisch contact. De eerste op haar opleiding, de tweede op de voetbalclub en de derde op de basisschool. Dit zijn situaties van gelijkwaardig contact, maar niet per definitie diepgaand contact. Onderstaand citaat laat zien dat deze agressieve manier van communiceren ook de angst voor de ander kan versterken.

"Bijvoorbeeld [als moslims zeggen] 'zeg hoela', dat is misschien best wel grappig... I: *Ik weet eigenlijk niet wat dat is...* R: Dat betekent van 'zweer het' ofzo. En dan krijg ik **daar gewoon een naar gevoel van, want het klinkt voor mij gewoon zo agressief in de oren** en ehm, ik heb ook wel een overdreven angst denk ik voor moslims." [joodse respondent 7]

In onderstaande citaten komt naar voren dat de jongeren het agressieve communiceren niet aan het moslim-zijn koppelen. Voor hen is het duidelijk dat er sprake is van een andere culturele achtergrond die ten grondslag ligt aan deze expressieve manier van communiceren. De jongeren zetten dit af tegen de manier van omgaan onder 'wij Nederlandse jongeren'. Ook hier komt het identiteitsframe weer terug waarbij joodse jongeren zichzelf als echte Nederlanders zien in relatie tot moslims.

"I: *En wat voor beeld had je toen in de tijd toen je voetbalde van moslims?* R: Nou, moslims op zich niet specifiek beeld van. Maar mensen uit die cultuur die zijn vaak wat **agressiever**. [...] **Wij Nederlandse jongeren gaan veel rustiger en zachter met elkaar om en relaxter dan Arabische jongeren**, die zijn veel harder naar mekaar toe en veel feller. [...] je hebt wel eens dat je denk van hé joh, jullie zijn toch vrienden van elkaar? Wat doe je nou? Maar ja, goed, het went, dat gedrag. Je leert ermee leven en dat is hun manier van omgaan met elkaar blijkbaar. Nou ja, zo gaan wij niet met elkaar om. **Zeg maar joods mensen, over het alg, normaal zijn joodse mensen ook veel**

rustiger, en netter wil ik niet echt zeggen, maar die gaan anders met elkaar om dan Arabische mensen met elkaar omgaan, of islamitische mensen met elkaar omgaan. Maar ja, dat verschilt ook wel weer per persoon maar zo is dat wel een beetje..." [joodse respondent 3]

"En ik had een aantal Marokkaanse meisjes in de klas en die communiceren anders. Als je daar mee ruzie had op het schoolplein dan zeiden ze: "wat had je, ik ga m'n broer halen" . Ja, nou ja, dan dacht ik, en dan gingen ze ook hun broer halen! En veel meditairaner, veel feller, en expressiever. **En nouja, dat is voor mij als Hollandse, super genuanceerde, is dat gewoon moeilijk.** Ja, dat vind ik heel lastig communiceren. En ehm, maar **dat had meer dáár mee te maken, dan dat ze nou wel of niet een hoofddoekje gingen dragen** of dat ze nou wel of niet mannen een hand mochten geven. Dat had echt gewoon met felheid te maken." [joodse respondent 8]

Het verschil in communiceren kan leiden tot terughoudendheid in het contact, zoals blijkt in onderstaand citaat. Respondent 7 zegt zelfs verlamd te worden door haar onzekerheid en dat ze zichzelf moet trainen om gewoon normaal met islamitische jongeren om te gaan.

"ik probeer mezelf wel heel erg te trainen om wat minder bang te zijn, maar alsnog zit ik te controleren in m'n hoofd van heb ik geen verkeerde dingen gezegd, enzo die aanstootgevend zouden kunnen zijn. Ik ben gewoon heel **snel bang om dingen te zeggen die aanstootgevend kunnen zijn...**" [joodse respondent 7]

4.4. Hoe framen joodse jongeren de onderlinge relatie in verschillende situaties van interetnisch contact?

4.4.1. Het belang van onderling informeel contact

Uit de interviews komt naar voren dat de jongeren vaak weinig contact hebben met moslims en vooral met hun 'eigen groep' omgaan. Ze denken dat meer contact tussen beiden groepen goed zou zijn, al lijken ze er zelf niet zo'n behoefte aan te hebben. Hierbij lijken de jongeren een postmodernistische kijk te hebben aangezien ze zeggen dat je 'gewoon normaal' met elkaar moet omgaan en identiteit naar de achtergrond verdwijnt. Deze punten zullen in onderstaande secties besproken worden.

4.4.1.1. Gescheiden netwerken

De joodse jongeren voelen zich sterk verbonden met hun eigen groep en geven aan dat hun sociale netwerk vooral uit contacten met andere joden bestaat. Hierdoor zijn contacten met andere islamitische jongeren niet alledaags. Slecht twee respondenten geven aan een islamitische vriend te hebben. Uit onderstaande citaten blijkt dat joodse jongeren andere joden als vrienden kiezen, omdat ze het prettig vinden. Ze hoeven dan geen uitleg over henzelf te geven, maar er is een onderling vanzelfsprekend begrip.

"I: Voel jij je ook verbonden met andere joden in Nederland? R: Ja. I: En hoe uit zich dat? R: Ehm, als je bijvoorbeeld naar mijn vriendenkring kijkt, dan zijn dat voor 80%, eerst was dat voor 90 of 95% ofzo, maar dat zijn voor 80% procent wel joodse mensen met wie ik dan omga. Ja, in de praktijk zijn het er misschien nog wel meer dan 80% hoor, maar ik kies ook graag wel joden uit om bevriend mee te zijn." [joodse respondent 7]

Het uitzoeken van vrienden is voor de jongeren echter niet altijd een bewust proces. Ze zeggen zich over het algemeen niet te bevinden in de juiste milieus om islamitische contacten op te doen. Sommige jongeren geven aan altijd al een sterk gesegregeerd leven te hebben gehad, doordat zowel de wijk, de school en de bezochte vereniging een joodse identiteit bezaten. In het citaat van respondent 5 komt naar voren dat ook geen indirecte integratie plaatsvindt, omdat vrienden ook voornamelijk joodse vrienden hebben. Er is dus sprake van een redelijk gesloten netwerk.

"Ja nee, het is heel slecht eigenlijk. Het is ook echt niet omdat ik het niet wil, maar het is echt dat in je jeugd, en op je school en op de universiteit.... Ik heb gewoon geen, ik heb geloof ik maar één moslim in de klas ofzo. En dat is dan ook niet gelijk m'n beste vriend. Maar niet dat ik ze ontloop ofzo, maar ik kom ze gewoon niet tegen. Dat is het gewoon." [joodse respondent 1]

"I: En ken je wel vrienden of kennissen die contact hebben met islamitische jongeren? R: Nou, niet echt vrienden met islamitische vrienden. Wel vrienden met islamitische kennissen misschien, maar het is niet zo dat als ik op een verjaardag kom dat er dan opeens een moslim ook in de woonkamer zit ofzo. Nee, mijn vrienden zitten gewoon echt in hetzelfde milieu." [joodse respondent 5]

Menig respondent heeft de neiging zich te verontschuldigen voor het feit dat hij/zij geen islamitische vrienden heeft. Er wordt benadrukt dat het niet gegrond is op de islamitische identiteit van de ander, maar dat het voortkomt uit deze gesloten netwerken. Daarnaast vinden de joodse jongeren eerder aansluiting bij mensen van hun 'eigen groep'.

"Maar ik heb momenteel niet zo heel veel islamitische vrienden. **Ik denk niet dat het komt doordat ze wel of niet islamitisch zijn**, maar ik denk dat het komt doordat binnen de joodse gemeenschap dat het toch wel mijn groep is." [joodse respondent 4]

Het is interessant dat de meeste joodse respondenten het gebrek aan onderling contact vooral aan hun eigen gesloten netwerk wijden en niet aan een eventueel gesloten netwerk van de andere partij, zoals blijkt uit het eerste onderstaande citaat. In een andere context komt echter wel naar voren dat ze denken dat islamitische jongeren ook binnen een gesloten netwerk leven. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in het tweede citaat.

"er moeten gewoon meer joodse mensen zijn, dan kunnen ze zich een beetje mengen in alle lagen van de samenleving, weet je wel. **In plaats van in Buitenveldert met z'n allen op een hoopje te zitten**. Dat zou ook wel helpen denk ik. [joodse respondent 1]

"Ik denk ook aan de andere kant, ik weet niet of dat waar is hoor, maar ik denk dat islamitische jongeren, afhankelijk van hun eigen gemeenschap en hoe ze daar in staan, maar dat ze waarschijnlijk **ook meer met hun eigen mensen omgaan**." [joodse respondent 4]

4.4.1.2. Het zou goed zijn om meer contact te hebben

Uit de interviews blijkt dat de het merendeel joodse jongeren contact tussen beide groepen toejuicht. Ze denken dat dit kennisuitwisseling kan stimuleren en de beeldvorming positief kan beïnvloeden. Wanneer ze vertellen over projecten waar joodse en islamitische jongeren elkaar ontmoeten benadrukken dat ze dat ze het een goed initiatief vinden. Een kleine groep echter heeft ook daadwerkelijk zelf meegedaan aan dergelijke projecten. Onderstaand citaat is een voorbeeld van hoe de jongeren vertellen dat ze onderling contact belangrijk vinden.

"Ik denk dat het wel belangrijk is hoor, om een soort van dialoog te ontwikkelen. Helaas, wat ik al zei, is die band tussen joodse jongeren en islamitische jongeren niet altijd even goed. En eh, dus ik vind het wel belangrijk om dat te versterken, want je moet allebei wel in hetzelfde land wonen, en eh, dus ik vind het wel goed om **toenadering te zoeken**, maar zelf heb ik momenteel nog niet zo veel islamitische vrienden." [joodse respondent 4]

4.4.1.3. 'Gewoon normaal' met elkaar omgaan

Ondanks dat de jongeren onderling contact met moslims toejuichen, lijken ze er zelf niet zo'n behoefte aan te hebben. Het belangrijkste is dat je 'gewoon normaal' met elkaar kunt omgaan en niet dat je per definitie onderling veel contact met elkaar zou moeten hebben of de beste vrienden zou moeten zijn. Het contact kan echter wel stimuleren dat beide groepen 'gewoon normaal' met elkaar om kunnen gaan.

"Ja, voor mij maakt het niet uit waar je iemand mee discrimineert, je hoort elkaar niet te discrimineren, op geen enkele grond. Je hoeft **niet elkaars beste vrienden te zijn**, dat hoeft zeker niet, **maar je moet elkaar gewoon met respect behandelen**. Ik vind van iedereen mag doen en laten wat hij zelf wil, zolang je andere er maar niet mee stoort. Maar dat is praktisch wel wat lastiger. Maar ik denk dat als je elkaar gewoon normaal behandelt, dan snap ik niet waarom je dan antisemitisch of racistisch in het algemeen moet zijn." [joodse respondent 4]

"Ik bedoel, iedereen mag z'n mening hebben. Maar **zolang iedereen netjes met elkaar omgaat** is het geen probleem." [joodse respondent 5]

4.4.1.4. Identiteit is in contact niet belangrijk

Zoals eerder al naar voren kwam vinden de jongeren hun joodse identiteit wel heel belangrijk, maar er blijkt daarnaast een norm te zijn dat deze identiteit niet een te grote rol hoeft te spelen in contact met 'de ander'. Je moet 'gewoon normaal' met elkaar omgaan; los van wat de ander denkt of vindt hoor je elkaar te respecteren als gelijken. Anders zijn is prima, zolang je jezelf maar niet beter vindt dan de ander, of er iemand mee lastig valt.

"Dus dat ik joods ben is iets voor mezelf en daar hoeft niet iedereen zo veel mee te maken te hebben." [joodse respondent 4]

"En [Hamid], en nog een paar andere jongens waren allemaal moslim en dat maakte helemaal niet uit weet je wel." [joodse respondent 2]

"Maar aan de andere kant, je kan ook goede vrienden met ze worden, weet je wel. Als jij er dan bij hoort dan is het ineens niet meer erg dat je joods bent weet je wel." [joodse respondent 1]

De uitspraken van de jongeren geven aan dat 'overtuigingen' en 'personen' los van elkaar kunnen staan. Zoals blijkt uit het laatste citaat maakt het verschil in overtuiging niet meer uit wanneer je eenmaal vrienden bent. In volgende sectie blijkt dat dit echter niet altijd opgaat. Wanneer de jongeren emotioneel betrokken zijn bij hun overtuigingen, kan een verschil in mening toch een belemmering vormen in het onderling contact.

4.4.2. Midden-Oostenconflict vormt een belemmering in onderling contact

In de gesprekken met de joodse jongeren, kwam het midden-oostenconflict altijd aan bod. Het blijkt een onderwerp te zijn waar ze veel mee bezig zijn en waar ze ook regelmatig discussies over hebben. Menig respondent geeft aan dat deze betrokkenheid bij het Midden-Oostenconflict een belemmering kan vormen in het contact met islamitische jongeren, omdat beide groepen zich verbonden voelen met verschillende zijden van het conflict. In deze sectie zullen we eerst ingaan op de verbondenheid die de joden ervaren met de Israël, en vervolgens zullen we aandacht besteden aan het perspectief van de joodse respondenten op de verbondenheid van islamitische jongeren met de Palestijnen. Tot slot zal belicht worden op wat voor manier het Midden-Oosten conflict een belemmering vormt in het onderling contact.

4.4.2.1. Verbondenheid van joden met Israël

De joodse jongeren voelen allemaal een verbondenheid met Israël. De band die de jongeren met Israël ervaren is vaak een emotionele band. De jongeren vinden het lastig om onder woorden te brengen op wat voor manier ze zich verbonden voelen met Israël. Deze verbondenheid uit zich voor de meesten in het regelmatig bezoeken van Israël en in een bepaald gevoel van thuiskomen.

"I: En ben je wel eens in Israël geweest? R: Ja, elk jaar. Bijna elk jaar wel. I: En waarom ga je daar heen? Ja, waarom ga je daar heen? Ja, het voelt als thuis, laat ik dat eerst zeggen." [joodse respondent 5]

"I: En wat drijft jou dan om Israël zo vaak te bezoeken? R: Familie, en het is gewoon een mooi vakantieland. En het heeft ook iets speciaals natuurlijk. Jeruzalem... Eh, ja, het heeft altijd wel een speciaal gevoel als je daar bent. I: En wat is dat dan? R: Ja, weet ik niet, het heeft een bepaalde lading, een emotionele lading, die niet echt uit te leggen is. Maar eh, het land op zich en de geschiedenis van het land, hoe het is ontstaan en dat het echt een joods land is. Dat is toch een bepaalde identiteit, die je met het land deelt." [joodse respondent 3]

Behalve het gevoel van thuiskomen en de emotionele verbondenheid, zijn er nog andere redenen waarom de jongeren zich verbonden voelen met Israël. In onderstaand citaat komt naar voren dat ook het joodse karakter van Israël erg belangrijk is voor de jongeren. De gebruiken die ze hier in Nederland praktiseren, en waarin ze anders zijn dan andere Nederlanders, die zie je in Israël overal om je heen. Je bent dan niet meer anders, maar er is een groep die hetzelfde doet als jij. Dit versterkt het gevoel van verbondenheid.

"Het is helemaal niet zoals in Nederland ofzo, maar toch voel ik me er heel erg thuis. En **dat heeft wel alles met het jodendom te maken** hoor, het is echt bizar dat je iedereen met keppels ziet lopen, dat daar alle basisscholen joods zijn. Dat is heel gek, dat zie je hier niet." [joodse respondent 1]

4.4.2.2. *Verbondenheid van moslims met de Palestijnen*

Over de verbondenheid tussen moslims in Nederland en de Palestijnen zijn de meningen van de joodse jongeren sterk verdeeld. Over het algemeen vinden ze deze relatie niet direct logisch, maar sommigen begrijpen het wel, en anderen niet. Onderstaande citaten zijn van twee respondenten die zelf geen direct verband zien tussen Nederlandse moslims en Palestijnse moslims, al weten ze wel dat sommige islamitische jongeren dat wel zo zien. Respondent 2 zet deze verbondenheid wederom af tegen de verbondenheid onder joden. Nederlandse joden hebben familie of vrienden in Israël, islamitische jongeren niet. joodse jongeren hebben alles gezien in Israël, islamitische jongeren niet.

"**als ze nou familie daar hadden**. Of eh, vrienden. Familie en vrienden. Dat is wat anders. Dan kan je zeggen het zijn mijn broeders want het zijn ook je broeders. Maar op het moment dat je dat niet hebt, vind ik niet dat je mag zeggen, het zijn m'n broeders. Want dat is het gewoon niet. **Je bent er nog nooit geweest**. Dus wat lul je nou, weet je wel. **Ik heb alles gezien in Israël**." [joodse respondent 2]

Sommige joodse respondenten kunnen wel enigszins begrijpen dat islamitische jongeren zich identificeren met de Palestijnen. joodse jongeren zouden de neiging hebben om in een slachtofferrol te gaan zitten en identificeren zich daarom met de Palestijnen. Dit is in vorige sectie eveneens besproken. Hierdoor is het aannemelijk dat het hier om minder succesvolle islamitische jongeren gaat.

"I: En wat vind je ervan dat moslims hier in Nederland zich identificeren met moslims daar? [...] R: Ja, ik vind dat heel lastig. Ik denk ook, het is soms wel **lekker om in een slachtofferrol te zitten**, denk ik, en **ik begrijp ook wel dat je je daarmee identificeert**." [joodse respondent 8]

Over studerende islamitische jongeren en hun verbondenheid met de Palestijnen heerst er een ander beeld. In het eerste citaat is de joodse respondent in debat met islamitische jongeren. Hij geeft aan het idee te hebben dat het hier gaat om een 'ver van je bed show' of een 'gekke hobby'. Hieruit spreekt dat hij niet verwacht dat er oprechte verbondenheid wordt gevoeld met het conflict. Er is hier dus geen sprake van identificatie, maar wel van een makkelijke manier om emoties te uiten.

"Ik vroeg ook, ben je net zo gepassioneerd voor wat daar gebeurd als voor hoe de discriminatie hier plaats vindt onder moslims? Weet je wel, dat ze niet worden aangenomen voor banen. Nou, nee, dat was wat minder. En toen dacht ik van wow, **jij hebt een ver van je bed show gekozen**, waar je helemaal voor gaat, maar gewoon op de grond staan en de dingen regelen, dat is anders. En dat vind ik dan wel minder tof." [joodse respondent 6]

"Maar als het gewoon een soort **gekke hobby** is, ga dan alsjeblieft wieberen. Ga iets anders doen. Ga de wereld om je heen beter maken, in plaats van het luchtledige." [joodse respondent 6]

4.4.2.3. Midden-Oostenconflict vormt een belemmering in onderling contact

De joodse jongeren zeggen te ervaren dat in het onderling contact met islamitische jongeren het Midden-Oostenconflict vaak een belangrijke rol speelt. Er wordt veel over gepraat en discussieert, waarbij er soms felle emoties naar boven komen. Het onderwerp wordt daardoor soms ook simpelweg vermeden, omdat ze er 'toch niet uitkomen' met elkaar. Door de felle discussies kan het Midden-Oostenconflict een belemmering vorming in het onderling contact.

Meerdere respondenten geven aan dat ze vroeger wel islamitische vrienden hadden, maar nu niet meer. Respondent 1 geeft aan dat het vroeger makkelijker was, omdat er toen meer overeenkomsten worden ervaren. Het Midden-Oostenconflict speelt volgens de jongeren dan nog niet zo'n belangrijke rol, terwijl dit verandert op latere leeftijd.

"Dusja, ik had op de basisschool ook een Turks vriendinnetje, die was moslim. En dan ging ik altijd heel graag naar hun toe want dan kreeg ik altijd rundvlees in plaats van varkensvlees weet je wel, en die snapte mij. Op één lijn. Maar later wordt dat wel lastiger, want dan krijg je dingen over Israël en over weet ik veel." [joodse respondent 1]

Onderstaande citaten beschrijven hoe het Midden-Oostenconflict invloed heeft op de het onderlinge contact. Het hebben van een verschillende mening is duidelijk wél van invloed, ondanks dat ze persoonlijk niet negatief tegenover elkaar staan. Een haakse mening levert spanningen op, waardoor het contact niet altijd soepel verloopt.

"...maar dat zou je denk altijd houden, **het zal nooit helemaal eh, eh, goed gaan**, omdat je nou eenmaal die **situatie hebt in het Midden-Oosten** die er heel, heel dik bovenop ligt. En die heel veel invloed heeft in de onderlinge band. Maar goed, wat ik zei, als het eenmaal gaat over Israël, houdt het snel op, dan wordt de één feller, wordt dan ander feller, dan heb je botsing en **daar kom je niet uit**." [joodse respondent 3]

"Ja, ik denk vaak dat het onderliggende sentiment is, **ondanks dat je elkaar niet naar het lijf staat, is het wel zo dat dingen die je vertelt over elkaar heel erg haaks staan**. En dat maakt het toch heel eng. Want het gaat niet over harmonie maar het gaat over [hij maakt een klap door met zijn vuist tegen zijn hand te slaan]. Echt ook op die manier." [joodse respondent 6]

Emoties spelen een belangrijke rol in de discussies omtrent het Midden-Oostenconflict. Zoals eerder is besproken voelen de joodse jongeren een sterke emotionele band met Israël en hebben ze daar vaak vrienden of familie wonen. In discussies bevordert deze emotionele band de felheid van de communicatie. Het is mogelijk dat deze emotionele verbondenheid zorgt voor onderlinge verwijdering wanneer er sprake is van een verschil van mening over het Midden-Oostenconflict.

"Dus het is zó moeilijk, het is zó moeilijk om daar van af te stappen **als je gevoelens daarbij in aanraking komen**. Ik ben niet een buitenstaander, ik heb familie daar weet je wel, en die durven niet met de bus." [joodse respondent 1]

5. Resultaten islamitische jongeren

5.1. Beschrijving van de islamitische onderzoekspopulatie

De islamitische onderzoekspopulatie bestaat uit acht respondenten, waarvan vier vrouwen en vier mannen. In de tabel hieronder staan enkele eigenschappen van de respondenten beschreven, namelijk hun geboortjaar, geslacht opleidingsniveau en etnische achtergrond. Onderaan de tabel is te vinden of deze eigenschappen door de respondenten zelf zijn beschreven, of dat het is gerapporteerd door de interviewer.

De geboortejaren van de respondenten variëren tussen 1991 en 1983, waarbij het gemiddelde ligt op 1987. De islamitische respondenten zijn dus gemiddeld twee jaar ouder dan de joodse respondenten. Alle islamitische jongeren hebben een universitaire opleiding genoten, waarbij enkele respondenten hiertoe een langere weg hebben doorlopen vanaf het MBO of HBO. Twee van de respondenten zijn inmiddels afgestudeerd. Deze onderzoekspopulatie is zeer hoogopgeleid. In de discussie zullen de gevolgen hiervan worden besproken.

De etnische achtergrond van de respondenten is enigszins gevarieerd. Van de acht respondenten hebben vijf een Marokkaanse achtergrond, één een Turkse achtergrond, en twee een Afghaanse achtergrond.

In tabel 2 zijn geen religieuze subgroepen besproken, aangezien de jongeren zichzelf niet op een dergelijke manier lieten categoriseren. Dit zal meer duidelijk worden in sectie 5.2.1.

Tabel 2

Respondent	Geboortjaar ¹	Geslacht ²	Opleidingsniveau ³	Etnische achtergrond ⁴
Resp. 1	1984	M	WO (afgestudeerd)	Turks
Resp. 2	1984	V	WO	Marokkaans
Resp. 3	1986	V	WO	Marokkaans
Resp. 4	1989	V	WO	Marokkaans
Resp. 5	1983	V	WO (afgestudeerd)	Marokkaans
Resp. 6	1991	M	WO	Marokkaans
Resp. 7	1987	M	WO	Afghaans
Resp. 8	1988	M	WO	Afghaans

1. Door de respondenten gerapporteerd

2. Door de interviewer gerapporteerd

3. Door de respondenten gerapporteerd

4. Door de respondenten gerapporteerd

5.2. Hoe framen islamitische jongeren zichzelf in verschillende situaties van interetnisch contact?

5.2.1. islamitische jongeren worden niet graag gecategoriseerd door anderen

In deze sectie zal besproken worden dat jongeren zichzelf liever geen identiteit toekennen aan de hand van categorieën. Categorieën als liberaal, orthodox, praktiserend of niet-praktiserend, kunnen niet zondermeer aan de jongeren worden toegekend. De jongeren willen graag dat mensen de moeite nemen hen persoonlijk te leren kennen, en dat ze zich niet laten weerhouden door 'hokjes'. In deze sectie zullen we deze bevindingen aan de hand van citaten van de jongeren bespreken.

5.2.1.1. Niet liberaal, niet orthodox, maar ook niet gematigd

Zowel de joodse jongeren als de islamitische jongeren zijn gevraagd zichzelf te omschrijven als jood respectievelijk moslim. De joodse jongeren plaatsten zichzelf bijna allemaal duidelijk in de categorie van orthodox, liberaal of traditioneel, waarbij er soms negatieve meningen worden geuit over de andere groep. Bij de islamitische jongeren bleek dit anders te zijn. De meeste jongeren wilden zichzelf niet in één van deze groepen plaatsen. Zij willen gezien worden als moslims waarbij het draait het om de essentie van het geloof ('het contact met mijn Schepper onderhouden') en niet om subcategorieën, zoals blijkt uit onderstaand citaten.

"I: En hoe zou jij dat bij jezelf omschrijven? Zou jij zeggen ik ben orthodox? R: Nee, maar ik zou ook niet zeggen ik ben liberaal, ook niet gematigd. Ik ben gewoon een moslima, en al die andere identificaties en al die andere dingen die je er aan kunt plakken, en ik probeer gewoon het contact met mijn Schepper zo goed mogelijk te onderhouden, en goed voor mezelf te zijn in eerste instantie, en voor mijn omgeving." [islamitische respondent 5]

"I: En zie je jezelf dan als liberaal? R: Wat versta je onder liberaal? I: Wat versta jij onder liberaal? R: Liberaal eh ja, liberaal, ik weet het echt niet. Ik ben gewoon moslim." [islamitische respondent 8]

Niet alle jongeren staan even negatief tegenover de categorieën van liberaal of orthodox. In onderstaande citaten komt impliciet naar voren in welke groep ze zich ongeveer zouden scharen, ook al benadrukt respondent 2 dat ze 'niet gelooft in deze strikte scheiding'. In het eerste citaat wordt de mening van anderen gebruikt om de grenzen tussen de categorieën aan te geven, in de tweede citaat het aanhangen van een wetschool. In tegenstelling tot de joodse jongeren is het voor de islamitische jongeren niet helemaal duidelijk wat er onder 'orthodox' of 'liberaal' wordt verstaan.

"Maar het is ook vooral een innerlijk proces zeg maar. Mensen omschrijven mij vaak als orthodox, omdat ik gesluierd door het leven ga. En eh, omdat ik, ik volg Islamlessen al van jongs af aan, en dat doe ik nog steeds. Ik vind het wel belangrijk om kennis op te doen over het geloof en dat proberen in m'n leven toe te passen. Maar ik geloof eigenlijk niet in zo'n strikte scheiding orthodox liberaal, ik geloof eigenlijk alleen maar in een soort middenweg." [islamitische respondent 2]

"De wetscholen bepalen hoe orthodox je eigenlijk bent. En de Marokkaanse wetschool is vrij liberaal te noemen. In de ogen van de Arabische-islamitische wereld is dat de mildste wetschool. En ik zie mezelf, ik schaar mezelf daar ook onder." [islamitische respondent 3]

Uit de gesprekken met de islamitische jongeren komt naar voren dat ze zelf bepaalde stereotypen toeschrijven aan 'orthodoxe moslims' en 'liberale moslims'. Dit kan ook de reden zijn dat ze niet in één van deze categorieën geplaatst willen worden. Wanneer ze zich zouden framen als orthodox of liberaal, zullen er bepaalde associaties geactiveerd worden bij anderen die de jongeren niet aan zichzelf willen toeschrijven.

*"I: En zou je jezelf omschrijven als orthodox of liberaal? R: Eh, nee, ik omschrijf mezelf niet als orthodox, maar ook niet als liberaal. Nee, ik vind mezelf niet orthodox en daarmee, ja **wat zie ik als orthodox, dat ik niet mijn geloof opdring tot anderen en dat ik ook niet mijzelf beperkt in de omgang tot anderen.**" [islamitische respondent 6]*

"Dus ik ben niet een persoon die zegt ja alcohol mag je wel drinken omdat wij eenmaal in Nederland hier zijn opgegroeid. Dus ja, dat vat ik tenminste op als liberaal, en in dat soort opzichten ben ik wel gewoon heel duidelijk, nee is nee, en dan wil ik daar ook wel gerespecteerd in worden." [islamitische respondent 6]

"Liberaal link ik wel heel erg aan moslims die niet praktiserend zijn. En moslims die zeggen ik eet geen varkensvlees, en ik drink geen alcohol, dus ik ben moslim. Want ik zou mezelf ook nooit een liberale moslim noemen." [islamitische respondent 3]

5.2.1.2. Scheiding tussen praktiserend en niet praktiserend

De islamitische jongeren zijn eerder geneigd om zichzelf te definiëren naar praktiserend of niet praktiserend, dan naar liberaal of orthodox. Geen van de jongeren heeft dan ook aan gegeven bepaalde negatieve associaties te hebben bij deze categorisering.

*"I: Waar zou jij jezelf plaatsen als moslim? R: Nou allereerst over mezelf, **ik praktiseer wel.** Ik probeer te bidden, ik bid en ik vast, en ik probeer ook gewoon wekelijks delen uit de Koran te lezen." [islamitische respondent 3]*

*"I: Hoe zou jij jezelf omschrijven als moslim? R: **Nou, ik praktiseer wel.** Ene keer meer dan de andere keer. Het 5 keer per dag bidden, wil niet iedere dag lukken, qua hectiek in je leven enzo. Maar ik streef er wel naar." [islamitische respondent 4]*

Er zijn echter ook islamitische jongeren die moeite hebben met de categorisering van praktiserend of niet praktiserend. Sommige geven aan niet duidelijk te weten wat een praktiserende moslim inhoudt. De respondent uit onderstaand citaat benadrukt dat praktiserend of niet praktiserend geen goede categorieën zijn om moslims naar te definiëren. Opnieuw komt naar voren dat het erom draait of je moslim bent of niet.

*"I: En jij bent dus ook religieus praktiserend? R: Ehm, daar wil ik ja op zeggen, maar ik wil er ook een zijootje bij plaatsen. Ehm, **ja ikzelf maak dat onderscheid niet zo gauw.** In de, dat praktiseren of niet praktiseren, dat, in de Islam speelt dat wel een rol natuurlijk, maar **daar worden mensen niet naar gedefinieerd, je bent moslim of je bent het niet.**" [islamitische respondent 1]*

5.2.1.3. moslims zijn meer dan alleen maar moslim

Ondanks dat de islamitische jongeren zichzelf wél definiëren als moslim, roept deze categorisering door anderen toch weerstand op. In onderstaand citaat legt de respondent de nadruk op het feit dat ze mens is en niet alleen maar moslim. Het categoriseren als moslim door de interviewer lijkt een soort verdedigingsreactie op te roepen.

*"I: Je bent islamitisch. Hoe zou jij jezelf omschrijven als moslim? R: Als moslim... Ja, ik ben van alles, ik ben een vrouw, in eerste instantie, een dochter van arbeidsouders, en ik ben inderdaad ook moslima, dus ik heb verschillende identiteiten, die mij uiteindelijk maken tot wie ik ben. **Dus ik zou mezelf niet alleen als moslima willen bestempelen.** Dus dat is even de context, waarin ik mijzelf zie. **Dus in eerste instantie als mens.**" [islamitische respondent 5]*

5.2.1.4. Categorisering is hokjesdenken

In de interviews met de jongeren komen opvallend vaak de termen 'hokjes' of 'hokjesdenken' naar voren. Het categoriseren van mensen wordt door de jongeren gezien als hokjesdenken, een term die

een negatieve bijklank heeft. Zowel het categoriseren van zichzelf (citaat 1) als het categoriseren van anderen (citaat 2) wordt door de jongeren niet gewaardeerd.

"I: Je hebt natuurlijk verschillende soorten islamitische mensen. Zou jij jezelf rekenen tot een bepaalde groep? R: Nou, dat is altijd waar ik mensen voor waarschuw, dat je elkaar niet in hokjes plaatst, want het is een heel dynamisch proces." [islamitische respondent 5]

"Ik geloof niet zo in dat hokjesdenken. Ik weet wel dat het er is, maar ik probeer mensen gewoon te waarderen om wie ze zijn en niet om wat ze aanhangen, want er zijn genoeg moslims die ik niet kan uitstaan zeg maar." [islamitische respondent 2]

5.2.1.5. Angst voor categorieën is angst voor vooroordelen

De islamitische jongeren zijn zich sterk bewust van het beeld dan anderen zouden kunnen hebben over moslims. Hun weerstand tegen het categoriseren van zichzelf zou hierop gebaseerd kunnen zijn. Wanneer ze zichzelf framen als 'moslims' zou dit voor andere negatieve associaties met zich mee kunnen brengen.

"Wanneer met tegenwoordig zegt van ik ben islamitisch dan ziet men altijd zo'n baardeman voor zich, met een witte jurk die op straat zit te lopen." [joodse respondent 6]

"Dus, en aangezien ik er een beetje Arabisch uitzie zullen ze mij ook in die groep stoppen, en dan heb je al gelijk zo'n profiling he? Ah, Arabier, die zal vast niet vriendelijk zijn tegenover mij, dus afkappen die handel." [islamitische respondent 6]

De jongeren merken ook in de praktijk dat ze geassocieerd worden met bijvoorbeeld moslims op tv. Zij vinden het frustrerend als ze hier op aangesproken worden, omdat ze zich niet verantwoordelijk voelen voor het gedrag van deze mensen.

"I: En voel je je dan ook aangevallen? R: Ja, in die zin dat mensen toch naar jou toekomen om dan verhaal te halen, van hoe zit dat dan. Ja, ik weet het niet, want dit zijn andere mensen, ze hebben een eigen persoonlijkheid. Je kunt niet aan mij vragen waarom iemand anders iets doet, terwijl ik diegene niet eens ken...[...] Ja, ik heb het een beetje opgegeven, ik wil niet meer, je verdedigt niet alleen jezelf, maar je verdedigt een heel volk. Ja, er zijn 1.6 miljard moslims, hoe ga ik dat, het gedrag van al die mensen goedpraten, ja, dat kan niet. En dat is wel jammer dat sommige mensen dat nog niet beseffen." [islamitische respondent 4]

5.1.2.6. De hoop dat mensen de moeite nemen om je te leren kennen

Voor de jongeren is het dus belangrijk dat mensen hen niet al dusdanig categoriseren, dat ze weggezet worden als niet interessant. Zichzelf framen als geen 'typische moslim' is een manier om deze categorisering te voorkomen. De meeste jongeren hebben de ervaring dat als mensen de moeite nemen ze persoonlijk te leren kennen, dat vooroordelen dan wegvallen. In onderstaande citaten komt dit naar voren.

"Ik spreek uit ervaring dat als iemand persoonlijk wordt met 'een' [Aamir], dat het dan heel anders wordt alweer." [islamitische respondent 6]

"Maar ik probeer wel positief te blijven. Want ik weet dat als ik eenmaal ergens binnenkom, als ik eenmaal in de comfortzone van een bedrijf kom ofzo, en zij ontdekken wie ik als persoon ben, dan zie ik iedereen opeens ontspannen en dan denk ik ja, weet je, was het dan echt alleen maar [Aamir] en deze kapsel, dat is wel erg slap, als het kapsel en de naam jullie al afschrikt. Dat zijn niet echte helden hè?" [islamitische respondent 6]

5.1.3. Een genuanceerder beeld over het conflict dankzij Arabische zenders

Bijna alle respondenten noemen in het interview dat ze vinden dat de media altijd een gekleurd beeld geven. Veel van de islamitische jongeren geven aan dat ze vinden dat de media in de berichtgeving laat zien dat ze aan de kant van Israël staan in het conflict. Onderstaande citaten zijn hier voorbeelden van.

"Want je merkt wel, je krijgt **niet het zuivere nieuws**. Ik denk dat het sowieso heel moeilijk is om dat te krijgen, maar op deze manier krijg je het al helemaal niet. Bijvoorbeeld **als er een aanslag is geweest op Israël, wat wel heel naar is, maar dat wordt het echt opgeblazen**, snap je. En dan is het erger, en dan denk ik, ja maar we vergeten hoe die mensen leven." [islamitische respondent 4]

"I: En heb je dan ook het idee dat de media daar een belangrijke rol in speelt? R: Ja, zeker wel. Ik denk wel dat de media een eenzijdig beeld laat zien, vooral de Israëlische kant positief belicht." [islamitische respondent 2]

Ondanks dat de berichtgeving in de Nederlandse media volgens de respondenten erg eenzijdig is, zeggen ze zelf een minder eenzijdig beeld te hebben. Dit komt doordat ze Arabische zenders kijken (bijv. El Jazeera), die volgens hen de andere kant belichten. Zo krijgen ze de berichtgeving mee van twee kanten van het conflict, waardoor ze volgens eigen zeggen een breder beeld hebben. De respondenten van de twee onderstaande citaten laten hierbij in het midden welke berichtgeving meer accuraat is.

"En ik denk dat mijn voordeel is dat ik ook gewoon **Arabisch nieuws** meekrijg, en **dan krijg ik toch van twee kanten**. En dan wil ik niet zeggen dat zij dan weer de waarheid verkondigen, maar toch ook weer de **andere kant belichten**. Dus dan krijg je wel van twee kanten, dus dan kan je toch weer je eigen mening vormen, omdat je dan wat breder kijkt." [islamitische respondent 4]

"Ik krijg **zowel de Arabische nieuwsgeving binnen, als wat er hier in CNN, NOS en ga zo maar door, krijg ik ook binnen**, en je merk dat er een verschil aan sentiment is. De één zie je bijvoorbeeld dat er **heel veel Arabisch leed naar voren komt**, terwijl bij de andere nieuwszenders, of het wordt heel erg, hoe noem je dat, **afgevlakt**, of ja, dan denk is soms ook van wat is dit voor nieuws eigenlijk, daar wordt ik ook niet zo heel veel wijzer van." [islamitische respondent 6]

De respondent uit onderstaand citaat laat echter niet in het midden welke zender een meer accurate berichtgeving geeft van het conflict. Zij plaatst El Jazeera tegenover de Nederlandse media, waarbij de berichtgeving van El Jazeera vervolgens 'de werkelijke situatie' wordt genoemd. Daarnaast geeft de respondent aan meer 'gevoed' te worden door El Jazeera, dan door de Nederlandse media.

"Als ze bijvoorbeeld naar NOS kijken, dan wordt daar een hele andere weergave gegeven van het conflict dan bijvoorbeeld El Jazeera, die gewoon beelden laat zien **van wat daar gebeurd**. Dat komt niet overeen. Waardoor je meer gevoed wordt door de **werkelijke situatie**, dan door bijvoorbeeld de Nederlandse media." [islamitische respondent 5]

Wanneer de jongeren verschil zien tussen de berichtgeving van de Nederlandse media en de berichtgeving van de Arabische zenders kan dit bij de jongeren frustratie oproepen. Uit onderstaande citaten blijkt dat ze het gevoel hebben dat de Nederlandse media onvoldoende aandacht besteden aan het leed van de Palestijnen.

"Ja, op het moment dat bijvoorbeeld Israël in 2008 gaza bombardeert, en dat was in de periode dat er hier geschaatst werd, en dat ze bij NOS **alleen maar schaatsen laten zien, terwijl er bij El Jazeera echt beelden werden laten zien van mensen die dood op de vloer lagen** door de aanval van Israël. Het is wel een beetje uit balans. Dat voedt dan die **frustratie** bij mensen, en ook bij mij, van **waarom besteedt men hier geen aandacht aan?**" [islamitische respondent 5]

"Puur als het gaat om het Israël-Palestinaconflict, het beeld dat de media schetst vind ik wel heel erg eenzijdig, heel erg pro-Israëliisch, ik bedoel, dat is absoluut waar. Beïnvloedt dat mij? **Ja, het versterkt mij in mijn denken, het kan ze blijkbaar niks schelen dat daar dagelijks mensen worden vermoord en worden belemmerd en vernederd.**" [islamitische respondent 2]

5.3. Hoe framen islamitische jongeren de ander in verschillende situaties van interetnisch contact?

5.3.1. Er is weinig kennis over joden, omdat ze hun identiteit niet voldoende laten zien

In deze sectie zal naar voren komen dat de islamitische jongeren, net als de joodse jongeren, denken dat er te weinig kennis is over joden. Zij dragen hiervoor echter een andere reden aan dan de joodse jongeren. Zij denken dat joden niet zichtbaar zijn en gesloten overkomen, waardoor er weinig kennis wordt overgedragen. Volgens de respondenten komt dit voort uit te weinig trots voor hun identiteit. Deze bevindingen zullen in onderstaande paragrafen behandeld worden aan de hand van citaten van de respondenten.

5.3.1.1. joden zijn niet zichtbaar in de samenleving

De islamitische jongeren vinden dat joden weinig zichtbaar zijn in de Nederlandse samenleving. Op straat komen ze zelden tot nooit een jood op straat tegen. Ook op hun werk of opleiding kennen ze meestal maar weinig moslims. De meeste jongeren vinden dit jammer, want ze zouden we vaker in gesprek willen raken met joodse jongeren.

"I: En zie je ook wel eens orthodoxe joden lopen op straat? R: Nee, ik weet dat ze er wel zijn, zeg maar. Ik heb ze geloof ik wel een keer gezien, maar op tv ofzo, niet in real-life. Dus nee, ik zie ze niet echt nee." [islamitische respondent 2]

"Maar ja, weinig, ik vind dat joden weinig zichtbaar zijn in de Nederlandse samenleving. Dat vind ik ook jammer, want ik denk dat we heel veel overeenkomsten hebben als we kijken naar religie. En ik mis soms ook wel die dialoog. Want christenen kom ik dan wel tegen, en daar heb je dan die dialoog mee, maar joden veel minder." [islamitische respondent 3]

"Ik vind dat de joodse gemeenschap hier binnen Nederland, al hebben zij een hele sterke en een duidelijke mening en stem, en een kracht hier binnen Nederland, vind ik het toch heel jammer dat deze groep mensen, zichzelf zo afschermt. Ja, waar zou ik nu bijvoorbeeld een joodse persoon kunnen vinden, die met mij in gesprek zou willen gaan hierover." [islamitische respondent 6]

Door vier jongeren wordt genoemd dat het de joodse gemeenschap een kleine gemeenschap zou kunnen zijn, omdat ze zo weinig zichtbaar zijn in de samenleving. Zoals blijkt uit onderstaand citaat speelt de uiterlijke zichtbaarheid van joden hierin een rol. Niet alle joden dragen een keppeltje en zijn daarom niet herkenbaar als joods.

"I: En wat voor beeld heb jij van de joodse gemeenschap in Amsterdam? R: Ik denk klein, of ik zie ze niet. Als je mensen vaak ziet dan denk je dat het een grote groep is. De joodse mensen herken je gewoon niet of ze moeten een keppeltje ophebben. Ik zie niet zo vaak een joods persoon met een keppeltje. Maar verder weet je het niet. Misschien zat er iemand net naast me, een joods persoon, maar dan weet ik niet." [islamitische respondent 8]

De zichtbaarheid van joden in Nederland wordt door de jongeren vaak in verband gebracht met openheid. Zo zouden joden veel voorzieningen, zoals scholen, ziekenhuizen en verenigingen voor zichzelf gecreëerd hebben, waar niet-joden niet welkom zijn. Hierdoor komt de joodse gemeenschap gesloten over op de islamitische jongeren. Wanneer dit ter sprake komt, wordt de gesloten houding van joden tegenover de open houding van moslims geplaatst. Dit komt onder andere naar voren in onderstaande citaten.

"I: Want je bent wel eens vaker met joden in contact geweest op andere manieren? R: Dat was een paar jaar terug, toen probeerde ik een joodse synagoge binnen te dringen bijna, haha, ik probeerde het te bezoeken, maar ik kreeg te horen dat ik niet naar binnen mocht. [...] En dan denk ik omgekeerd, als iemand naar de moskee wil gaan, ga vooral je gang weet je. Er valt niet zo heel veel te zien, misschien een kast met schoenen en voor de rest is het een zaal met tapijt. Hele simpele mensen zijn wij. Maar dat vond ik wel jammer." [islamitische respondent 6]

"moslims zijn wat opener. Als je naar een islamitische vereniging zou gaan, dan kom je gewoon binnen, het boeit niet of je nou christelijk, joods, atheïstisch, boedistisch, dat maakt allemaal niet uit." [islamitische respondent 8]

5.3.1.2. joden zijn niet trots genoeg op hun identiteit

In de interviews verbinden de jongeren het kennis hebben over joden vaak aan het kennen van joden. Er kan kennis uitgewisseld worden als er contact is met elkaar. In onderstaand citaat komt dit verband ook naar voren. Hierbij wordt het gebrek aan kennis van zowel moslims over joden als joden over moslims toegeschreven aan de verborgenheid van joden.

"I: Denk je dat er genoeg kennis over elkaar is? R: Nee, nee. En dan van beide kanten? Ja ik denk van beide kanten. En dat zou dan te wijten zijn aan dat joden meer verborgen zijn, ze zijn gewoon niet vindbaar. Je komt niet met ze in contact. Bijvoorbeeld in een klaslokaal dan zit je met je klasgenoten en als je daarna wat gaat drinken met z'n allen, dan zitten daar een aantal christenen tussen, meestal een paar moslims, het overgrote deel is atheïst, de overgrote meerderheid, en er zit bijna nooit een jood tussen eigenlijk." [islamitische respondent 3]

Onderstaand citaat gaat over de kennis van joden en moslims in de samenleving. Hierin komt naar voren dat de respondent denkt dat er wel genoeg kennis is over moslims, maar dat mensen weinig weten over joden. Met het verschil in kennis over de groepen, impliceert de respondent ook een verschil in houding tussen de islamitische gemeenschap en de joodse gemeenschap.

Het tweede citaat lijkt meer duidelijkheid te verschaffen over dit verschil. Joden zouden niet trots genoeg zijn op hun identiteit en het daarom niet genoeg uitdragen. Dit komt overeen met dat de joodse jongeren zeggen niet 'te koop te willen lopen' met hun joods-zijn.

"Weet ik veel, wat ze allemaal doen op een bar mitswa ofzo. Dat vind ik heel interessant begrijp je. Weetje, daar weet ik dan weinig van. Terwijl hier in Nederland, als iedereen, nou iedereen, de meningen zijn nogal gespreid, en de berichtgeving is vaak heel angstwekkend over de islam, weet toch iedereen wat het Suikerfeest inhoudt en het offerfeest. Of ramadan, dat weet ook iedereen wat dat is. Dus de islam is in dat opzicht veel meer ingeburgerd in onze samenleving, dan het jodendom zelf. Ja, daar weet niemand wat van. Als we nu even op straat zouden lopen en we vragen wat doen joden op sabbat? Niemand die het weet. Wat doen de moslims op Ramadan? Nou, ik denk dat negen op de tien mensen wel weet wat er op een Ramadan gebeurt." [islamitische respondent 6]

"Ook wel door die vriendin, maar [ik denk] dat ze niet zo heel erg trots zijn op hun identiteit. Ook bang zijn. En dat ze daarom misschien niet helemaal zichzelf laten zien. Hier zijn wij, hier wonen wij, wij hebben mensen in die en die steden. Van moslims weet je dat. Dat zie je niet. En ik link dat dan weer aan die angst, dat er weer zoiets gebeurt, zoals in de Tweede Wereldoorlog. Dus ja, dat is een beetje mijn beeldvorming. Weinig zichtbaar." [islamitische respondent 3]

5.3.1.3. joden nemen in de media een slachtofferrol in

Een aantal islamitische jongeren brengen naar voren dat joden zichzelf vaak als slachtoffer plaatsen in de media. Zij vinden dat dit niet nodig is en dat ze juist zouden moeten laten zien wat er mooi is aan het jodendom. Dit blijkt uit onderstaande citaten. In het tweede citaat brengt de respondent

naar voren dat hij geïnteresseerd zou zijn in wat joden op een Bar Mitswa doen, een ritueel in het joodse geloof.

"I: Zie jij wel eens wat over joden in de media? R: Nee, eigenlijk niet zo veel. Er wordt wel vaker, de joden worden nog steeds als slachtoffers neergezet. Die rol die met de holocaust te maken heeft, die vertoning is echt meer dan genoeg geweest. Soms denk ik van ja, wanneer houdt het op. Ik weet wat daar gebeurd is en het is heel beschamend voor ons allemaal, maar dat is niet het enige weet je wel. In Rwanda waren 1 miljoen mensen vermoord, wie weet daar iets over, bijna niemand. Dus ik vind dat zij meer aandacht krijgen, zij spelen eigenlijk slachtoffer." [islamitische respondent 7]

"I: En zie jij in de media wel eens iets over joden? R: Ja, wat zie ik eigenlijk over joden? Als ik iets over joden zie is het eigenlijk altijd een probleem. Dat vind ik wel jammer. Het is nooit leuk. [...] Ik zie nooit iets leuks waarvan ik denk, oh, wat leuk! Weet ik veel, wat ze allemaal doen op een Bar Mitswa ofzo." [islamitische respondent 6]

5.3.2. Verschillend beeld over liberale en orthodoxe joden

Ondanks dat de islamitische jongeren zelf niet in sub-categorieën geplaatst willen worden, maar gewoon als moslim gezien willen worden, vinden ze het wel belangrijk om joden niet als één groep te zien. joden als één groep zien wordt hier impliciet als negatief bestempeld. In onderstaande citaten wordt onderscheid gemaakt tussen atheïstische, liberale en orthodoxe joden.

"Ja, ik denk dat de andere groep liberale joden, toch wel wat benaderbaarder zijn. Maar ja, die worden natuurlijk opgeslokt door het jood-zijn, snap je? Het is één woord jood, maar als je niet begrijpt dat mensen ook weer heel verschillend kunnen denken, ja, dan zie je dat als één groep en dan kan je eigenlijk niet weten wie wel benaderbaar is en wie niet." [islamitische respondent 6]

Opvallend is dat het beeld van orthodoxe mensen in onderstaande citaten erg negatief is. Beiden jongeren zijn in Israël geweest dus het is goed mogelijk dat hun beeld van orthodoxe joden daar gevormd is, zoals respondent 6 ook beschrijft.

"Ja, maar binnen de groep zelf heb je natuurlijk ook weer de liberale joden en de orthodoxe joden. De orthodoxe joden zijn waarschijnlijk onvriendelijk tegen iedereen. Ja, echt, dat heb ik ook in Israël meegemaakt, en dat zeggen heel veel mensen in Israël zelf ook, de orthodoxe jood, die ziet geen enkele persoon, geen enkel menselijk wezen, die niet orthodox is als hij, als zichzelf, als een mens. [...] Dus ja, dat zijn mensen, laat maar eigenlijk, dat is helemaal hopeloos." [islamitische respondent 6]

"De islamitische gemeenschap moeten wel beseffen, kijk, wij praten over joden, maar binnen de joodse gemeenschap heb je ook verschillende groepen, je hebt atheïstische joden, je hebt orthodoxe joden. Orthodoxe joden zijn niet vriendelijke en zij staan niet open." [islamitische respondent 7]

5.3.3. Informeel contact helpt de ander te zien als persoon

In deze sectie zal besproken worden hoe informeel contact helpt de ander te zien als persoon. In sectie 5.3.1.1. zal besproken worden hoe een sterk negatief beeld over joden veranderde doordat de respondent contact kreeg met een joods meisje. Dit bracht nuances aan in haar beeld van joden. In sectie 5.3.1.1. zal aan de orde komen hoe persoonlijke eigenschappen centraal staan in vriendschappelijk contact.

5.3.3.1. Meer contact brengt nuances aan in de beeldvorming

Onderstaande citaten zijn afkomstig van een respondent die eerst geen contact had met joden, en die uit nieuwsgierigheid dit contact heeft opgezocht. Het is interessant om te zien hoe zij beschrijft hoe haar beeld over joden veranderd is. Toen ze nog geen joden kende had ze een sterk negatief

beeld ('joden zijn enge mensen' en 'joden willen moslims doodmaken'). Juist dit negatieve beeld gaf haar nieuwsgierigheid om daadwerkelijk eens contact op te zoeken met joodse mensen. In het tweede citaat beschrijft ze dat dit contact haar beeld over joden heeft genuanceerd. Ze ziet de joden niet meer als één grote groep, beschrijft nuances tussen joden in Nederland en Israëliërs, en binnen de Israëliërs als groep. Ze zegt 'het waren gewoon mensen zoals jij en ik'. Contact lijkt hier in relatie te staan tot het beschouwen van de ander als persoon in plaats van onderdeel van één grote groep.

"Ik moet wel zeggen, ik kende vroeger nooit joodse mensen, dus ik had daar wel een bepaald beeld over, dat het echt **hele enge mensen** waren die de hele tijd **moslims wilden doodmaken** enzo, dat was een beetje mijn idee. Maar ik heb een aantal jaar geleden meegedaan aan diversity, de tweede wereldoorlog in perspectief en toen werd je zeg maar gekoppeld met een joodse persoon en dan moest je samen les geven over de tweede wereldoorlog op middelbare scholen. Dus dat was eigenlijk mijn eerste, omdat ik best wel **nieuwsgierig was naar joodse mensen** om het zo maar te zeggen, dat was toch een beetje een **rareiteit in mijn optiek**, dus ik dacht, ik wil daar wel eens meer over weten, hoe kijken zij daar tegenaan." [islamitische respondent 2]

"Dus toen ben ik **voor het eerst in aanraking gekomen met joodse mensen** terwijl ze er helemaal niet joods uitzag, zoals ik joden had voorgesteld. **Ze waren gewoon mensen zoals jij en ik**. Dus dat was wel heel gek voor mij, want toen begon er voor mij al wat te schuiven, van goh, het is niet zo zwart wit. Er zijn echt wel **nuances**. En je kunt niet elke jood verantwoordelijk stellen voor wat daar gebeurd. En niet alle joden staan achter de Israëliërs, een jood is geen Israëliër weet je wel. En ook onder de Israëliërs zijn er mensen die gewoon vrede willen en rust, en geen oorlog meer. Dusja, **het is niet zo zwart wit, dat is wat ik daarvan heb meegekregen**." [islamitische respondent 2]

5.3.3.2. In vriendschappelijk contact raakt de joodse identiteit op de achtergrond

Respondent 1 en respondent 5 praten over hun vriendschappelijk contact met joden. Zij willen laten zien dat de joodse identiteit van hun vrienden geen belangrijke rol speelt in hun vriendschap, het is slechts een bijkomstigheid. Wanneer ze spreken over hun vrienden, leggen ze er de nadruk op dat het gewoon personen zijn met wie ze een klik hebben.

"Ik zoek dat niet persé op, mensen die joods zijn, maar het zijn gewoon mensen met wie ik een goeie klik heb. Niet omdat ze joods zijn, maar we hebben een klik, en ze zijn joods." [islamitische respondent 1]

"Bijvoorbeeld één van hun had me een keer vertelt dat ze joods was, heel leuk. Voor de rest was het niet zoiets van **wow, je bent joods, hoe zit dat, nee, helemaal niet**." [islamitische respondent 8]

Respondent 1 brengt heel duidelijk de menselijke eigenschappen van zijn joodse vrienden naar voren. Sommige zijn grappig, sommige zijn minder grappig, etc. Het gaat in vriendschappen om persoonlijk contact, waarbij de joodse identiteit op de achtergrond verdwijnt. In theologische of politieke discussies vindt de respondent deze identiteit echter wel belangrijk, omdat dan een bepaald standpunt wordt ingenomen. Toch mogen theologische of politieke discussies geen belangrijke rol spelen in de vriendschap, want dan verschuift de interactie van persoonlijk contact naar groepscontact.

"I: En zie jij joden dan vooral als een groep met overeenkomsten met jullie? R: Ik kijk niet of denk niet altijd in kaders van **oh, die vrienden van mij, die zijn joods**, nee, het zijn vrienden van mij, sommige zijn grappig, sommige zijn minder leuk, sommige zijn heel leuk, etc. **Het hangt totaal af van de persoon**. Ik zie ze niet als, in het kader van, wel als we een discussie hebben, of het nou een **theologische discussie is of een politieke, dan wel**, maar dat hoeft niet persé iets persoonlijks te zijn." [islamitische respondent 1]

"I: En discussieer je met hen ook wel eens over het Midden-Oosten? R: Ik zoek het niet op, maar als het ter sprake komt, of in enige zin speelt het een rol, dan ga ik die discussie ook niet uit de weg, dan praat ik erover,

maar ik wil niet mijn vrienden lastig vallen met 'wat vindt jij daarvan?' **Dat is niet relevant, vriendschap is vriendschap.**" [islamitische respondent 1]

5.4. Hoe framen islamitische jongeren de onderlinge relatie in verschillende situaties van interetnisch contact?

5.4.1. Media hebben een te grote invloed op het beeld van joden over moslims

Terwijl de joodse jongeren zeggen dat islamitische jongeren erg beïnvloed worden door de media, is dit andersom ook het geval. De islamitische jongeren zeggen dat joden erg beïnvloed worden door de antisemitische incidenten in de media. Ze geven aan dat ze het jammer vinden dat het beeld van joden wordt gevormd door jochies van 14, 15 die niet helemaal hun draai kunnen vinden in deze samenleving. Ze onderscheiden zichzelf van deze jochies doordat ze meer kennis hebben en beter kunnen relativiseren. Dit zal in de volgende secties aan de orde komen.

5.4.1.1. De media geven te veel aandacht aan antisemitische incidenten door Marokkaanse jongens

Veel van de jongeren geven aan dat de aandacht die er de afgelopen jaren was in de media over antisemitische uitingen door Marokkaanse jongeren te veel aandacht heeft gekregen in de media. Zij denken dat er een 'mediaspektakel' van gemaakt is en dat het gewoon maar wat 'jochies' zijn die zich misdragen.

"En ik denk ook dat dat hele gedoe met die jongetjes, dat ze dat ook een beetje te veel aandacht geven. Ik vind het ook een beetje te bizar voor woorden. Er hoeft maar een groepje Marokkanen erbij betrokken te zijn en er worden gelijk teams met camera's erop, ja, weet je, wat wil je nou laten zien?" [islamitische respondent 2]

"Ja, wat hoor je? Af en toe krijgt een jochie een microfoon onder z'n snufferd en die roept dan wat leuks, 'joden'." [islamitische respondent 3]

"Nou bijvoorbeeld Nederland, wat Nederland uitzend. Dat tijdens de herdenking jongens met kransjes gaan voetballen en wat daar dan voor mediaspektakel omheen wordt gebouwd." [islamitische respondent 5]

Voor het niet al te serieus nemen van de antisemitische incidenten in de media dragen de jongeren een belangrijke reden aan. Ze hebben zelf nog nooit meegemaakt dat er in hun omgeving een dergelijk incident zich voordeed. De jongeren zeggen dat ze daarom niet denken dat het veel voorkomt, en dat het echt maar om incidenten gaat.

"Ik zou het probleem niet willen vergroten, want ik heb het bijvoorbeeld nog nooit gezien. Ja, af en toe laten ze het in de media zien en dan denk je wow, dit komt overal voor. Dus ik weet niet in hoeverre dat echt vaak voorkomt. Als het voor zou komen, als het één van mijn neefjes zou zijn, dan zou die echt een preek krijgen en een draai om z'n oren, als ik het hoor of als ik het zie, dan heeft hij echt een probleem." [islamitische respondent 3]

"I: Maar jij merkt dat in je omgeving? R: Ik heb het zelf nog niet meegemaakt. Nee. In ieder geval niet direct. [islamitische respondent 4]

Ondanks dat de meeste jongeren zeggen dat ze geen antisemitische incidenten op straat hebben meegemaakt, herkennen ze wel dat er een negatief sentiment heerst onder moslims ten opzicht van joden. In onderstaand citaat geeft respondent 4 aan dat dit ook in nabije kring plaats vindt. Ook respondent 7 herkent dit sentiment. Hij geeft aan dat religie hier een grote rol in speelt.

I: Maar bijvoorbeeld dat je neefje bijvoorbeeld negatief is over joden? R: Oh ja, m'n broertje ook hoor. Ja, nu niet meer zo erg, maar toen ie jonger was, een jaar of veertien, dat ie toen wel zei van ja, dat ie dan jood als scheldwoord gebruikt ofzo. [islamitische respondent 4]

"I: En herken je wel dat sentiment, bijvoorbeeld in je omgeving dat mensen kritisch kunnen zijn op joden in Nederland? R: Dat sentiment is er zowel in de intellectuele gemeenschap als religieus. Bij religieus gaat het iets erger, want dat heeft meer met gevoelens te maken." [islamitische respondent 7]

5.4.1.2. Antisemitisme is schoppen tegen het zere been van de Nederlandse samenleving

In de resultaten van de joodse respondenten kwam naar voren dat de joodse jongeren denken dat het vooral de niet-succesvolle jongeren zijn die bij antisemitische incidenten betrokken zijn. De islamitische jongeren blijken het hier vaak mee eens te zijn, alleen brengen ze niet zoals de joodse jongeren de underdogpositie van de Palestijnen naar voren. De islamitische jongeren zien de gedragingen van de 'straatjongens' meer als het afzetten tegen de Nederlandse samenleving. Volgens respondent 2 zijn joden een groep waar niks over gezegd mag worden, en worden ze daarom gebruikt om een negatieve boodschap over te brengen aan de samenleving.

"Ja, het is denk ik een beetje schoppen tegen het zere been hè? In Nederland kan je ook niks zeggen over joden. Je kan een jood bijna niet, ja dat is een soort van heilige. Ja, ik wil het niet overdreven zeggen, maar het wel een beetje hè, je kan niks zeggen over joden. Dus ik denk dat het ook wel een beetje trappen tegen het zere been is. Want ze weten, als ik dat zeg, dan komt het aan." [islamitische respondent 2]

Respondent 1 brengt antisemitisme expliciet in verband met Islamfobie. Omdat de jongeren zelf merken dat mensen negatief staan tegenover moslims, kunnen ze voor zichzelf rechtvaardigen dat ze negatief staan tegenover joden. Ook dit zou geïnterpreteerd kunnen worden als het afzetten tegen de samenleving in de zin van 'jullie discrimineren ons, dan discrimineren wij jullie'.

"Ik zie dat in het klaslokaal, en die kinderen hebben tot op een bepaalde hoogte ook gelijk. Die zeggen van eh, ja maar wacht even, die en die kunnen dat zeggen, maar ik mag dit niet zeggen, er is toch vrijheid van meningsuiting? Ik mag toch zeggen dat ik joden haat? Als zij zeggen dat ze moslims haten, dan mag ik toch ook zeggen dat ik joden haat? En bij wet hebben die kinderen gelijk, ik wil dat niet en ik vind het verschrikkelijk, maar bij wet hebben ze gelijk. Want dit is taal die politici gebruiken. Die zeggen je moet kunnen discrimineren, en moslims moeten niet op hun teentjes getrapt zijn." [islamitische respondent 1]

Ook respondent 7 brengt antisemitisme in verband met dat jongeren niet hun draai kunnen vinden in de samenleving. Hij noemt hierbij dat islamitische jongeren terug gaan naar hun 'eigen roots'. Wat hun 'eigen roots' zijn wordt niet verder toegelicht, maar dit zou kunnen betekenen dat de jongeren zich meer gaan bezighouden met hun etnische achtergrond en de (internationale) islamitische gemeenschap.

"Het probleem is niet alleen tegen joden, maar ook tegen Nederlanders en het heeft ook een sociaal economische oorzaak denk ik. De Marokkaanse jongeren kunnen niet echt iets betekenen voor deze samenleving, zij kunnen zich niet in deze gemeenschap herkennen en wat zij daarna doen is, zij gaan terug naar hun eigen roots." [islamitische respondent 7]

5.4.1.3. Jongetjes van veertien bepalen de beeldvorming over de gemeenschap

Enkele jongeren geven aan dat ze het jammer vinden dat de beeldvorming over de islamitische gemeenschap wordt bepaald door jongetjes rond de vijftien jaar die zich misdragen. In het eerste citaat geeft respondent 3 aan dat er geen probleem is voor de Nederlandse samenleving (omdat het maar incidenteel voorkomt), maar dat de beeldvorming in de media wel gevolgen heeft voor de gemeenschap. In het tweede en derde citaat wordt de verantwoordelijkheid gelegd bij respectievelijk de joodse gemeenschap en de media. De media, omdat zij het probleem opblazen en de joodse gemeenschap omdat zij hieraan meewerken.

"Nou, het is geen probleem in de Nederlandse samenleving, maar die jongens zijn **wel een probleem voor de Marokkaanse gemeenschap**." [islamitische respondent 3]

"Het is gewoon achterlijk meeloopgedrag. Immitatiegedrag. Net als aapjes hè, als de ene aap gaapt, dan gaat de rest ook gapen. En dat is wat deze jongetjes meestal doen, want ze zijn meestal niet ouder dan veertien, vijftien, **dus ik vind het eigenlijk heel jammer dat er een algemeen beeld wordt geschept door jongetjes van veertien vijftien**, die in hun tussenuren een beetje joden gaan zitten uitschelden. En ik vind het eigenlijk ook heel **onsportief van de joodse gemeenschap** zelf om eigenlijk een soort kracht te zetten, achter het profileren van de Marokkaan, door jongetjes van veertien vijftien." [islamitische respondent 6]

"Dan denk ik, jullie zoeken die groep op, maar kom eens naar mij toe dan. Kom maar naar mij toe, kom maar met mij een gesprek voeren. Ik wil wel een gesprek met jou voeren op niveau begrijp je. **Waarom ga je nou een jongetje van veertien vijftien vragen 'wat vind jij van een jood?'** De media zoekt dan ook echt de groep op, dan denk ik van ja kom op, ik ga toch ook niet naar één of andere VMBO-school vragen of ze de wetten van Einstein willen uitleggen." [islamitische respondent 6]

5.4.1.4. joden hebben een negatief beeld over moslims

Wanneer de islamitische jongeren gevraagd wordt naar het beeld dat joden zouden hebben over moslims, antwoorden de jongeren meestal negatief. Zoals blijkt uit onderstaande citaten denken ze dat joden moslims haten en dat ze vinden dat moslims slecht zijn. Als rede hiervoor wordt met name de beeldvorming in de media genoemd, maar ook wat joodse kinderen op school leren of wat ze van huis uit meekrijgen.

"Ik denk dat joden denken dat moslims joden haten. Dat denk ik echt. Ja. Door de beeldvorming in de media, voor een groot deel." [islamitische respondent 3]

"Ik sprak een rabbijn waar wij goed mee samenwerken en die is directeur van een orthodoxe school in Amstelveen en die zei, ik schrik wel eens als ik met mijn kinderen, de basisschoolkinderen, **over Marokkanen praat en hoe zij Marokkanen zien**. En dat de kinderen daar heel negatief over zijn. En dat komt natuurlijk van wat ze van huis uit meekrijgen of wat ze vanuit de media meekrijgen, dat ontwikkelen ze natuurlijk niet zelf." [islamitische respondent 5]

"I: En heb je ook een idee van wat voor beeld joden zouden hebben over moslims? R: **Slecht**. Ja. Omdat je dat toch merkt in gesprekken. Wij horen ook dat kinderen op een joodse school al leren dat wij niet goed zijn. Ik weet niet eens of dat waar is, maar dat hoor je dan wel weer." [islamitische respondent 4]

5.4.1.5. Verschil tussen henzelf en 'die jochies'

De jongeren geven in verschillende opzichten aan dat er verschillen zijn tussen henzelf en 'die jochies'. De jongeren die betrokken zijn bij antisemitische incidenten, zijn volgens hen duidelijk een andere groep dan zichzelf. Respondent 6 geeft aan dat die jongeren onwetend zijn, terwijl hij zelf meer kennis heeft over het joden. Het tweede citaat sluit aan bij deze onwetendheid, aangezien de respondent aangeeft dat het Israël-Palestinaconflict verward wordt met joden in het algemeen. Dit sluit aan bij dat de joodse respondenten aangeven vaak verward te worden met Israëliërs.

"Nee, ik denk dat die Marokkaanse jongens die dat hebben gedaan, dat puur hebben gedaan uit **onwetendheid, want zij weten niet eens wat er daar gebeurd**. Vraag maar aan één van die jongeren, wat gebeurd er nou echt in Israël, je gaat vraagtekens in z'n ogen zien, die weten dat helemaal niet. Die weten niet eens wat een jood is." [islamitische respondent 6]

"Als ik nu zeg, nou ik ben het niet eens met de buitenland politiek van Israël, dat zie ik niet als antisemitisch, dat zou moeten kunnen in een discussie, maar als mensen daar nog eens dingen bij halen, van zie je nou wel, die joden, etc. **Het is waar dat het vaak verward wordt**." [islamitische respondent 1]

Een ander verschil dat wordt aangedragen door de jongeren is dat zij kunnen relativiseren en ‘die jochies’ niet. Zij denken dat die jongens nog niet de capaciteit en de kennis hebben om het conflict in een kader te plaatsen. Hierdoor worden frustraties geuit naar joden op straat.

“Ehm, ja ik denk wel, dat op dat moment dat je dat [conflict in de media] ziet, wordt je boos. En ik ook wel hoor. Dan denk ik, sjonge wat gebeurd hier nou weer? En dan kun je op dat moment een vijandbeeld creëren. Maar als je dan op dat moment **niet de capaciteit hebt om verder te denken en te relativiseren dan blijft het niet bij dat moment**. En dan zie je zo’n man met zo’n zwarte cape en dan scheld je hem uit, of een meisje met, ik noem maar iets.” [islamitische respondent 3]

“Ik denk dat ze het allemaal **niet zo goed kunnen relativiseren**. Als ik kijk naar m’n broertje en m’n neefjes, dan zie ik wel dat dat wel meespeelt.” [islamitische respondent 4]

Daarnaast wordt genoemd dat er bij zulke jochies veel factoren een rol spelen. Niet alle jongens van veertien zullen joden uitschelden. In onderstaand citaat komen armoede, opleidingsniveau en het elkaar beïnvloeden naar voren.

“...en als je dan ook nog in zo’n wijk woont waar je elkaar verder beïnvloedt. De omstandigheden zijn slecht, veel **armoede**, het **opleidingsniveau** is laag, allerlei omstandigheden die de situatie verergeren. En die jongens gaan allemaal met elkaar om, of die families gaan allemaal met elkaar om. Op tv wordt dan de oorlog in het Midden-Oosten geprojecteerd, eh, dus ik zie, er zijn heleboel verschillende invloeden. [islamitische respondent 3]

5.4.2. De invloed van het conflict op vriendschappen en informeel contact

In deze sectie zal duidelijk worden dat het Israël-Palestina conflict veel invloed heeft op de informele en vriendschappelijke contacten met joodse jongeren. De jongeren voelen zich sterk verbonden met dit conflict en hebben het idee dat Israël ook ‘beter zou moeten weten’. De felle discussies leveren soms spanningen op in hun relaties. Dit zal verder uitgelegd worden in de volgende secties.

5.4.2.1. Verbondenheid met het conflict

Bijna alle respondenten voelen zich sterk betrokken bij het Israël-Palestina conflict. Veel van de respondenten volgen op het nieuws wat er gebeurt in het Midden-Oosten, en sommigen kunnen zich er erg over opwinden. In onderstaand citaat klinkt de verontwaardiging door over er wat er gebeurt en wordt duidelijk dat emoties hierbij een grote rol kunnen spelen.

“Ik ben gewoon echt tegen dat onrecht dat daar gebeurt, en wat ook nog voortduurt. En ik snap gewoon niet hoe ze willen, **het kan toch niet voor eeuwig zo doorgaan?** En ik ben ook gestopt om me daar heel erg in te verdiepen, omdat ik daar heel **erg in meegetrokken werd**, zeg maar. Dat merkte ik heel erg, want je voelt je heel **machteloos** als buitenstaander eigenlijk.” [islamitische respondent 2]

De meerderheid van de respondenten geeft aan dat ze zich verbonden voelen met het conflict, omdat ze moeite hebben met de onrechtvaardigheid van de situatie. Soms wordt er expliciet genoemd dat dit niet gebaseerd is op hun band als islamitische broeders, zoals genoemd wordt in het tweede citaat.

“Nou, los van de Palestijnen als mens, voel ik me wel verbonden met het conflict. Maar ik voel me ook verbonden met het conflict in Somalië, Afrika, of in andere landen, **omdat ik niet tegen onrechtvaardigheid kan, daar ben ik echt heel allergisch voor**. En op die manier voel ik me wel verbonden met wat daar gebeurt en ben ik daar wel geïnteresseerd in.” [islamitische respondent 5]

"In alle opzichten zijn zij zwakker dan zij. Want waar meer macht is, is ook de **onderdrukking**. Als je meer macht heb ga je die macht misbruiken. Dus in dat opzicht heb ik **wel meer sympathie voor de Palestijnse kant**. Maar dat is niet religieus, **dat heeft niks met Islam te maken**." [islamitische respondent 7]

Respondent 3 geeft wel na enig nadenken aan dat ze zich op basis van het moslim-zijn zich meer verbonden voelt met de Palestijnen. Het is interessant dat ze hierbij noemt dat ze niet weet of ze dat goed vindt van zichzelf en in eerste instantie liever het tegenovergestelde had beweert. Blijkbaar hoor je niet op basis van religie partij te kiezen in het conflict.

*"I: Voel jij je als moslim ook verbonden met de Palestijnen? R: Ja, heel erg. Ja, ik voel me heel erg verbonden met de Palestijnen. Ehm, maar ik zou, ja ik weet het trouwens niet of dat zo is. Nee, ik denk nu hardop. Ik wilde zeggen, ik zou me net zo verbonden voelen met, laten we zeggen stel dat volk was een Zuid-Amerikaans volk, met een één of andere inheemse cultuur en de oppressor had een hele andere identiteit, dan had ik waarschijnlijk ook me verbonden gevoeld met degene die onderdrukt worden. **Maar..., ik denk dat dat toch wel meespeelt**. Als ik daar goed over nadenk, en als ik daar heel eerlijk over ben, denk ik dat dat toch wel meespeelt. Zo van het zijn mijn broeders en zusters die worden in een klein stukje land gestopt, wat eigenlijk hun land was überhaupt en heel onmenselijk behandeld. En nou maken ze zelf ook fouten hoor, dat vind ik ook. Eh, ik vind dat er wel hele erge dingen gebeuren jegens het Palestijnse volk, **en ik voel me er toch wel wat meer verbonden mee, omdat ze ook islamitisch zijn**. Ik weet niet of ik dat helemaal goed vind van mezelf, maar het is wel zo."* [islamitische respondent 3]

5.4.2.2. *Israël zou beter moeten weten*

Meer dan de helft van de islamitische jongeren brengt naar voren dat ze het vreemd vinden dat juist Israël de rol van onderdrukker op zich neemt, terwijl ze zelf in het verleden veel onderdrukking hebben meegemaakt. Israël zou hierdoor beter moeten weten en zich moeten beseffen dat onderdrukking niet goed is. Onderstaande citaten zijn voorbeelden waarin jongeren deze bevreesding naar voren brengen.

"En ik vind het ook een **kwalijke zaak dat het juist Israël is die dat doet**, omdat die ook uit een onderdrukte positie kwamen en heel erg vervolgd zijn eeuwen lang." [islamitische respondent 2]

"...het is wel een beetje hypocriet want zij spelen nu zelf de rol van onderdrukker. Kijk wat zij doen tegen Arabieren. **Als iemand in het verleden slachtoffer is geweest, dan moet je meer besef hebben van dat soort dingen**. Zij moeten niet dezelfde dingen doen die anderen tegen jou hebben gedaan. Dus in dat opzicht vind ik het een beetje **hypocriet**." [islamitische respondent 7]

Dat de jongeren vinden dat Israël beter zou moeten weten, heeft in onderstaand geval ook gevolgen voor Nederlandse joden. De respondent geeft aan dat zij geen medelijden kan opbrengen voor een herdenking van de Holocaust, omdat Israël niet laat zien dat ze van de geschiedenis geleerd hebben. Hierbij ziet de respondent verband tussen (de politiek van) Israël en joden in Nederland. Dit sluit aan bij de joden die zeggen dat ze vaak in verband met Israël gezien worden.

"En ik merk wel, en dat vond ik wel beangstigend, de eerste keer dat **ik dat merkte, dat ik geen medelijden meer heb met ze**. Het klinkt heel vreemd, want ja, het is erg, maar ja, jullie maken het er zelf naar. En met bijvoorbeeld de herdenking van de Holocaust, dan denk ik ja, het is goed dat iets herdacht wordt, maar ik vind het fijn dat iets herdacht wordt en dat mensen er iets uit leren, en niet dat we elk jaar herdenken hoe erg het was voor mensen die al lang en breed, waarschijnlijk de nabestaanden niet eens meer leven, en **we leren er niks van**. Want het gebeurt nog steeds en mensen worden nog steeds vermoord. Zelf door het volk dat dat heeft meegemaakt." [islamitische respondent 4]

5.4.2.3. *Invloed van het conflict in vriendschappen*

Wanneer islamitische jongeren een vriendschap hebben met een joodse jongere, heeft het Israël-Palestinaconflict in veel gevallen invloed op de relatie. Zoals blijkt uit onderstaande citaten wordt er

regelmatig over de situatie gediscussieerd, waarbij beide partijen vast blijven houden aan hun standpunt. De respondenten beschrijven dergelijke discussie als fel en iets waar ze niet uitkomen. Dit resulteert in een vorm van afstand nemen (oogkleppen opdoen, erin berusten, etc.), maar dit betekent niet het einde van een vriendschap. De beschrijving van de invloed van het conflict op vriendschappen door de islamitische jongeren komt overeen met de beschrijvingen van de joodse jongeren.

"Nou, onze vriendschap is eigenlijk gebaseerd op omdat we **gewoon een goede klik** hebben op verschillende fronten en dit is echt een onderwerp waar we veel discussies over hebben, waar we ook gewoon niet uitkomen, dus we hebben ook gewoon maar ergens **halverwege besloten, we gaan hier niet uitkomen**. We staan echt wat dat betreft gewoon niet op dezelfde lijn. **En it's oke, weet je wel**. Ik vind het ook wel weer een beetje ver gaan om te zeggen, ja nou wil ik niks meer met je te maken hebben. Dat slaat natuurlijk nergens op." [islamitische respondent 2]

"Als ik dan met haar daarover praatte, dan had ik zoiets van uh, en dan hadden we **hele felle discussies** en soms liep dat een beetje uit op een **ruzietje**. Toen heb ik voor mezelf een soort oogkleppen op gedaan, want **het doet me echt pijn**. Ik vind het echt erg wat daar gebeurd." [islamitische respondent 3]

Onderstaand citaat gaat over informeel contact in de klas. De respondent geeft aan dat het verschil in mening invloed heeft op de relatie, omdat een andere mening zoveel onbegrip kan veroorzaken dat je er boos van wordt. Dit kan de relatie negatief beïnvloeden, maar schept volgens respondent 4 geen negatief beeld over alle joden.

"Ik had een jongen in de klas, op de middelbare school, en die was echt, hij was zelf ook joods, en hij was zo fel, ook naar de Palestijnen toe, echt heel erg, en dan **op een gegeven moment wordt het wel persoonlijk , jij verdedigt iets wat zó slecht is**, wat daar gebeurd. Hoe kan je dat doen? **En dan wordt je wel boos op diegene, maar niet op andere joden**. Die zeggen wel het is inderdaad niet goed wat daar gebeurt, en dan kan je moeilijk boos worden, en zeggen, ja maar het is wel jou volk. Bijvoorbeeld." [islamitische respondent 4]

Meerdere respondenten brengen naar voren dat de spanning die soms ervaren wordt met joodse mensen gebaseerd is op een politiek verschil en niet een religieus verschil. Op religieus gebied worden vooral overeenkomsten genoemd. In het derde citaat komt naar voren dat respondent 3 denkt dat bepaalde wrijvingen voorkomen zouden worden als haar vriendin meer religieus zou zijn, omdat er dan meer begrip is voor elkaar.

"Helemaal niet, want als je het aan mij zou vragen, als ik een joods persoon tegen zou komen, ik heb bijvoorbeeld ook joodse vrienden, **het geloof zelf heeft geen conflict met elkaar, het jodendom en de islam heeft geen conflict met elkaar**, maar ik denk dat het voornamelijk **een politiek conflict is**, omdat het pas begonnen is in 1950 met Israël en Palestina en dat gedoe zo van wie is het land nou, dát heeft een soort van politieke spanning opgebracht, waardoor joden en moslims, als ze het over politiek hebben, dan ontstaat er een spanning." [islamitische respondent 8]

"Ik heb **wel een politiek probleem, maar religieus of cultureel** heb ik geen problemen met hen." [islamitische respondent 7]

"Eh, of dat ze, ik bid dan, en dan zei ik van 'ik ga even bidden ik ben zo terug', en dat ze toen zei 'wat ga je doen?' en ook **best wel negatief was erover**. [...] En dat is gek want dat heeft **puur te maken met de situatie in het Midden-Oosten**. Als die situatie er niet zou zijn zou het geen enkel probleem zijn. [...] **Als zij praktiserender zou zijn waren misschien bepaalde wrijvingen voorkomen**. Zoals met dat bidden, dan zou zij zoiets hebben van 'tuurlijk! Ik ga ook wel eventjes'." [islamitische respondent 3]

6. Conclusie en Discussie

6.1 Conclusie

In deze sectie zullen de belangrijkste conclusies uit dit onderzoek besproken worden, waarmee de hoofdvraag beantwoord zal worden. De hoofdvraag is: *Hoe framen joodse en islamitische jongeren zichzelf, de ander en hun onderlinge relatie in verschillende situaties van interetnisch contact?* In sectie 6.1.1. zullen identity frames en characterization frames samen behandeld worden, aanzien deze frames nauw met elkaar verbonden zijn. In sectie 6.1.2. zal besproken worden hoe de onderlinge relatie geframed wordt.

6.1.1. Hoe framen joodse en islamitische jongeren zichzelf en de ander in verschillende situaties van interetnisch contact?

6.1.1.1. Hoe framen joodse jongeren zichzelf en de ander?

In relatie tot islamitische jongeren benadrukken de joodse jongeren met name hun Nederlandse identiteit. Hun joods-zijn is iets waar ze trots op zijn, maar is daarbij ook iets wat ze met name van binnen beleven. Anderen hoeven daar niet veel mee te maken te hebben. De joodse jongeren benoemen dit zelf met de woorden 'je hoeft er niet mee te koop te lopen'. In andere woorden zeggen ze dus dat je niet op een overdreven manier je identiteit hoeft uit te dragen. Hierbij lijkt angst om overdreven gevonden te worden ook een rol te spelen, aangezien de jongeren aangeven dat trots zijn 'raar klinkt' en dat trauma's uit de Tweede Wereldoorlog een rol zouden kunnen spelen.

De jongeren geven uiting aan hun Nederlandse identiteit door hun normen en waarden te vergelijken met islamitische jongeren. Zo halen ze aan dat zij wél voor gelijkheid van vrouwen zijn, juist wél tolerant zijn of juist wél vrijheid van meningsuiting hoog in het vaandel hebben staan. Deze typisch Nederlandse waarden, worden tegenover die van de islamitische gemeenschap geplaatst, waarbij impliciet een beeld wordt geschetst van moslims als buitenlanders. Daarnaast geven de joodse jongeren aan dat ze vinden dat islamitische jongeren een agressieve manier van communiceren hebben. Dit wordt eveneens geframed als een buitenlandse eigenschap, die tegenover het 'rustige en relaxte' gedrag van hun als 'Nederlandse jongeren' staat. Dit lijkt overeen te komen met de waardering voor een ingetogen identiteit, waarmee je niet te koop hoeft te lopen.

6.1.1.2 Hoe framen islamitische jongeren zichzelf en de ander?

De islamitische jongeren framen zichzelf niet als Nederlandse burgers, maar benadrukken hun moslim-identiteit. Andere (sub-)categorieën zijn voor hen niet belangrijk, waarbij er een angst lijkt te zijn dat subcategorieën vooroordelen met zich meebrengen waardoor mensen niet meer de moeite zouden nemen je te leren kennen. Hun moslim-identiteit is iets waar ze trots op zijn en graag willen uitdragen naar de buitenwereld. Ze geven aan dat deze openheid blijkt uit het feit dat de Nederlandse bevolking voldoende kennis heeft over hun religie.

De islamitische jongeren plaatsen hun openheid tegenover de geslotenheid van de joodse gemeenschap. De jongeren denken dat er onder de Nederlandse bevolking weinig kennis is over het jodendom en dat mensen ook niet welkom zijn op joodse activiteiten. De islamitische jongeren

verbinden deze gesloten houding aan het feit dat joden hun identiteit niet voldoende zouden uitdragen. Joden zijn volgens hen niet trots genoeg, en daarom laten ze te weinig zien van de mooie kanten van het jodendom.

6.1.1.3. Het uitdragen van identiteit

In bovenstaande frames van de joodse en islamitische jongeren wordt een belangrijk verschil zichtbaar wat betreft het uitdragen van je identiteit. De joodse jongeren denken dat je niet met je identiteit te koop moet lopen terwijl de islamitische jongeren de joodse jongeren juist oproepen om meer van hun identiteit te laten zien. Joodse jongeren hoeven er dus niet vanuit te gaan dat het uitdragen van je identiteit door islamitische jongeren direct wordt gezien als overdreven gedrag. De islamitische jongeren zijn juist erg geïnteresseerd in het jodendom en hun religieuze tradities. Een belangrijke conclusie die getrokken kan worden is dat toenadering van verschillende groepen niet per definitie vraagt dat identiteiten worden afgezwakt, maar dat 'gewoon open zijn' over je identiteit hierin een belangrijke rol kan spelen.

6.1.2. Hoe framen joodse en islamitische jongeren de onderlinge relatie in verschillende situaties van interetnisch contact?

In dit onderzoek lijkt één belangrijke conclusie centraal te staan met betrekking tot de onderlinge relatie: *ondanks dat dat informeel contact bijna altijd positief is, beïnvloedt dit niet het algemene beeld van de ander*. De jongeren maken in de interviews onderscheid tussen contacten via de media, contacten op straat, contacten op school/werk (informeel), en vriendschappelijke contacten. De eerste twee vormen van contact zijn afstandelijk er resulteren vaak in een negatief beeld van de ander, terwijl er in vriendschappelijke en informele contacten juist positieve beelden bestaan over de ander. Hierdoor hebben de jongeren tegengestelde frames die naast elkaar bestaan, zonder dat ze zich hier bewust van lijken te zijn. Hieronder zullen drie voorbeelden genoemd worden van tegengestelde frames die in dit onderzoek naar voren kwamen.

6.1.2.1. Tegengestelde frames met betrekking tot de Nederlandse media

De jongeren houden tegengestelde frames in stand met betrekking tot de berichtgeving van de Nederlandse media. Zo geven de joodse jongeren aan beter te weten dan het plaatje dat de Nederlandse media schetst met betrekking tot islamitische jongeren. Ze zeggen dat ze door eigen contacten en ervaringen met islamitische jongeren weten dat dit negatieve beeld over moslims niet zondermeer klopt. Toch blijkt dat er onder de joodse jongeren ook nog een ander frame bestaat. Ze blijken negatieve frames uit de media te reproduceren doordat bijvoorbeeld wordt aangegeven: "het gebeurt helaas gewoon". De jongeren zeggen dat ze toch op hun hoede zijn wanneer ze islamitische jongeren op straat tegenkomen, waarbij berichten in de media worden aangegeven als de oorzaak van hun terughoudendheid. Hierbij blijken vooral berichten over antisemitisme door Marokkaanse jongeren een grote invloed te hebben op hun beeld van islamitische jongeren.

6.1.2.2. Tegengestelde frames met betrekking tot het Israël-Palestinaconflict

Het Israël-Palestinaconflict speelt een belangrijke rol voor zowel de joodse als de islamitische jongeren. Tegengestelde frames die ontstaan aan de hand van dit conflict kunnen in dit geval niet zo makkelijk naast elkaar bestaan, maar leveren frictie op, wat verder uitgelegd zal worden aan de hand van de frames van islamitische jongeren. Door het Israël-Palestinaconflict creëren de islamitische jongeren een negatief beeld over joden, aangezien ze vinden dat het Israël de Palestijnen onderdrukt.

Hierbij vindt er onbewust een koppeling plaatst tussen joden in Nederland en Israël, of beter gezegd de Israëlisch regering. Eén van de respondenten geeft zelfs aan dat ze geen medelijden meer kan opbrengen voor een Holocaust herdenking in Nederland, aangezien de joden er niks van lijken te leren en doorgaan met de onderdrukking van de Palestijnen.

Aan de andere kant lijkt er wél een loskoppeling plaatst te vinden tussen joden en Israëliërs. Verschillende islamitische respondenten geven aan een joodse vriend of vriendin te hebben waarmee ze 'gewoon een goede klik' hebben en die ze waarderen om zijn of haar persoonlijkheid. Daarnaast maken sommigen expliciet dat ze weten dat joden geen Israëliërs zijn, al herkennen ze dat het vaak verward wordt. Toch lijken deze vriendschappen geen invloed te hebben op het algemene negatieve beeld dat is ontstaan door het conflict. Het conflict lijkt eerder een schaduw te werpen over de vriendschap aangezien op dit gebied vaak een belangrijk verschil in mening is waarbij emoties een belangrijke rol spelen.

6.1.2.3 Tegengestelde frames over verschillende soorten joden/moslims

De joodse jongeren hebben verschillende frames gecreëerd over islamitische jongeren. Aan de ene kant zien ze het beeld van de op straat hangende jongeren die overlast veroorzaken. Sommige van de joodse jongeren hebben dan ook een negatieve ervaring gehad met islamitische jongeren op straat doordat ze door hen werden lastig gevallen. Dit is vaak het eerste beeld dat bij hen op komt als het over islamitische jongeren gaat en zou dus beschouwd kunnen worden als het algemene beeld. Aan de andere kant hebben de jongeren ook ervaring met islamitische studiegenoten en collega's. Dit roept een positief beeld op van islamitische jongeren, die goed willen integreren en met wie een vriendschap een 'verrijking' is. Deze frames over islamitische jongeren bestaan naast elkaar, zonder elkaar te beïnvloeden. Islamitische jongeren hebben op een vergelijkbare manier verschillende frames over orthodoxe en liberale joden, zoals besproken is in sectie 5.3.2..

6.1.2.4. Hoe kunnen deze frames naast elkaar bestaan?

De bovengenoemde frames die de joodse en islamitische jongeren in stand houden zijn tegengesteld. Toch lijken deze frames niet te conflicteren voor de jongeren, maar kunnen ze gerust naast elkaar bestaan. Dit heeft twee oorzaken.

Ten eerste kunnen de frames naast elkaar bestaan door dat de jongeren subcategorieën creëren. Zo kan er een negatief beeld blijven bestaan, zonder dat positieve ervaringen dit beeld hoeven te veranderen. Positieve ervaringen op school worden toegeschreven aan de subcategorie islamitische studiegenoten, zodat het negatief beeld over 'straatjochies' niet hoeft te veranderen.

Ten tweede kunnen de frames naast elkaar bestaan, doordat positievere ervaringen in vriendschappelijk contact niet gegeneraliseerd worden. De jongeren geven aan dat ze de ander in een vriendschap niet zagen als 'moslim' of 'jood', maar als een studiegenoot, vriend of collega. Doordat de nadruk komt te liggen op individuele eigenschappen en niet op zijn of haar lidmaatschap van de groep, kan er een positief beeld blijven bestaan van een islamitische vriend of vriendin zonder dat dit gegeneraliseerd wordt naar de hele groep.

6.1.3. Aanbevelingen

If you want to change the way people think, start by changing the way they talk. You need to encourage them to devise new scripts and participate in new language games (Bate, 2004, p. 37).

Deze aanbevelingen richten zich op het belang van gesprekken. Aangezien gesprekken van mensen de werkelijkheid construeren, komen veranderingen ook via deze gesprekken tot stand. Door verandering te brengen in gesprekken, vindt er een verschuiving plaats in waar mensen over praten en waar ze aandacht aan schenken. Hierdoor verandert hun realiteit en ontstaan er nieuwe mogelijkheden. We hebben altijd een keuze waar we over praten. Mensen kunnen reactief zijn en klagen over wat zij verkeerd zien gaan, maar mensen kunnen ook proactief zijn en praten over wat ze willen bereiken en hoe dit mogelijk gemaakt kan worden. De keuze om in gesprekken te klagen of te praten over mogelijkheden kan een verschil maken in het veranderingsproces (Ford, 1999).

Lamerichs, Koelen en te Molder (2009) laten in hun artikel zien hoe een dergelijk proces in zijn werk zou kunnen gaan. Zij beschrijven een methode die is ontworpen om adolescenten kritisch naar zichzelf te laten kijken en hun bewust te maken van hoe ze praten en handelen. De methode is gebaseerd op discursieve psychologie, waarbij de nadruk niet ligt om de achterliggende intenties van wat er gezegd wordt, maar op wat taal doet. Door wat een individu zegt kan hij bijvoorbeeld in een situatie iemand anders de schuld geven, iets rechtvaardigen, of iets presenteren als een feit.

In hun onderzoek hebben Lamerichs et al. (2009) verschillende scholieren een opnameapparatuur gegeven om hun eigen gesprekken en die in hun omgeving op te nemen. Naderhand werden ze met enkele voorbeelden uit deze opnames geconfronteerd en werd hen gevraagd zelf de gesprekken te analyseren vanuit het perspectief van discursieve psychologie. Door de reflectie op deze herkenbare voorbeeldgesprekken, werden de scholieren bewust gemaakt van wat taal doet en wat hun eigen rol hierin zou kunnen zijn. Dit vormde de basis om nieuwe gezondheidsactiviteiten te ontwikkelen die gericht waren op hun vrienden en klasgenoten.

De methode van Lamerichs et al. (2009) zou toegepast kunnen worden bij groepen joodse en islamitische jongeren in Amsterdam. In dit onderzoek is een rijke dataset vergaard doormiddel van langdurige gesprekken met joodse en islamitische jongeren in Amsterdam. Deze gegevens zouden gebruikt kunnen worden om met groepen joodse en islamitische jongeren deze gesprekken te analyseren. Het analyseren zou net als in het onderzoek van Lamerichs et al (2009) kunnen leiden tot een reflectief bewustzijn van wat taal doet, waarbij een nieuwe weg naar verandering kan worden ingeslagen.

Vanuit dit onderzoek kunnen enkele suggesties worden gedaan voor gespreksonderwerpen. Deze gespreksonderwerpen kunnen onderbouwd worden met voorbeelden uit de interviews.

- 1) Zoals besproken is in de conclusie gaan de jongeren anders om met het vormen en uitdragen van hun identiteit. De jongeren zouden dit met elkaar kunnen bespreken en van elkaar kunnen leren. Daarnaast zouden ze kunnen bespreken welk effect het uitdragen van je identiteit heeft op hoe je gezien wordt door anderen. Islamitische jongeren zouden bijvoorbeeld kunnen vertellen dat de terughoudendheid van joden om hun (joodse) identiteit te laten zien, op hen overkomt als geslotenheid. Dergelijke gesprekken zouden het onderling begrip kunnen vergroten.
- 2) In de conclusie is ook besproken dat de jongeren vaak verschillende frames in stand houden over de ander, waar ze zich niet bewust van lijken te zijn. Dit zou ook een belangrijk onderwerp kunnen zijn voor de gesprekken. Doormiddel van citaten uit de interviews zouden de jongeren zelf kunnen ontdekken hoe deze frames in stand worden gehouden. Het is nuttig om met de jongeren te praten, waarom deze frames naast elkaar kunnen bestaan en waarom

informele en vriendschappelijke contacten geen positieve invloed hebben op het beeld van de hele groep. Daarnaast zouden de jongeren kunnen nadenken over of het wenselijk is deze mechanismen te veranderen en hoe deze verandering tot stand gebracht kan worden.

- 3) De jongeren uit de interviews framen informele en vriendschappelijke contacten bijna altijd als positief, terwijl afstandelijke contacten (media, straatjongens) bijna altijd als negatief worden geframed. Dit lijkt dit te betekenen dat deze verschillende situaties van contact ook een functie hebben. De jongeren gebruiken deze situaties om hun frames naar voren te brengen. Dit zou een interessant gespreksonderwerp zijn om met de jongeren te bespreken en te discussiëren over hoe zij situaties een functie geven.
- 4) In het theoretisch kader kwamen Putnam en Verkuyten aan bod, die pleitten voor een meervoudig wij-gevoel. Hierin zou plaats zijn voor verschillende groepsidentiteiten, terwijl er verbondenheid is doormiddel van een overkoepelende identiteit. De jongeren zouden kunnen bediscussiëren of zo'n meervoudig wij-gevoel mogelijk is, en waarin dan verbondenheid wordt gevonden (bijvoorbeeld: wij religieuze jongeren). De jongeren zouden geconfronteerd kunnen worden, met de manier waarop zij scheiding tussen de groepen aanbrengen. Dit zou bijvoorbeeld gedaan kunnen worden met citaten waarin de joodse jongeren zichzelf als Nederlanders neerzetten ten opzichte van Islamitische jongeren.

6.2. Discussie

6.2.1. Positief of negatief contact

Zoals besproken in het theoretisch kader beargumenteren Pettigrew en Tropp (2006) dat de condities van Allport geen voorwaarde zijn voor een positieve beeldvorming binnen interetnisch contact. De door Allport genoemde condities zouden volgens hen een stimulerende werking kunnen hebben, maar waar het echt om gaat is of het contact positief of negatief was. Bij positief contact ontstaat er een positief beeld over de ander, bij negatief contact een negatief beeld.

Vanuit de resultaten van dit onderzoek zou geconcludeerd kunnen worden dat deze bewering tot op zekere hoogte waar is. De joodse jongeren hebben bijvoorbeeld meer negatieve ervaringen gehad met islamitische jongens op straat dan met islamitische jongeren op school. In deze verschillende situaties van contact heerst er dan ook een negatiever beeld over de islamitische jongens op straat dan over schoolgenoten. Toch moet er een belangrijke kanttekening worden geplaatst bij het model van Pettigrew en Tropp. Uit de interviews blijkt dat jongeren een positieve contactervaring kunnen hebben, zonder dat dit direct gevolgen heeft voor het beeld van de groep. Oftewel, generalisering vindt niet altijd plaats, zoals Verkuyten (2010) ook beschreven heeft. Aangezien bijna alle informele en vriendschappelijke contacten van de jongeren getypeerd zouden kunnen worden als positieve ervaringen, rijst hierbij de vraag of een onderscheid in negatief en positief contact relevant is.

Daarnaast komt in de interviews naar voren dat positieve contact ervaringen meestal niet als positief beschreven worden, terwijl negatieve contactervaringen wél duidelijk als zodanig getypeerd worden. Positief contact wordt eerder door de respondenten beschreven als 'gewoon normaal met elkaar omgaan'. Blijkbaar sluit het aan bij de verwachtingen die de jongeren van contact hebben, terwijl negatief contact deze verwachting doorbreekt en daarom wél de moeite waard is om zodanig te benoemen. Een onderscheid in positief en negatief contact en het daarbij behorende effect op de onderlinge beeldvorming is hierdoor moeilijk te maken.

6.2.2 Diepgaand of oppervlakkig contact

De discussie over het effect van diepgaand en oppervlakkig contact lijkt in dit onderzoek meer relevantie te bieden. Zoals besproken in het theoretische kader pleit Granovetter voor het belang van zwakke verbindingen, oftewel oppervlakkig contact. Deze zwakke verbindingen zouden een brug kunnen vormen tussen twee verschillende netwerken en minder geneigd zijn om gesloten netwerken te creëren. Behalve door Granovetter, wordt het belang van oppervlakkige contacten ook onderstreept door sociologen als Warmenbol (2007), Gruijter et al. (2010) en Sztompka (1999). Oppervlakkig contact zou een goede verstandhouding kunnen creëren en het sociaal vertrouwen vergroten. Verkuyten (2010) pleit in navolging van Allport (1953) en Dovidio et al. (2003) juist voor diepgaand contact. Verkuyten (2010) zegt dat binnen vriendschappen de kans groter is dat de effecten van contact zich generaliseren naar de groep, omdat er sprake is van identificatie met de leefwereld van de ander.

Dit onderzoek lijkt de theorie van Granovetter niet te bevestigen. Contacten tussen de verschillende groepen bleken in veel gevallen geen brugfunctie te vervullen, aangezien het contact geen effect heeft op het netwerk erachter. Wanneer er contact was tussen de twee groepen werd dit meestal individueel beleefd en werd de 'achterban' niet via dit contact bereikt. Regelmatige contacten tussen het joodse en het islamitische netwerk waren tevens meestal vriendschappelijke contacten. Dit verschil tussen de theorie van Granovetter en dit onderzoek zou verklaard kunnen worden door een verschil in focus. Granovetter richt zich met name op informatiestromen (bijvoorbeeld het vinden van een baan via het persoonlijk netwerk) terwijl dit onderzoek zich richt op beeldvorming. Toch blijkt de veronderstelling van Verkuyten ook niet op te gaan. Vriendschappelijke contacten in dit onderzoek lijken geen positiever beeld op te leveren voor de groep van de 'ander'. De jongeren waren geneigd om subcategorieën te creëren om te kunnen rechtvaardigen dat 'deze persoon wel aardig is, terwijl de groep niet deugt'. Zo maakten joodse jongeren voor moslims onderscheid tussen straatjongens en studerende/werkende jongeren en maakten de islamitische jongeren onderscheid tussen orthodoxe en liberale joden.

Daarnaast bleek dat juist wanneer het gaat om vriendschappen, vooral individuele eigenschappen centraal staan en niet het lidmaatschap van een groep. Zo typeerden de respondenten de ander niet als 'moslim' of 'jood', maar als studiegenoot, vriend, of collega. Hierbij staat een andere verklaring van Verkuyten (2010) voor gebrek aan generalisatie centraal. Wanneer in intergroep-contact de etnische of religieuze achtergrond niet benadrukt wordt zal generalisatie minder snel plaatsvinden.

Het onderscheid tussen oppervlakkig contact en diepgaand contact blijkt in dit onderzoek te zwart-wit. Er lijkt een groot grijs gebied te zijn tussen deze uitersten dat relevant lijkt te zijn in relatie tot beeldvorming. In deze tussenvorm zou de kracht van oppervlakkig contact en de kracht van diepgaand contact gecombineerd kunnen worden, terwijl de nadelen van deze vormen van contact voorkomen zouden kunnen worden. Zo zou deze tussenvorm dusdanig oppervlakkig kunnen zijn dat de nadruk gelegd kan worden op de etnische of religieuze identiteit van de ander, zonder zo oppervlakkig te zijn dat er vage oordelen ontstaan. Tegelijkertijd zou het contact dusdanig diepgaand kunnen zijn dat gezichtspunten en beweegredenen van de andere partij inzichtelijk worden gemaakt, zonder dat hierbij de nadruk komt te liggen op persoonlijkheden.

6.2.3. Beperkingen van het onderzoek

Met betrekking tot de resultaten van dit onderzoek zijn drie punten belangrijk om in ogenschouw te nemen, aangezien ze de grenzen van dit onderzoek aangeven. Ten eerste kregen de jongeren vragen voor de kiezen waar ze soms nog nooit over na hadden gedacht, en waar ze ter plekke een antwoord op moesten geven. Tijdens het interview zijn dus constructies gevormd van de werkelijkheid, die op dat moment waar en relevant leken. Wij-zij relaties zijn echter altijd in beweging, en constructies kunnen afhangen van het moment waarop het interview plaatsvindt. Dit onderzoek kan daarom beschouwd worden als een moment opname in de leefwerelden van joodse en islamitische jongeren in Amsterdam.

Ten tweede is het belangrijk om aandacht te schenken aan het feit dat dit onderzoek niet plaats vond in een neutrale context. Dit geldt welbeschouwd voor elk onderzoek, maar het zou in dit onderzoek een grotere rol kunnen spelen, aangezien de relatie tussen joden en moslims een sterk politiek beladen onderwerp is. In dit onderzoek is geprobeerd een zo neutraal mogelijke houding aan te nemen, bijvoorbeeld door de respondenten te interviewen in hun eigen omgeving en door zoveel mogelijk neutrale vragen te stellen. Ondanks deze inspanningen waren de jongeren vaak geneigd om bepaalde stereotypen te ontkennen zonder dat deze stereotypen door de interviewer naar voren waren gebracht.

Ten derde is het van belang om rekening te houden met het feit dat de Islamitische onderzoekspopulatie sterk afwijkt van de totale populatie op het gebied van opleidingsniveau. In de interviews is gebruik gemaakt van een convenience sample waarbij geïnterviewde respondenten gebruikt werden om in contact te komen met nieuwe respondenten. Voor de joodse jongeren is het hierbij gelukt een gevarieerde onderzoekspopulatie te creëren, waarbij gelet is op geslacht, orthodox of liberaal en de mate van contact met islamitische jongeren. Bij de islamitische jongeren leidde de convenience sample echter tot een meer eenzijdige onderzoekspopulatie. Vaak werden lager-opgeleide vrienden of kennissen niet bereid geacht door de jongeren om mee te werken aan het onderzoek. Hierdoor is een zeer hoogopgeleide islamitische onderzoekspopulatie ontstaan. Dit heeft ongetwijfeld gevolgen gehad voor de resultaten van dit onderzoek, aangezien er geen inzicht is verschaft in de leefwerelden van laagopgeleide moslims. Desalniettemin is deze hoogopgeleide onderzoekspopulatie van islamitische jongeren wel beter te vergelijken met de onderzoekspopulatie van joodse jongeren, aangezien joden in Nederland over het algemeen hoog opgeleid zijn. Daarnaast is er wel variatie aangebracht in etnische achtergrond, geslacht en mate van contact met joden.

6.2.4. Vervolgonderzoek

In dit onderzoek kwam naar voren dat positieve beelden die ontstaan in informeel contact, niet gegeneraliseerd worden naar de hele groep. Voor verder onderzoek zou het interessant zijn om voorbeelden te bekijken van contacten waarbij deze generalisatie wél plaats vindt. Waarom vindt daar wél generalisatie plaats en welke factoren spelen daarbij een rol?

Daarnaast zou het interessant zijn om de effecten van gespreksinitiatieven te onderzoeken. Er zijn veel projecten waarbij groepen mensen met elkaar in gesprek gebracht worden, maar er zijn maar weinig onderzoeken gedaan naar de effecten van deze projecten. Hoe worden deze gesprekken door de deelnemers ervaren en verandert dit hun beeld van de andere groep? Dergelijk onderzoek zou de methoden van gespreksinitiatieven kunnen verbeteren.

8. Referenties

- Aarts, N., & van Woerkum, C. (2008). *Strategische communicatie : principes en toepassingen*. Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Aarts, N., & van Woerkum, C. (2006). Frame construction in interaction.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Cambridge: Addison-Wesley Publishing Company, INC.
- Ambrosius, F. (2011). "Gewoon normaal", Een verkennend onderzoek naar de betekenis van de multiculturele samenleving in de leefwereld van vriendengroepen op het platteland. *master thesis Wageningen Universiteit*.
- Amir, Y., Sharan, S., Rivner, M., Ben-ari, R., & Bizman, A. (1979). Group status and attitude change in desegregated classrooms. *International Journal of Intercultural Relations*, 3(2), 137-152.
- Bangstad, S., & Bunzl, M. (2010). 'Anthropologists Are Talking' About Islamophobia and Anti-Semitism in the New Europe. *Ethnos*, 75(2), 213-228.
- Bate, P. (2004). The role of stories and storytelling in organizational change efforts: The anthropology of an intervention within a UK hospital. *Intervention Research*, 1(1), 27.
- Blok, A. (2001). *Honour and violence*: Polity Pr.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A social critique of the judgement of taste*: Harvard Univ Pr.
- Centraal Joods overleg. (2006). Joods Marokkaans Netwerk Amsterdam van start Retrieved 10-05, 2012, from <http://www.cjo.nl/archief/archief-2006-08/joods-marokkaans-netwerk-amsterdam-van-start.html>
- CIDI. (2011a). Dialoog. <http://www.cidi.nl/Dialoog2.html> Retrieved 19-11, 2011
- CIDI. (2011b). Monitor incidenten. <http://www.cidi.nl/Monitor-incidenten.html> Retrieved 18-11, 2011
- CIDI. (2011c). Joodse gemeenschap; overzicht Nederland Retrieved 16-12, 2011, from <http://www.cidi.nl/Joodse-gemeenschap.html>
- de Koning, M. J. M. (2008). *Zoeken naar een 'zuivere' islam: Geloofsbeleving en identiteitsvorming van jonge Marokkaans-Nederlandse moslims*. Bakker.
- Dovidio, J. F., Gaertner, S. L., & Kawakami, K. (2003). Intergroup contact: The past, present, and the future. *Group processes & intergroup relations*, 6(1), 5-21.
- Elias, N., & Scotson, J. L. (1994). *The established and the outsiders: a sociological enquiry into community problems* (Vol. 32): Sage Publications Ltd.

- Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of communication*, 43(4), 51-58.
- Esses, V. M., Jackson, L. M., & Armstrong, T. L. (1998). Intergroup competition and attitudes toward immigrants and immigration: An instrumental model of group conflict. *Journal of Social Issues*, 54(4), 699-724.
- Ford, J. D. (1999). Organizational change as shifting conversations. *Journal of Organizational Change Management*, 12(6), 480-500.
- Forum. (2010). Factsheet: De positie van moslims in Nederland. Retrieved 02-12, 2011, from <http://www.forum.nl/Portals/0/Publicaties/Moslims-in-Nederland-2010.pdf>
- Gaertner, S. L., Dovidio, J. F., & Bachman, B. A. (1996). Revisiting the contact hypothesis: The induction of a common ingroup identity. *International Journal of Intercultural Relations*, 20(3-4), 271-290.
- Gerstenfeld, M. (2010b). *Het verval; Joden is een stuurlaas Nederland*. Amsterdam: van Praag.
- Girard, R. (1995). *Violence and the Sacred*: Continuum International Publishing Group.
- Glock, C. Y. (1975). *Adolescent prejudice* (Vol. 7): HarperCollins Publishers.
- Granovetter, M. (1973). The Strength of Weak Ties. *The American Journal of Sociology*, 78(6), 21.
- Granovetter, M. (1983). The strength of weak ties: A network theory revisited. *Sociological theory*, 1(1), 201-233.
- Graveland. (2005). Nederland in de ban van terrorisme. (Erasmus Universiteit Rotterdam).
- Gray, B. (2003). Framing of environmental disputes. *Making sense of intractable environmental conflicts: Concepts and cases*, 11-34.
- Gruijter, M., van Waesberghe, E. S., Boutellier, J. C. J., Drost, L., Slagmolen, R., & Pikuli, M. (2010). *'Een vreemde in eigen land': boze autochtone burgers over nieuwe Nederlanders en de overheid*: Aksant.
- Harary, F., Norman, R. Z., & Cartwright, D. (1965). *Structural models : an introduction to the theory of directed graphs*. New York [etc.]: [s.n.].
- Henzell-Thomas, J. (2001). *The language of islamophobia*.
- Hijmans, M. (2010). Wilders flirt met joden, maar welke?; De PVV wordt gevoed door ultrarechtse Amerikaanse en Israelische campagnevoerders Retrieved 26-04, 2012, from <http://www.sivmo.nl/data/upload/files/geertwilders.pdf>
- JoodsActueel. (2010). Nederland stemt : Wilders verdeelt Joodse gemeenschap Retrieved 26-04, 2012, from <http://joodsactueel.be/2010/06/08/nederland-stemt-wilders-verdeelt-joodse-gemeenschap/>

- Lamerichs, J., Koelen, M., & te Molder, H. (2009). Turning adolescents into analysts of their own discourse: Raising reflexive awareness of everyday talk to develop peer-based health activities. *Qualitative Health Research*, 19(8), 1162-1175.
- Lewicki, R. J., Gray, B., & Elliott, M. (2003). *Making sense of intractable environmental conflicts: frames and cases*: Island Pr.
- Lindo, F. (2008). Interetnische contacten tussen scholieren in het voortgezet onderwijs: Een analyse en waardering van het onderzoek binnen het paradigma van de contacthypothese. *Institute for Migration and Ethnic Studies (IMES)*.
- Lofland, L. H. (1973). *A world of strangers: Order and action in urban public space*: Basic Books New York.
- Minard, R. D. (1952). Race relationships in the Pocahontas coal field. *Journal of Social Issues*, 8(1), 29-44.
- Muijres, M., & Aarts, M. (2011). Welkom in Rotterdam!: een studie naar interculturele ontmoetingen tussen 'oude' en 'nieuwe' Rotterdammers.
- Nelson, T. E., & Kinder, D. R. (1996). Issue Frames and Group-Centrism in American Public Opinion. *The Journal of Politics*, 58(4), 1055-1078.
- Niemoller, J. (2012). Antisemitische cartoon in de Volkskrant Retrieved 26-04, 2012, from <http://www.dagelijksestandaard.nl/2012/03/antisemitische-cartoon-in-de-volkskrant>
- NRC-archief. (2008). Film Wilders Fitna beschikbaar op internet Retrieved 26-04, 2012, from http://vorige.nrc.nl/nieuwsthema/film_wilders/article1876578.ece
- Pers, D. (2010). Kritiek in de Kamer op Bolkestein *De Pers*.
- Pettigrew, T. F., & Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of personality and social psychology*, 90(5), 751.
- Putnam, R. D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian political studies*, 30(2), 137-174.
- Redactie Trouw. (2012). Joodse en Islamitische spelen gemoedelijk potje voetbal, *Trouw*.
- Redactie Volkskrant. (2012). Moslims ontsteld door boek Wilders, *Volkskrant (Bron: ANP)*.
- Schalkwijk, L., & de Vries, L. (2011). Verstoren rouwstoet is geen incident, *Algemeen Dagblad*.
- Shmueli, D., Elliott, M., & Kaufman, S. (2006). Frame changes and the management of intractable conflicts. *Conflict Resolution Quarterly*, 24(2), 207-218. doi: 10.1002/crq.169
- Silverman, D. (2006). *Interpreting qualitative data: Methods for analyzing talk, text, and interaction*: Sage Publications Ltd.
- Smith, R. B. (2008). A globalized conflict: European anti-Jewish violence during the second intifada. *Quality & Quantity*, 42(2), 135-180.

- Snauwaert, B., Vanbeselaere, N., Duriez, B., Boen, F., & Hutsebaut, D. (1999). Living apart together? On ethnic identity dynamics and intergroup relations between allochthons and autochthons. *Cultuur, etniciteit en migratie. Culture, ethnicity and migration (Liber Amicorum Prof. Dr. E. Roosens)*, 131-161.
- Soenen, R. (2006). *Het kleine ontmoeten: over het sociale karakter van de stad*: Garant, Antwerpen, 2006.
- Sztompka, P. (1999). *Trust: A sociological theory*: Cambridge Univ Pr.
- Tajfel, H. (2010). *Social identity and intergroup relations* (Vol. 7): Cambridge Univ Pr.
- Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *The social psychology of intergroup relations*, 33, 47.
- Thomas, W., & Thomas, D. (1928). *The Child in America: Behavior Problems and Programs*. New York: AA Knopf.
- van Bommel, S., Aarts, M., & Turnhout, E. (2006). Over betrokkenheid van burgers en hun perspectieven op natuur *Wettelijke Onderzoekstaken Natuur & Milieu*. Wageningen.
- van de Kamp, L. (2010). Wilders geen bondgenoot Joodse gemeenschap Retrieved 26-04, 2012, from http://www.refdag.nl/opinie/wilders_geen_bondgenoot_joodse_gemeenschap_1_384260
- van der Zwaard, J. (2010). Ontmoetingen in de kopieerwinkel. *Tijdschrift voor sociale vraagstukken*, p.13-15. Retrieved on 14 April 2012 at: http://www.socialevraagstukken.nl/site/wp-content/uploads/2010/2008/TSS_2010_mei_copywinkel.pdf.
- van Donselaar, J. (2008). Inzake islamofobie. www.annefrank.org (accessed on: 07-12-2011).
- van Oudenhoven, J. P., Groenewoud, J. T., & Hewstone, M. (1996). Cooperation, ethnic salience and generalization of interethnic attitudes. *European Journal of Social Psychology*, 26(4), 649-661.
- van Pomeroy, E. (2011). De invloed van het Israël-Palestinaconflict op joodse en islamitische jongeren in Nederland.
- van Solinge, H., & de Vries, M. (2001). *De joden in Nederland anno 2000: demografisch profiel en binding aan het jodendom*: Het Spinhuis.
- Vaughan, E., & Seifert, M. (1992). Variability in the Framing of Risk Issues. *Journal of Social Issues*, 48(4), 119-135. doi: 10.1111/j.1540-4560.1992.tb01948.x
- Vercauteren, E. (2005). Islamofobie: een nieuw racisme? Een theoretische inleiding.
- Verkuyten, M. (2007). Religious group identification and inter-religious relations: A study among Turkish-Dutch Muslims. *Group processes & intergroup relations*, 10(3), 341-357.
- Verkuyten, M. (2010). *Identiteit en diversiteit: de tegenstelling voorbij*: Pallas Publications.
- Warmenbol, L. (2007). Interetnisch contact en beeldvorming over allochtonen in gemengde stadsbuurten. *Richtlijnen voor auteurs*, 282.

Warmenbol, L. (2008). Interetnisch contact en beeldvorming over allochtonen in gemengde stadsbuurten. *Richtlijnen voor auteurs*, 282.

Wierenga, P. (2010). Bolkestein: 'Joden, emigreer!', *De Pers*.

Witte, R. (2010). *Al eeuwenlang een gastvrij volk: racistisch geweld en overheidsreacties in Nederland (1950-2009)*: Aksant.

Zawadzki, B. (1948). Limitations of the scapegoat theory of prejudice. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 43(2), 127.

Appendix I: Vragenlijst interview joodse jongeren

1. Introductie van het onderzoek

- 1.1. Waarborgen identiteit
- 1.2. Toestemming geluidsopname

2. Achtergrondgegevens

- 2.1. Geboortjaar
- 2.2. Ben je zelf in Nederland geboren?
- 2.3. Zijn je ouders in Nederland geboren?
- 2.4. Welke wijk van Amsterdam woon je?
- 2.5. Hoe lang woon je al in Amsterdam?
- 2.6. Hoogst genoten opleiding

3. Identiteit

- 3.1. Hoe zou je jezelf beschrijven als jood? Ben je religieus praktiserend?
- 3.2. Voel je je verbonden met andere joden in Nederland?
- 3.3. Hoe zou je de joden in Nederland omschrijven? Als groep? Welk karakter? Spreek je dan ook voor jezelf?
- 3.4. Voel je je verbonden met andere joden in de rest van de wereld?
- 3.5. Voel je je verbonden met andere joden in Israël?

4. Contact met de ander

- 4.1. Krijg je via de media een bepaald beeld mee?
 - joodse omroep? Israëlische zenders?
- 4.2. Heb je contact met moslims? Bijvoorbeeld islamitische vrienden/kennissen? Op school? Heb je in het verleden wel eens contact met moslims gehad?
 - Wat voor soort contact
 - Beschrijving
 - Makkelijke en moeilijke situaties
 - Wat vond je verassend en waarom?
 - Welk beeld kreeg je van moslims?
 - Welke rol speelde je zelf?
- 4.3. Ken je mensen die contact hebben met moslims? Doorvragen.
 - Wie ken je?
 - Hoe kennen ze hen?
 - Vertellen ze jou er wel eens iets over?
 - Hoe verloopt dat contact?
 - Wat voor beeld krijg je hierdoor van moslims?
- 4.4. Kom je wel eens moslims tegen op straat?
Hoe gaat dat dan?

- Waar kom je joden tegen?
- Zijn ze alleen of met een groep?
- Groeten jullie elkaar? Wanneer wel/niet?
- Hoe weet je dat het moslims zijn?
- Wat is jouw rol?
- Wat voor beeld krijg je dan van moslims?
- Vind je het ongemakkelijk om moslims tegen te komen?
- Wat vind je verassend/moeilijk/leuk aan zo'n ontmoeting?
- Ben je wel eens in conflict geweest met een moslims op straat?

4.5. Is je beeld van moslims in Nederland anders dan dat van Palestijnse moslims?
Hoe? Waarom?

Afsluiting

Zelf nog vragen/opmerkingen?

Weet je wie ik nog meer zou kunnen vragen voor een interview?

Appendix II : Vragenlijst interview islamitische jongeren

1. Introductie van het onderzoek

- 1.1. Waarborgen identiteit
- 1.2. Toestemming geluidsopname

2. Achtergrondgegevens

- 2.1. Geboortjaar
- 2.2. Ben je zelf in Nederland geboren?
- 2.3. Zijn je ouders in Nederland geboren?
- 2.4. Welke wijk van Amsterdam woon je?
- 2.5. Hoe lang woon je al in Amsterdam?
- 2.6. Hoogst genoten opleiding

3. Identiteit

- 3.1. Hoe zou je jezelf omschrijven als moslim? Ben je religieus praktiserend?
- 3.2. Voel je je verbonden met andere moslims in Nederland?
- 3.3. Hoe zou je de moslims in Nederland omschrijven? Als groep? Welk karakter? Spreek je dan ook voor jezelf?
- 3.4. Voel je je verbonden met andere moslims in de rest van de wereld?
- 3.4. Voel je je verbonden met de Palestijnse moslims?

4. Contact met de ander

- 4.1. Hoor je wel eens wat via de media over joden?
 - Wat voor berichten?
 - Wat voor beeld krijg je dan van joden?
 - Arabische zenders? Doorvragen.
- 4.2. Heb je contact met joden? Bijvoorbeeld joodse vrienden/kennissen? Op school? Doorvragen:
 - Wat voor soort contact
 - Beschrijving
 - Makkelijke en moeilijke situaties
 - Wat vond je verassend en waarom?
 - Wat voor beeld krijg je hierin van joden?
 - Welke rol speelde je zelf?
- 4.3. Ken je mensen die contact hebben met joden? Doorvragen.
 - Wie ken je?
 - Hoe kennen ze die joden?
 - Hoe verloopt dat contact?
 - Wat voor beeld krijg je hierdoor van joden?
- 4.4. Kom je wel eens joden tegen op straat?
 - Hoe gaat dat dan?

- Waar kom je joden tegen?
- Zijn ze alleen of met een groep?
- Groeten jullie elkaar? Wanneer wel/niet?
- Hoe weet je dat het joden zijn?
- Wat is jouw rol?
- Wat voor beeld krijg je dan van joden?
- Vind je het ongemakkelijk om joden tegen te komen?
- Wat vind je verassend/moeilijk/leuk aan zo'n ontmoeting?
- Ben je wel eens in conflict geweest met een joods persoon op straat?

4.5. Is je beeld van joden in Nederland anders dan dat van joden in Israël?
Hoe? Waarom?

Afsluiting

Zelf nog vragen/opmerkingen?

Weet je wie ik nog meer zou kunnen vragen voor een interview?

